J 10739
1

J 10739
1

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186187987

370

Digitized by Google

Digitized by Google

7
8-3

PROŠASTNOST
UGARSKO-HORVATSKA.

Historičke Novele

od

Ljud. Vukotinovića.

DIO PRVI.

(ŠTITONOŠA.)

U ZAGREBU,

tiskom Fr. Suppana, kr. pov. knjigotiskara i knjigotržca.

God. 1844.

Digitized by Google

J 10.739/1

233884.

K. Mirko

Digitized by Google

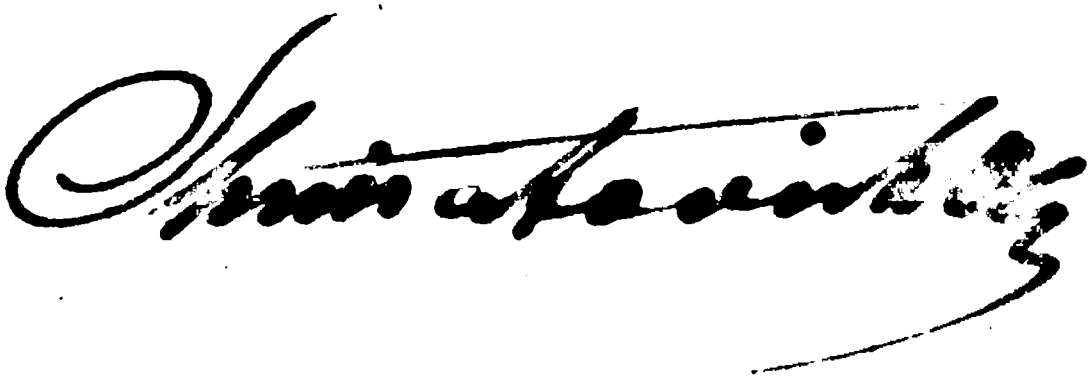

MLADEŽI

DOMORODNOJ

u znak

LJUBAVI POSVETJUJE

Spisatelj.

Digitized by Google

Digitized by Google

Ljubeznomu čitatelju pozdrav.

Slědeću pripovĕst predajem domorodcem mojim mnogoštovanim, i prosim mladež ljubeznu, da u nju pogledne kano u ogledalo, u kom će videti pradědove, slavne vitezove, pribavitelje, čuvare, i branitelje naših pravah i narodnosti. Koliko sam god s mojim trudom komu dobra učinio, toliko sam plaću dobio. —

U Zagrebu 19. Travnja 1843.

Lj. V.

Digitized by Google

Digitized by Google

ŠTITONOŠA.

Pripovědka iz XVI. věka.

od

Ljudevita Vukotinovića.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

VĚĆE.

Divide et vinces.
Staro prirèèje.

U zemlji Ugarskoj i s njom sdruženih kraljevinah nebiaše nikada veće smetje, većih bunah i gorjega nereda, nego pod vladanjem nesrètnoga Ljudevita II. Badava zakoni, badava kralj, badava častni naslovi, novci, oholost i strogost velikašah, kada kralj i njegovi savètnici nepoznavahu ni puk ni vrème svoje. Prostia strana puka s cèlim manjim plemstvom, koje bi ravniteljstvu dàržavnomu i tèlu zakonotvornomu podložno biti moralo, sbaci jaram i postavi se gospodarom. Ravniteljstvo pako i višji velikaši, željni izgubljeni upliv i prevagu opeta zadobiti, vèčne, sad duševne, sad ozbiljske prot narodu vodiše ratove. Ove dvè strane, u koje sva dàržava razdèljena biaše, najbolje se vidjahu u saboru na polju Rakošu god. 1525. o Gjurgjevu dàržanom. Narod je kralju predstavljao zahtèvanja svoja, koja većom stranom pravedna biahu; kralj pako neizkusan, mladostan i lah-

Digitized by Google

komišljen, savětom svojih ljutih i nadutih, manje plemstvo i siromašne seljane prezirućih magnatah žabunjěn odgodjivao je odgovor svoj od dana do dana; dok najposlě narod sa svime razjedjen pred Budimski grad oboružanom nedojde rukom. Prošnje i zahtěvanja naroda ponove se, kralj se opet odgovoru hoće da ugne, i obećava, da će sutra sám na Rakoš dojti, ali narod se više varati neda, odluku kraljevsku ište, inače silom, prěti, da će na grad udariti. Tako dodje 22-i Svibanj rečene godine. Kralj na hitrom věće sazove. Osim kralja biahu u tom věću *Lorenco* de *Campeggis* poslanik Leona X. rimskoga pape, *Ladislav Sálkán* arcibiskup oštrogonski i primas kraljestva, *Ivan Bornemisa*, *Stěpan Bátori*, palatin, *Juraj Zapolja* grof šipuški, grof *Šárkan*, dvorski sudac, grofovi *Krista Frangepan* i *Janko Karlović*, ban hervatski.

Lorenco de Campeggis i Sálkán divaniše skupa; kralj stajaše nepazeć na bune i nezadovoljnost naroda veseo nuz Bornemise i palatina, drugi pako mišljahu simo i tamo, neznajući, šta će bližnja ura doněti. Jedini grof Frangepan biaše na strani od drugih razděljen. On se je s prekàrštenima rukama na zid polag prozora naslonio. Slika ovoga muža nebiaše jako ugodna; njegove càrne hlače, škuri tankimi samo càrvenimi gajtani obšiveni zobunac, široki, težki mač, i càrnom, sěditi počimajućom bradom na polak sakriveno lice, nečinjahu ga ni malo predme-

Digitized by Google

tom veselim. Ako se k tomu uzmu još lica càrnomanjasta, ne nabrana, nego duševno bolujuća, i nemirne oči kano iskre iz udarenoga kremena sěvajuće, tad bi se kazati moglo: *da je Frangepan živa slika umirajuće daržave bio....* Několiko časovah projde i još o poslovih nitko nedivani. To se u životu čověčjem višeputah dogadja, da još u poslědnjem trenutku na ono nemislimo, što nam je učiniti već najveća sila. Malo je izabranih ljudih, koji u pogibeli vojske svojih strastih obustavljati znadu; one većom stranom ili poběguu, ili se poměšaju, i glavu ili praznu, ili za čin nesposobnu ostave. Tako i tu biaše. Kralj, koi je najmanje razuměvao, on se je i najmanje brinuo; druga gospoda još uplašena, ni nesluteća, da će njihovo lěpo, umětno ravnanje narod na taj stupanj sněćlosti dovesti, neznadiahu sebi pomoći: a vrěme je medjutim, koje se nit po pametnih ljudih, a još manje po slaboglavih uzdàržati daje, svojim putem išlo. Poslanici naroda i oboružano ljudstvo počeše pod prozori dvora kraljevskoga vikati. Tad se kralj stanju stvarih domisli.

»Moja gospodo,« reče lahkom sabljicom svojom igrajući se, »naša bratja nas na posao opominju. Něšta moramo zaključiti, već smo ju dosti za nos vukli.«

»Moj dobri kralju« na hitrom se okrene Sàlkán, »to nije za nos vući, kad čověk bune těši ljudstvo trěba zaslěpljivati,... jesu li ovo stališi i

Digitized by Google

redovi zakonotvornoga těla? jesu li to otci domovine?.. Zaista nisu. To su pustaije, koji bi dom svoj porušili i kralja pokopali!«

»Ovakove rěči od vas mnogo putah čujem, moj gospodine, ali sada ništa nehasni,» odgovori kralj, »sad je istina. Oboružane čete stoje pred vrati, za mala će ovdě biti, i ja ću u vlastitoj sobi s vami svimi, kao što ovdi stojite, poginuti.»

»Mi ćemo sva promotriti i presuditi, čestiti kralju; sutra ćemo narodu javiti, šta smo zaključili,« kaza palatin Bátori,

»Tako, tako,« hitrom Sálkán primetnu, »to ćemo buntovnikom poručiti.«

»Da bi se dalo to učiniti, nebi zlo bilo; ali bojim se, da neće sabor tomu privoliti,« pomisli Bornemisa.

»Sjajni kralju i čestita gospodo, svàrha sviuh naših poslovah tà mora biti,« progovori Lorenco de Campeggis, »da na Muzulmane što skorie udariti možemo, i udarimo. Oni su najžeštji dušmani naši, oni pogibel Europi nose, jer podkapaju càrkvu, koja je za nas sve samo spasonosna. Nečemo dakle, uzvišena gospodo, kod kuće nesloge dělati, veće utěšimo sve razpre i bune, složimo se čvàrsto, pa obratimo sjedinjene ruke na nepriatelje, koji izvana dolaze.«

»Tomu je potrěbito,« priměti Bornemisa, »da pitamo, šta narod hoće?.. Šta je zakonom priměrno, zabraniti nemožemo, niti hoćemo. Za gospodina

Digitized by Google

kralja našega dobar stojim... kad bi drugi samo tako mislili.«

»Čujmo dakle, šta će ti ljudi,« odgovori kralj, »neka bude nĕšto i na njihovo.«

»Ništa, ništa,« povikne Sálkán strastno, »mi nemožemo popuštjati. Stanje dáržavno sada tako stoji, da će, ako kamen samo iz njega ili izvadimo ili preměstimo, sve pasti.... Muževi, koji narod vode, nikad netrĕba da dopuste, da on sám hodi.«

Frangepan je do sad neganjen stajao, i šutio. Na ove rĕči Sálkánove polagano se ogledne, i sasvim mirovno progovori:

»Čini mi se, da vam se je narod već od davna izmaknuo. Vi ćete ga težko već voditi.«

»To vaše oči vide,« reče posmĕšno primas, »Vi se možete u ratovne znanosti razuměvati moj grofe, ali što se vladanja tiče... to je sasvim drugo. Tu ja više govoriti mogu.«

»Frangepan nĕšta kaza, što mi se baš nevidi nevĕrojatno. Da bi vi, gospodine vladika, narod vodili, mislim, da ga nebi bili pod kraljevski dvor oboružana doveli,« uměša se Bornemisa u razgovor.

»Ja ga nisam doveo, zato niti neće ovdĕ dugo ostati, to mu dobar stojim,« reče oholo Sálkán.

»Dotle, dok mu volja bude,« odgovori Frangepan.

»Da bi se vi s vašom čestjom puku pokazali on bi se odmah umirio,« nasmija se Sálkán. »Ali

Digitized by Google

čuvajte, molim, vaše rěči za bitvu. Bog zna, kakova će vrěmena doći, tad će za vas posla biti; jaka pako, glasna rěč u bitvi mnogo valja.«

»Okanite se tih porugah,« zamoli Frangepan, »u velevažno vrěme.« Zatim se kralju i poslaniku rimskomu okrenu i produlji govor svoj. »Zaista, moja čestita gospodo, skradnje je vrěme, da se ovom neredu i nezadovoljnosti naroda konac učini. Sjajni kralju, usliši molbu moju, ja sam ti uvěk věran bio, ja i sada želim sréću tvoju, zato budi pametan, i užij se prilike, dok još kasno nije.«

»Šta dakle mislite grofe, da učinim?« upita kralj.

»Izpuni ono, što narod pravedno zahtěva,« reče Frangepan.

»Pitat ću dakle, šta narod hoće?« odgovori kralj, »to će najbolje biti. Sutra ću odgovoriti.«

»To će ono isto biti, što je već i sto putah bilo,« odgovori tužno grof. »Tako nećemo do svàrhe doći. Zašto pitati, što narod hoće? Nisu li tužbe naroda sto putah već izrečene? Zar ih nezna svako děte? Zar samo do přestolja tvoga da nisu došle?«

»Kako mi se čini,« razsàrdi se Sálkán, »i vi ste strana naroda, koja se tuži; vi s njom dàržite. Narod neima ništa da traži, narod neštuje kralja, nesluša zakone, niti mari za Boga!«

»Dà kako, moj sveti otče,« probesědi muževno Frangepan, »da sam strana naroda; drugačie nisam

Digitized by Google

ni mislio; i to ona strana, koja pvavedno i pošteno misli, i zato ću vam povědati, što narod traži; Narod hoće, da ti, světli kralju, Němce od svoga dvora odtěraš, da dohodke svoje u ruke blagajnika dàržavnoga predadeš, da pokàrštenog čifutina Imbru Serenčeša porad prevarah njegovih pedepsaš, da bolje novce kuješ, da račune položiš, što se čini s blagom pokojnih arcibiskupah i vladikah? da se bolje muževnim i samostojnim ukažeš, da neslušaš uvěk samo savětnike tvoje i nevrědne pajdaše, i da iz primašie izvergneš Ladislava Sálkána. — Ova su někoja važnia samo, vidim, da se věću ovomu nedopadaju; ali istina mi više valja nego sve vaše milosti!«

»Ha! Sálkána,« uzkliknu kralj, »izvàrći? koi je najvěrnii moj sluga? To nemože biti. Toga narod nezahtěva, nemože zahtěvati!«

»Gospodine kralju,« izusti Frangepan malo višjom rěčju, »ja nekazah ništa, što nebi istinito bilo. Frangepan nije nikada lagao!«

»Meni je znano, de me Frangepan ljubi,« reče Sálkán, »inače nebi to zahtěvanje med zadnja postavio bio.... Ali može biti da je bludnja u imenu? Može biti narod hoće, da se Karlovič izvàrgne, da banom Frangepan postane?«

Grof se je pravednim jědom upaljen sav razsàrdio bio, ali prie nego progovoriti mogaše, čula se je vika pod prozori stojećega ljudstva: »Dole sa sinom šoštarskim! Dole s popom Sálkánom!«

Digitized by Google

Savětnici se gledahu kao okamenjeni. Kralja stidno rumenilo poh, a Salkana ljutost pograbi.

Frangepan smělo kralju bliže stupi i reče:

»Čuj, kralju, iz rěči naroda Bog govori. Izvàrgni Salkána, nemoj jednomu čověku za volju tvoju i tvog naroda sréću u pogibelj stavljati.«

Jedva Frangepan ove rěči izusti, Sálkán kano běsan na njega nasárnu i za bradu ga primi. Frangepan tolikom nečestjom uvrěden i razsárdjen primasa šakom po licu udari. Karlović ban videći, da neće dobro biti, hitrom izvuče sablju i med Sálkána i Frangepana se postavi i zakliči:

»Tako mi poštenoga roda moga, moja gospodo! umirite se, jer koi se gane, njega će moja sablja probiti!«

Kralj i drugi savětnici tako se uplaše od toga neočekivanoga slučaja, da nemogoše progovoriti. Vojaci i ini stražani u kraljevih predsobah, čujući taj štropot, pomisliše, da kralju pogibel prěti i dojdoše hitrom unutra. Kad opaze da kralj čitav usréd sobe stoji, i da si gospodin primas usta kàrvava briše, stadoše i oni...: Někoji izmedju njih nemogoše se od podsmèha uzdàržati, jer im se čudnovato vidjaše jednom stranom, da baš usta primasova kàrvava biahu, koi volje k oružju nikada pokazao nije,... drugom stranom pako, što primasa nitko neljubljaše. Takovo biaše *bolestnoga* naroda i *bolestno* věće. Otrov nesloge i nevěre bio je po cělom naro-

du razliven, jedan je kopao pod drugim, dok golemu neizkopaše raku, koja je sve proždàrla.

Kralju sad stopàrv na um pade, da je on ovdi pàrvi, i da se njemu pristoji red načinjati; ali badava se izgorena kuća vodom poléva;... koi nezna, da se vatra s vodom ugasiti može, on neka neide k vatri.... Nesloga ostade medju pàrvimi kraljestva velikaši, i kralj u město, da ju je u svom početku zagušio, još ju je bolje podpirio.

»Vašu sablju grofe,« reče kralj Frangepanu, »vi ste sagrěšili; vam će sud kraljevski suditi. Vi ste mene, čest moju i ovo město povrědili, osim toga, těla se visokog sveštenika taknuli.... Vi ćete u kulu pojti.... Odvedite grofa u kulu,« reče kralj sàrdito stražanom.... »Ti Gašpare,« okrenu se kralj k štitonoši svomu sa stražani došavšemu: »ti uzmi mač grofov.«

Frangepan nije ni rěči kazao, već je predao mač svoj štitonoši i odišo u svoj novi stan. On je gizdavo odišo, jer je sa sobom poneo savěst pravednoga dàržanja. To je, što je na ovom světu: zdrava savěst. Badava se càrni čověk bělom sakriva haljinom, kad umre, sazna se, da je càrn bio.... Glas uvěk preživi čověka.... Sad su se sve osobe ovog akta po malo udaljivale. To je najbolji način smetje se rěšiti....

Karlović ban, bacivši preziranja pun pogled na

Digitized by Google

primasa Sàlkàna, ode iz sobe. Ovaj pako pun ponizne podložnosti probesědi kralju:

»O velemožni gospodine, vidiš u kakovu se pogibel čověk postavlja, kad stvar dobru brani; ali ja ću ostati, kakov sam bio; bog mi dao jakost i tebi sréću gospodine.... Sada idem, da léka za ranu tražim.«

»Pojdi věrna slugo,« pozdravi ga kralj, »ti ćeš dobiti zadovoljštine kako valja i trěba.«

Poslanik papinski povuko se je bio med prozore. Mirovan čověk nevidi rado razgovora i věća, gdě se dokazi šakama děle. Sad se je i on kralju naklonio i reko, da će drugiput dojti; drugač je bogu hvalio, da je srětno prošo.

Bornemisa, najstarii kraljev znanac, odhranitelj njegov, čitav pravedan muž, sàrdio se je, da kralj primasa tako slěpo svim drugim predstavljaše, pregizdav vendar, da kralja radi toga ukori, samo mu reče: »Meni je *jako* žao, da se je to slučilo,« nakloni se i ostavi sobu, Šàrkan i Zapolja upute se za njim.

»Ja Frangepana vele štujem,« reče još zaostavši Bàtori. »On se je tako dobro vladao, da nemože bolje biti. Da je meni to Sàlkàn učinio, ja bi ga na komade razcèpao bio!«

»Moje mnenje nije s vašim jednako,« odgovori kralj. »Sàlkàn je više vrědan nego Frangepan.«

»Jako dvojim,« primetnu Bàtori; po tom

Digitized by Google

smionie kralju reče: »Sudim, da ga nećete dugo zatvorena dàržati.... Da nebi stvar poslědakah imala.« Na to ode.

Kako se udalji, začu se buka u dvorištu kraljevskom i po ulicah grada. Sluge Bornemisovi, Sálkánovi, Frangepanovi i českog kancelara *Neuhausa* počeše se tući. Više već màrtvih pade, doletivša gospoda njihova jedva ih mogoše umiriti. Na ulicah biaše takojer buna, ljudstvo navali na kuću Serenčeša i malo što ju cělu nerazori. Tad se sve po malo mir opet povrati, ljudstvo se razide i tihoća opet zavlada. Kralj podvostruči posvuda straže, i čuva i brani se, kò da je srěd tabora turskog. Nije znao věrna sàrca svog naroda za strażane upotrěbiti, zato mora, da si stražu kupi.... Tko nezna, da je kupljena straža uvěk slaba?...

Tako se dovàrši glasovito věće 22a Svibnja godine 1525., kojemu pàra u dogodovštini ugarskoj može biti neima, věće, koje je rane, město da bi ih izlěčilo, još pogoršalo. Današnjega vrěmena mnoga se dàrže věća, možebiti o ne manje važnih stvarih, ali bože sačuvaj, da bi se věćnici tako glupasto i neuljudno vladali; — věćnici se danas perom i jezikom biju.

Digitized by Google

III.

JAJCE.

Nepozvanom gostu za vrati mèsto.

Prirèèje narodno.

Jajce biaše grad izmedju najznamenitiih gradovah domovine naše. Na uzdàržavanje ove važne tvàrdje potrošilo se je svake godine 25,250 dukatah.

Posadka brojaše 450 pěšakah, 325 konjanikah i 30 topnikah. Tvàrdja ova na visokom kamenitom brěgu stoji, koi sliku jajeta imade, odkuda i ime gradu. Kažu, da je grad od někog Taliana, glasovitog zidara, osnovan na sliku grada napuljskoga. Okolo gornje tvàrdje pod nogama klisure leži varošica čvàrsto zidinami i šanci okružena. Dva potoka Vàrba i Pliva stiču se tamo. Pred dvadeset i četiri godine, kad je Bajazet na Jajce udario bio, braniaše ga slavno ban Janko Korvin; zatim su popravljeni i ojačeni svi zidovi i bedemi. Grad je dakle sada tako jak bio, da je mogo navalu neprijatelja dosti dugo iz-

Digitized by Google

dàržati.... Tomu se i skoro prilika pokaza, jer je Turčin u ono doba velik i gizdav bio, njemu na Ugarsku i našu domovinu navaljivati osobito se činjaše veselje. Sada se je okrenula igra; diplomati se znoje, politika se měša, i vračtva, koja simo i tamo běgajući couriri vladateljah europejskih nose, najposle će umirućega Osmana zadušiti....

Okolo srědine měseca Lipnja rečene 1525. godine sědio je *Ivo Ostrošić*, zapovědnik grada, u svojoj sobi. On je bio muž od 50 godinah od prilike, tankoga i jakoga struka, kakove obično domovina naša muževe radja; n egova lica biahu prijatna i uvěk vesela. Polag njega šila je Mileva kći njegova. Děvojci biaše 18 godinah. Njezine kose càrne světle su bile kó pero gavranovo, i obličasto, bělo rumeno ljubko lice oživljavaše oko lěpo vatreno, i polag toga tako umiljato i nježno, da ga dragota biaše pogledati. Ustnice kó jagode rumene tako pune i tako neobičnom biahu izrězane krasotom, da bi ih čověk uvěk samo cělivati morao. Tanko stasno njezino tělo sakrivaše běla, iz najtanjega platna sašivena haljina, gori pako imadiaše do pasa dosižuću, usko skopčanu càrnu ječermu, koja zlatom umětno izvezena biaše. Dočim marljivo šivaše, otac joj progovori:

»Badava, dušo, šiješ, sve će nam Ture oteti. Košulju, koju bi rada na svatbu obući, hoće koi god aga pod dimlie svoje nategnuti. Ostavi sve, Milevo, neka bude; *zdrava za jutra, màrtva sutra.*«

Digitized by Google

»Nije to košulja za svadbu, moj dragi starče,« odgovori ljubko děvojka. »To je rubac, kog za patra Nikodema šijem, njemu će na oltar u cárkvu.«

»A, moj Nikodem? dobro, dobro, šij děte, šij. Skoro ćemo drugu misu i drugu liturgiu čuti. Iz Isusa će Alah, a iz kársta měsec biti.... Slobodno, pobio dušmanom djavol noge, ja ih se nebojim, živa me neće dobiti, samo mi je žao zemljakah mojih. .. A za te mila ćerko za te, za te....«

Ćako moj, šta se brineš? Nisam li medju sabljami i buzdovani odrasla? Věruj mi, da ti se toga neplašim. Umrěti mi je i onako, svejedno, ili ovako il onako,« reče smělo děvojka.

»Viděti je, da nisi zaljubljena; da bi tko bio, koi bi te zanimao, ti nebi s računom tako bárzo gotova bila. Je l' tako? Šta dušice?«... stade ju otac dražiti.

»Zaljubljena nisam,« nasmija se děvojka, »to je istina; ali su mi opet lane, kad sam na badnjak dárva nosila, četiri komada u ruci ostala. Neznam, kako je to, nětko bi morao dojti po me; šta misliš, starče?«

»Dojt će pater Nikodem, ili moj stari kapetan Vragović,« našali se Ostrošić, »ako drugog nebude, bit će i ovaj dobar. Šta bi pako moj Bogdaša kazao?... Da li nisam pogodio?«

»Nikodem za věnčanje, a Vragović za muža,« primetnu Mileva. »Bogdaša za děvera, drugač ne, bože sačuvaj, tako neka bude; ja nemarim.«

Digitized by Google

»Ja ću svatbu tako veselo obvàršiti, da će se kralj naš tja u Budimu gradu okretati,« reče otac, ustade i ćerku svoju sàrčano poljubi. Ova pako stade ga gladiti, njegovati i cělivati mu ruke. Medju tim se stražan trubljom triputa glasno ujavi.

»Šta je to ?« zapita Ostrošić, »nětko stranski mora da je.«

»Idu svatovi, idu prosioci moji,« odgovori Mileva šaljivo, »ja idem za gospodarstvom, otče; večer nastaje, da nebi gazdarica skàrbila, stol bi prazan ostao.« S tim ode. Za mala unide sědoglavi prije spomenuti kapetan Vragović.

»Zapovědniče, došo je poruk od kralja,« započe ovaj, »tja iz Budima je došo.«

»Tko je?« upita zapovědnik, «neznadeš?.... Šta će biti opet?«

»Neznam još,« odgovori pitani. »Kako na kratkom razuměti mogoh, više se naše kože neg kraljeve tiče.«

»To nije ništa novog; tko je poruk?«

»Ja sam ti ga javio, ako ga viděti želiš, odmah će tu biti. Kaže, da ga ti gospodine poznaš.«

»Može biti, zovi ga ovamo.«

Vragović ode, vrata se otvoriše i poruk u nutra stupi. Ostrošić se nad pogledom ustupivšeg preseneti. Ovomu poruku bilo je najviše 25 godinah; njegova velikoća neimadiaše mnogo više od pet cipelah. Obilati bělopuṭni prami malko neredno niz

Digitized by Google

vrat i ledja visjahu, i škure malo pogašene oči i razvrućena lica kazivahu, da je mnogo truda na putu pretàrpio; polag toga se vĕndar u plemenitom ne toliko upravo krasnom, koliko neizmĕrno ugodnom i zanimajućem obrazu nĕka čvàrstoća vidjaše, koja je i na veća poduzetja gotova. Mladi, još svileni, mlĕčno skoro bĕli, bàrkovi obrasli su usta, ali na podbradku runila se je càrnja brada. Vitko mu tĕlo oděvaše bĕli, modrom svilom izvezeni zobunac. Na srebernom pasu pako visjaše široka dragocĕna sablja. Na noguh imadjaše càrvene hlače, càrne opanke, i na njima široke zlatne ostruge. Kúnu kapu u ruci dàržeći, pozdravi Ostrošića:

»Bog s vami gospodaru Ostrošiću, i slava zastavam vašim.... Zar me nepoznate?«

»Tako mi vĕre, čini mi se, kò da vas poznajem,« progovori poglavar, »ali nemogu još, da vam ime pogodim.«

Štitonošu kraljevoga nepoznate? zemljaka vašega?« upita dalje ovaj.

»Gašparaj Ratkaja!« zavika veselo Ostrošić. »Gledaj, gledaj, kako se vrĕmena mĕnjaju. Već vas gotovo pet godinah vidio nisam.« Tad mu ruku pruži. »Šta je novoga, moj zemljače? Šta radi kralj, šta narod? Ja sam tu zatvoren, kao ptica u kàrljetki, ništa nečujem.... Vi ste gladni, žedni, znam ja, kako je to, kad čovĕk dugo jaše; moja kći će odmah dojti, bit će svega.«

Digitized by Google

»Molim vas, nemojte se truditi,« odgovori štitonoša, »ja nisam niti gladan niti žedan. Kad vi stanete jesti i piti, tad ću i ja s vašim, to se razumě dozvoljenjem. Naš lěpi sabor hatvanski dovàršen je. Stěpan Verböci je s palatinstva sbačen i propisan, Bàtori je opet na svoje město stupio.«

»Čuo sam, da nije ništa dobra učinjeno,« odgovori Ostrošić. »Šta kralj kaže?» upita dalje.

Ratkaj, kao štitonoša i komornik kraljev sve tajnosti njegove i slabosti poznavajući, nije htio na to pitanje da odgovori, već samo na kratkom reče:

»Dobro će biti.« Za tim bàrzo dalje nastavi. »Naš slavni Pavao Tomori postao je arcibiskup koločki.«

»Nije moguće!« začudi se poglavar gradski ... Prosim, sědite gospodine, vi ste trudni.«

»Drage volje, jer sam baš trudan. Ali sad na poso, Ostrošiću,« produži Ratkaj besědu svoju. «Usref beg i Sinan paša kane na Jajce udariti. Muzulmani nezaboraviše, da je njih lane Tomori u Srěmu potuko; oni hoće tamo padšega Ferhat bega da osvete. Kralj je glas taj po Pavi Bakiću, koi je uhodnik naš, dobio.... Jeste li gotovi, pripravni?«

»Koliko ide Turadi?»

»Dvadeset hiljadah. Kralj me samo zato ovamo posla, da vam to javim; dàržite se, ko što najbolje možete, ako Jajce padne, otvorena stoje tad vrata dušmanu.«

Digitized by Google

»Ja ću moju dužnost izpuniti,« odgovori poglavar, »měsec danah stoji moja tvàrdja kano klisura u vodi. Za dalje neću da se okladim. Ako doslě pomoći nebude, tad će nas bog morati na konak uzeti. Ali nebojte se, moji su ljudi dobri, znanci Turčinovi, već su višeputah čest imali s njime se sastati.«

»Od ovuda ću u Zagreb, tamo je grof Frangepan; od strane kraljeve ću ga oprositi, da zapovědničtvo primi od vojske, koja će simo na pomoć dojti.«

»Strah me je,« priměti poglavar gradski, »da neće to učiniti. Kralj mu je onomadne krivo učinio. Frangepan je hrabar ali i veoma ponosit muž. Ona tri dana, koja je u Budimu zatvoren bio, neće nikada zaboraviti.«

»Istina,« odgovori štitonoša, »grof se je jako ljutio, ali ljubav domovine, mislim da će prevagnuti.... Ako se samo bani naši nerazsàrde.«

»Što im Ljudevit Frangepana predpostavlja?« upita zapovědnik. «Nemislim, oni su oba mladji, i Karlović i Batjani. S Frangepanom se u cěloj kraljevini našoj i u cěloj Ugarskoj samo Tomori uzporediti može. Nebi dakle pravo bilo, da se po tom za uvrědjene dàrže.«

»To je sve pravo,» odgovori mladić, »ali svět je čudan.«

Tad se vrata otvoriše i Mileva unidje. Děva se nakloni stranskomu, i on njoj. Šta su ova dva mlada stvorenja mislila, kad se opaziše, to nemogu po-

Digitized by Google

goditi.... Može biti jedno, možebiti sa svim različnim načinom.... Da bi ih tko upitao bio, věrojatno ni sami nebi znali izgovoriti; jer čověk većputah onakove misli i onakove ćuti dobiva, koje za sav svět izgovoriti nebi mogao.

»Ova je děvojka moja kći Mileva,« reče malko ponosito Ivo štitonoši. »Ovaj je mladi vitez,« okrene se tad k děvojci govoreći, »gospodin Gašo Ratkaj, štitonoša kralja našega.«

»Meni je osobito drago,« nakloni se děvojci štitonoša, »da me je sréća ovamo doněla, nečudim se ni malo, da muzulmani na ovu tvàrdju udariti kane; gdě se takovo blago nalazi, tamo bi i ja volju udariti imao.«

»Hvala vam za taj naklon,« nasmija se otac, »polag toga ćemo mi svi tàrpiti; da Sinan paša zato na Jajce udari, da mi ćerku zarobi, ja bi mu je odmah sàm drage volje dao.«

»Ja bi se i tebi i paši namolila,« odgovori děvojčica, »ti bi mi se smilovao, jer si ti moj dobri ćako, a može bit bi mi se i Sinan paša namoliti dao.«

»Morao bi bez sàrdca biti, koi se vami nebi namoliti dao,« reče štitonoša. »Ja ću vas branit, gospodično, do smàrti.« »Hvala gospodine, vi ste zemljak naš, vam se mogu pověriti.« Tada na otca gledeć: »Sunce je zašlo, otče, večera će odmah gotova biti.«

»Dobro, što me opominješ,« odgovori ovaj,

Digitized by Google

»Vama mogu moju dušicu pověriti, ostanite u družtvu moje Mileve, ja ću odmah dojti; pogledat ću straže i daljnu tvàrdju zatvoriti dati.« S tim Ostrošić ode iz sobe. Mnozi bi mislili, da prem da je Ratkaj kod kraljevskoga dvora bio, da se nije znao naproti ovoj děvojci ukusu plemenitomu primĕrno vladati. Gdě bi se čověk iz 16-a stolětja ona, koja su sad u *modi*, naučio bio? .. Něšta je věndar u onom věku jako obično bilo, što kako sudimo, kod nas nije sada baš posve vidjevati, to jest: *štovanje gospojah.* Viteza pàrva dužnost, i najsvetia takojer dužnost biaše gospoje štovati, njihovu dopadnost i ljubav ćutnostju, ter muževnom hrabrostju zasluživati. To je Ratkaj dobro znao. Znade li to svaki onaj, koi se u *soireé* po *parquetu* šeće, koi se za praznu glavu primiti nesmie, da nebi *bouclene* smĕšao i koi, da pametnii, i najnoviem ukusu najsličnii bude, malo govori i upravo dàrveno se dàrži,... to pitanje nemogu razrĕšiti, jer je odviše škakljivo. Odkad naši muževi mĕsto sablje *Stecher*, mĕsto pera cigare uvĕk sa sobom nose, odtad pade duh muževnosti i znanja.... Ženi je svakoj nježnost i sramežljivost prirodjena. Muž ju mora ne jedanput samo štovati, nego čuvati i braniti. Gdě se ta povrědi, tamo sve propade....

»Gospodično,« probesědi děvojci štitonoša, »ovo mĕsto puno pogibeli bolje bi se za me pristojalo nego za vas; vi bi pako na moje dojti morali.

Digitized by Google

Kod dvora kraljeva je kruna gospojah, koja bi se vami kao s novim biserom upravo ponositi mogla.«

»Ja na mojem městu stojim,« odgovori hitro děvojka, »gdě je otac tamo i kći biti mora.«

»Ovo je takova istina, čestita děvojko,« reče uljudno mladić, »koja u svakom obziru nije istina. Može se tako slučiti, da kći niti nesmě kod otca biti.«

»Da bi još i grěh bio kod otca biti,« nasmija se Mileva. »Na priměr: kad bi žena muža ostavila? Nije li, da to vi mislite?...«

»Pogodiste,« nastavi naklanjajući se Ratkaj. »Žena je sréća muževa, sréću pako svaki kod sebe rado imade.«

»Kako vam se tvàrdja ova gledeć na dvor kraljev vidi, na krunu slavnih gospojah?« upita děvojka, govor na druga ravnajuća. »Nije li ovdě tužno?«

»Krunah više imade, ali pravi biseri su rědki,« reče laskavo štitonoša. »U velikom kolu su sàrdca hladna, ona se samo u samoći, u malih družtvah raztope. Ovdě nije tužno, gospodično,« još primetnu, »moglo bi vrěme dojti, da bi mi se ova tvàrdja jako dopasti mogla.«

»To věrujem, za vojnika su tvàrdje ugodna obitališta.«

»Mi se oružja nebojimo, ali ima takovih bodežah, koji premda oklope neprobijaju, věndar nam sàrdca raniti mogu. Poběde takove vàrsti su jako sladke, čim otajnie, tim sladje.«

Digitized by Google

»Moj gospodine,« odgovori prijatno dèvojka, »muževi su odviš dikoželjni, kako to, da bi pobède svoje tajili?«

»Nevèrujte to,« umoli štitonoša, »pobède takove, koje ja mislim, kad su tako otajne, da si ih čovèk skoro niti sam kazati neusudjuje, tada stopàrv su upravo sladke i razkošne.«

»Pobèditi je lèpo, ali vojevati je težko,« izusti dèvojka. »Za to jedino ćutjenje mužem zavidim. Velebitno mora da je kada se junak u pogibel baci, nju razkàrši i rod svoj spasi.... Meni uvèk sàrdce silnie kuca, kad naše vojake u oružju se uvèžbavati vidjam.«

»Ostrošić je junak, drugačie nemože biti,« odgovori radostno Ratkaj, »neg da mu i kći slična bude.«

Sad se Ostrošić povrati. On se je opet s Ratkajem u divane o dàržavnih i ratovnih stvarih upustio. Mileva ode na novo za gospodarstvom. Za mala nadojde otac Nikodem. On je iz městnog kloštra franciškanskoga bio. Muž jak, visok i u najboljoj dobi svog života Njegova lica i čèlo tèlo biaše dobro izpunjeno. Vlasi medjutim, bàrkovi i brada bila je posve càrvena. On je pošten, uvèk dobre volje i zato isto u kući gospodara Ostrošića dobro primljen bio. Niti oběda, niti večere nebiaše bez njega. Njemu se pridruži stari, hrabri, u sto bitvah izkušeni kapetan takojer ljubimac zapo-

Digitized by Google

vědnikov. Děvojka se opet povrati, i pozva gospodu na večeru. Oni odoše u za to priredjenu sobu. Veselost im načini večeru ugodnu. Svi su hrabro jeli i hrabro pili. Štitonoša sědjaše Milevi naproti; njegove su se oči višeputah sastajale s njezinimi; medju ostalimi nepozornostmi i to mu se dogodi, da je vino na stol, město u čašu izlio... to povod směhu dade, i štitonoša se nasmija, ali jako dărveno i prisiljeno. Pater Nikodem zaklima glavom i pomisli, da nebi danas do godinu danah kărštenja bilo....

Zatim se svi razidjoše. Kad je štitonoša u svoju ložnicu došo, čudio se je nad sobom. Něšto mu se je uvuklo u pàrsi; on se je těšio s tim, da će nepozvanoga gosta iztĕrati. Nije on znao. da su nepozvani gosti nesramni gosti.... Koi sàm nerazumě što će reći: nepozvanom gostu za vrati město, — njemu je težko to raztumačiti.

III.

KOLO.

Huj! juh! hopa, djupa!
Mi dva skupa!
Poskočnica narod.

Danas sva tvàrdja biaše živa, Premda je Ostrošić sva u najboljem redu dàržao, opet je bilo, da se paše s većom čestju prime, više posla. Vojaci moradoše puške, sulice, sablje, kacige, i koje šta drugo in magazinah iznositi. Brašno, vino, meso, i zelenina, što se je tamo rano već dobiti moglo, marno se je spravljalo i vozilo, stanovnici pako dolnje tvàrdje polagali su svoje novce i druge dragocěne stvari u kule gornje mnogo jačje tvàrdje. Ostrošić odvede stvoga gosta doli na piac, da vidi ovu punoću, i tàrčanje ljudih. Pàrvo što opaziše, biaše meštar topnikah Glišo Buša. Čověk ga je morao već iz daleka opaziti, jer je njegova càrvena haljina iz suknje i hlačah sastojeća u oči udarala. On je jako

Digitized by Google

debeo bio, tako da nije bilo odmah znati, je li dulji, ili širji, osobito pako se je njegov tàrbuh (kao petakinja) od ostaloga tèla odlikovao. Kad je hodio, moraše se svaki bojati, neće li se silom tolike tàrbušine pritišten prevagnuti i na nos pasti... nego ništa manje nego to, Buša, premda je već prèko 60 godinah bio, tako je hitro svoje debele i kratke noge bacati znao, kao koi od mladićah.

Njegova okrugla lica biahu takojer càrvena i tako puna, kó da je pod njima na svakoj strani jabuka sakrivena. Oči velike, usta velika, nos velik i srèd ovih tanki dolè viseći dugi ali sa svim bèli vidjahu se bàrkovi.... On se je veoma ljutio na vojake svoje, koji su topove čistili; svaki čas priskočio bi k jednomu ili drugomu, i pokazivao mu, kako raditi mora.... Nepazeći po tom na ruke svoje od baruta i druge nečistoće smazane, gladio si je bàrkove i lica, pa se svega umàrljao. Vojaci su se smijali na to, a Buša od sàrde upaljen baci jednomu svoj okrugli šešir o glavu; kad za mala opazi, da Ostrošić s još jednim stranskim ovamo ide, hitro šešir na glavu metnu, ali u bàrzoći naopako ga postavi, tako da pero, koje gorè stàrčuć na šešir prikopčano biaše, odtraga dojde, mèsto da bi napred bilo — Ovo pako nesrètno okrenjeno pero nègda sokolovo biaše, sad je pako Buši nètko to iz šale snimio i puranovo (tukčevo) na mèsto sokolovog zataknuo. — Kad se je dakle razljutjeni Buša ovamo i ona-

Digitized by Google

mo okretao, skakala mu je na ledjih lěpo spletena kečkica. Kako god bi se to někojim směšno vidělo, věndar se nitko nepodufa više se smijati, stranom što se je zapovědnik približavao, stranom što su se Buše, koi inače u svojoj službi strog biaše, bojali.

»Tako mi topovah i mužarah!« reče naklanjajući se Glišo, »sada nek dojdu paše.,.. Gospodaru, nebojte se, mi ćemo gotovi biti.«

»Tako, tako moj Glišo,« pohvali ga Ostrošić, »meni je znano, da vi neuzmanjkavate.«

»Gospodaru, tako mi věre i kečke moje,« odgovori rumeni Glišo, »gomboci, koje moji kuvari priredjuju, učinit će dužnost svoju.«

»Samo složno trěba raditi,« opomenu zapovědnik momke i otide s Ratkajem dalje. Jedva několiko koračajah načine, tad se stražan na gornjoj kuli oglasi, malo za njim drugi opet kod ulaznih vratah zatrubi. Poruk turski ulaz zaprosi. Ostrošić ulaz dozvoli i poruk turski sřed piaca zapovědnika pozdravi.

»Jedan je pravi i sveti prorok, i jedan je car na světu, gospodin sunca i měseca i cěle zemlje! Kauri, zemlja pod vami zěva, i ako moj svemogući car, zapovědi, sve će vas proždrěti... Dvadeset hiljadah najizabraniih momakah svojih ovamo šalje, da ovo maleno město, ovu slabu tvàrdju uništi, polomi, kao što je sitni prašak na žali morskoj. Jedan je put spasenju vašemu, kauri, otvoren... Predaj ključ od ovih vratah, i car će ti dati neizměrnu milost svoju.. «

Digitized by Google

Množ ljudstva, učna takova velikorečja od Turčina slušati, nebiaše mnogoželjna odgovor zapovědnikov razuměti; već je svaki znao, što će kazati. Zapovědnik, vatren čověk, sav upaljen glasnom viknu rěčju:

»Prie nego govor moj dovéršim, da te nevidim već preda mnom. Tvoje me nadute rěči upališe tako, da bi volju imao razcěpati tebe i kurjakom te za večeru baciti!... Odtale zmijo, pustaio, djavole!...« Kad ova izkliknu, ufati mač i stade ga izvlačiti. U tom hipu ga nětko za ruku ufati. Ostrošić se hitro ogledne. Pater Nikodem biaše.«

»Zašto se ljutite, Ivo,« progovori mu »Čuvajte vatru za boj.«

»Moj otče, to vi nerazumĕte,« odgovori mu malo ine sàrdito upitani, »tu se čudnovati psalmi poju.«

»Dušmanah više ide, neg je kapljicah vina u našem kloštru,« nastavi dalje Nikodem. »Ja sam gori u tvàrdji bio, već se měseci sjaju i repine lete po zraku.«

»Dakle blizu već?« upita zapovědnik.

»Blizu sa svim,« odgovori pater, »valja se izpověditi, *viaticum* zadnji uzeti, pa onda hajd!... Al vam još nĕšta moram kazati,« reče važnim licem Nikodem.

»Vani je dušman, i unutri je jedan.« S tim Oštrosića za ruku primi, i na stranu ga odvede. »Vaša Mileva« — drugo buka govorećih razumeti zabrani.

Digitized by Google

Štitonoša je na městu ostao, jer se naravski u tudje tajnosti měšati nije htio. Dobar nauk iz 16astolětja, koi u 19om takojer u modi bi mogo biti... Koji kažu, da toliko otajnostih imadu i da ih povědati nemogu, oni su najveće blebetuše, ako što god zašute, to samo zato čine, da drugi put šta za pripovědati imadu...

Poruk turski jošte je stajao. On može biti mišljaše, da se zapovědnik promišljava. To je štitonošu sàrdilo, i on mu progovori:

»Čověče, hodi u ime božje, pokaži tvomu paši, da to nije párvi put, što je hàrvatska šaka šćárbu u vaš měsec zasěkla; mi se neplašimo vas!«

»Tvoja je brada, mladiću,« odgovori oholi Osmanlia »mekana jošte kó pero labudovo. Ti negovori mnogo, ti ljubi děvojke, pa mani se rata.«

Jedva je Turčin ove rěči izustio, već je sav rumen od jada štitonoša svoju sablju izvuko. Junaci okolo stojeći kad to opaziše, odmah povukoše svoje mače hoteći na poruka navaliti.

»Zemljaci,« zakliknu im štitonoša, »bezčestno bi bilo tolikim na jedinca nasàrnuti. Puštajte mene samog, da mu zatvorim usta za nečisti govor.« Prie još neg Ratkaj svoje rěči proizvede, debeli se Buša pred njega dorinu.

»Šta bi to! šta bi to! tako mi topovah i mužarah« poviknu »nemojte ga ubiti. Šta bi ja sutra imao

Digitized by Google

za sgadjati, da mi ovu bukvu sad procĕpate. Ovo Ture ću ja sutra najpárvlje osmuditi.«

»Pravo imaš, majstore,« reče štitonoša i povrati svoju sablju u nožnice. »Ja ću bolju zvĕrad loviti, nego prostoga jednog turskog poruka.« S tim okrenu ledja. Buša pako poče poskakivati sve po malo i kličati.

»Ufatite Ture, ufatite, tako mi tambure i svira-lice, pojte momci u kolo! Hajd, hajd, huj, huj, djup, djupa!« Kliče starac, da mu se pero puranovo klima, i kečka skače »djupa, djupa, mi dva skupa!«

Vojaci sa čistjenjem topovah gotovi hitrom se tog dĕla primiše. Jedan doskoči i naduva gajde, koje su odmah nadjene bile, a drugi se okolo njega u kolo postave. Dĕvojkĕ i snaše nĕkoje, koje gledateljice dosad ovoga prizora biahu, moradoše se ufatiti u kolo. Tako se izpuni kolo od dvanaest párah. Drugi nĕkoji junaci ufatiše Turčina, da će gledati i kazati moći pašam svojim. kako se Jajčani boje došastja njihovog.

Tad zacvile gajde i kolo se počme vàrtĕti. Svaki dàrži jednom rukom družicu, drugom drúga za ruku. Četiri koraka napréd skaču, sve po jedan natrag. Kolovodja, mlad junak, rukom pleska i besĕdi:

»*Hajda bratjo, hajda zdravo!*«

Tad zajuče i živahnie spleska:

»*Tako, tako, tak je pravo!*« Opet četiri koraka napréd, tada opet:

»*Ha, ha, čaji čirom*«

Izpustivši tad dĕvojku svoju:

Digitized by Google

»*Budi seko s mirom.*«

Na to sám u sréd kola umětno se vàrti, skače, noga ma prebira:

Čaj, čaj, čaj, čaj!
Pa nestaj!

Tada se na jedanput k děvojci uputi:

»*Hajda, seka,*
Do meneka!«

Kad ju ufati, rukom ju ogárli, i okretje ju pa sve govori i kadkad i zapěva:

»*U sréd noći, jao noći,*
Da su meni takve oči!«
Čaj čirom, čaj čirom!
Ne, ne, puštjaj oči,
Da su meni u sréd noći
Tvoje usti sladke!
Tako, tako, ne ovako,
Ne, ne, u sréd noći
Tvoje ruke gladke!
Ala, ala, lěpa šala!
Haj, huj tada djupa,
Mi dva skupa!...
Dušo djupa,
Lěpo skupa!«

To je tako uvěk neprestano iz kolovodjinih ustah kano teklo. Drugi igraši se okretahu, i kad je on prestao, drugi na njegovo město stupi; u tom veliko biaše takmenje, koi je bolje igrati i lěpše pěsmice i šale

Digitized by Google

ivoditi znao. Buša, koi iz pàrvine malko skakaše, ne mogući dulje stajati, spusti se polagano na jedan blizu stojeći top. Kad se momci već utrudiše, izbace razjadjenoga Turčina kroz vrata, i razidju se svi na svoja města. Iz radosti na dělo, i to na jako ozbiljno dělo. Dušman stojaše pred vrati. Medju tim prodje cěla ura. Ratkaj se u gornju tvàrdju odpravi. Za mala susrětne Ostrošića i Nikodema.

»Gdě ste bili, junače,« upita Nikodem.

»Doli sam bio,« odgovori, i pověda im, što se je slučilo.

»To nije ništa novog,« reče Nikodem, »kod nas je višeput takovog šta ... U Budimu nema toga, je li? Tamo su druga kola, tam politika skače?«

»Neima, istina«, odgovori štitonoša, »zato mi osobito drago biaše opet igru mojih milih zemljakah viděti. Neizměrno sladko je povrativšemu se u domovinu svoju, običaje svojih dědovah opet viděti.«

»Mi to nećutimo, koji smo uvěk kod kuće,« priměti Ostrošić, »neg bi bio opet rad viděti, da me nije ovaj sveti otac prevario.«

»*Sic est*, moj dragi, ti si jako vatren i nagao,« reče Nikodem, »ti si se bio zaboravio, pa Turčinu štogod učinio, što bi bezčastno bilo.«

»Pravo imaš,« zahvali mu Jovo, »bolje je tako.«

»Spomenuo sàm mu Milevu, i kazao, da je ona u pogibeli,« nastavi Nikodem. »To mu dosti biaše. Poznamo se, to je naša slaba strana. Mileva je rubac

Digitized by Google

obećani već sgotovila... Meni nebi ništa draže bilo, nego da bi joj věnac dati mogo... pa onako mali pàrstenak... *Deus benedicat!* Svaki dan za nju Boga molim.«

Ratkaj jedva dočeka, da pater svoj govor dovàrši; odmah zapita:

»Gospodična Mileva u pogibeli?«

»Nije nimalo više nego mi,« odgovori Ostrošić, »otac ovaj, ovaj previjanac me je samo odvabio, da Ture ono ludo nepobijem.«

»Šta se onog: *ni malo više nego mi*, tiče,« spomenu Nikodem »neznam,.. Mi dva, vi gospodaru Ivo i ja, nismo u pogibeli... Kako drugi stoje, Bog znade.« Tu malo šaljivo na štitonošu pogleda i produlji reč: »Mileva je u vàrtu svojem, gledajte, kako je gori.«

Štitonoša nije može biti nikada tako pokoran bio kao sada. On se odmah gore uputi. Pitanje, kako će iz tvàrdje sad izajti, svoj naručak Frangepanu priobćiti, zaostade sa svim. Kasnie, sutra, ali makar i prěkosutra... U njegovom sàrdcu biaše se sve upalilo... Njegova pamet sve zaboravi, Turke, Frangepana i kralja....

Jedna golema slika stade mu pred oči, na njoj děvojka s bělom haljinom i càrnom ječermom...

Gori tàrčati i vàrt potražiti, biaše tako, kao da bi strělicu iz luka pustio. Vàrt je skoro nadjen bio, i k tomu děvojka... ali još i něšta drugoga,

Digitized by Google

što štitonoši nepovoljno biaše. Děvojka imala je lèpu ružicu u ruci, nuza nju pako stajao je krasni visoki càrnomanjasti junak. Njegova lica, kako kazasmo, krasna biahu, ali neugodna, jer prem da se usta k smèhu složena kazivahu, u očiuh mu tamnost ostade, koja ga grozovitim činiti mogaše. Ovaj junak, kako je Ratkaj upaziti mogo, hotio je ružu od Mileve imati; ona mu je pako uzkratjivaše. Ugledavša štitonošu, hitro ko sàrnica poskoči, i pram njemu potàrči, njezin protiva dosadašnji drug neganjivo stade, ter ruke u križ položiv porugavajući upita:

»Je li vam brat ovo?«

»Dobro došli,« pozdravi štitonošu děvojka, na svog druga nepazeća. »Evo još jednog častnika naše tvàrdje, kojeg do sad nepoznaste... Gospodin Bogdaša...«

«Zdravo zemljače,« reče ruku pružajući Ratkaj. »Ja sam Gašo Ratkaj, štitonoša kraljev.«

»Stitonošah sam već više poznavao,« odgovori ugriznimi rěčmi pozdravljeni, »ali kraljevog još ne.«

»Sve jedno, mi smo svi jednaki. Samo u sàrdcu stoji razlika«

»Vi ste nam rat doněli, nego i sebi takojer,« reče Bogdaša na dalje, »komu ćete sada štit nositi?«

»Ovoj čestitoj děvojci,« odgovori Ratkaj prijatno.

»Věrujem,« dodade onaj, »to ste učni još od dvora.«

»Vi se šalite,« opovàrnu štitonoša na ljutost nje-

Digitized by Google

govih rěčih nepazeći. »Moći se je tamo i drugoga naučit.

»Mnogo novinah?» upita onaj.

»Dosta,« odgovori kratko ovaj.

»Šta gospodin Sálkán radi?«

»Kaje se.«

»Zašto, moj kraljevski štitonoša?»

»Iz dobrih uzrokah.«

»Zaradi Frangepana?«

»Može biti«

»A uzvišeni kralj naš?«

»Nemogu služiti.«

»Zar se kod dvora tako na kratkom govori?«

»Još i kratje.«

»To nisam znao.«

»Věrujem.«

»Sluga vaš,« nakloni se Bogdaša; tada se k děvojci okrene i reče: »ako ovaj gospodin i s vami tako kratke govore bude dàržao, želim vam sve dobro... Mi prosti ljudi više govorimo, nego velikaši... Sluga pokoran.«

»Najpokornii.« Štitonoša se nakloni. Bogdaša sa svojim nepriaznim pogledom jedan put Milevu, potom Ratkaja poměri, i ostavi obodvoje na hitrom.

»Šta je ovom čověku?« upita štitonoša« sàrdi se na me, valja da sam mu na nepriliku došo? Molim za oproštenje...»

»Zahvalna vam moram biti, da ste me ga rěšili,»

Digitized by Google

reče děvojka veselo. »Višeputah sam mu već uběgla, ali danas me je ufatio.«

»Navidit mu moram sréću, gospodično,« našali se štitonoša, »ako je vas ufatio, može se ponosit.«

»Zar bi težko bilo siromašnu jednu děvojku ufatiti? koja nezna kako da se čuva, da se brani?«

»Ja sam se sám ufatio,« progovori malo ozbiljnie junak, »slobodan sam došo, sad verige nosim.«

»Žalim vas jako, Turčin će nas sve ufatiti. O Bože, daj mi tada samo umrěti!«

»Tako mi věre moje!« zakliknu vatreno junak, »ja ću vas braniti do stražnje kaplje moje kàrvi. Ja vas neću nikad ostaviti!«

»S čim bi vam zahvaliti mogla, vaša šaka mora druge braniti,« odgovori Mileva.

»Zahvalite mi s podsmĕhom vaših krasnih ustah, s pogledom vašeg sokolovog oka,« reče uzhitjeni mladić. Kad zatim oči svoje, prie dole oborene, k Milevi podignu, opazi da je njezine oči suzica, a lica rumenilo oblilo. Ćutom silnim svoga sàrdca těran, bliže k děvojci pristupi, i ruku njezinu uhvativši polutiho zapita: »Směm li suzicu tú milu na moju korist tumačiti? Směm li se nadati, da moje sàrdce nije badava izgubljeno?«

Milevina ruka dàrhtaše, srám i bojazljivost děvojačka smuti ju, i ona šutiaše oborivši oči u zemlju. Štitonoša joj ruku poljubi i neobičnom radostjom popadjen gledaše takojer něm u oči děvojke.

Digitized by Google

»Dušo moga života,« reče za časka junak, »jedno slovo iz ustah tvojih ... čini me blažena!« ...

Děvojčina nědra se dizahu, sad vatra ju upaljiva, sad ju blědoća poliva, sàrdce kuca, oči govorahu, ali usta šute ...

»Podaj ružu meni, ako me ljubiš,« zamoli junak.

»Za vas sam ju odtàrgnula« stidno probesědi děvojka, ružu mu ponudi, i bojazljivo obraz od njega odvàrne. Ratkaj uze željno ružu i ljubezno děvojku zapita:

»Ti mi daješ ružu i odvratjaš milena lica tvoja? ... Sàrdiš li se na me?«

Tad se Mileva polagano okrenu, Ratkaj ju hitrom rukom ogàrli i ona ostade glavom na pàrsih njegovih prislonjena.

»Nemogu se ... na vas sàrditi, šaptnu mu děvojka.«

Štitonoša htěde krasna usta cělivati, ali děvojka mu ozbiljno zabrani. Mladić štovaše čednost děvojke! blažen već sa tim, što je zadobio ...

Sladka ljubavi, najdragocěnie blago ovoga světa! Ako je Boga oživljujućeg u pàrsih, tako se tad ujavljuje, kad nas ljubav pàrvi put probudi ... Jedan pogled ko tri hiljade rěčih.,. jedna rěč ... glas nebesah ... jedan cělov ... razkoš za izdahnuti! ... To nije za opisati; koje su krasote, koje radosti u čistoj ljubavi, to se samo ćutiti može ... Àli sve duše nisu angjeoskom ovom mogućnostjom, tananom onom

Digitized by Google

nježnostju i čistoćom sàrdca nadarene, da bi kadre bile sàrdčano, uzhitjeno, uznešeno ljubiti. Koi nerazumě, što će poezia života reći... ono *nešta*, baš ono, što nije moći naznačiti... on nije sposoban za ljubav; a koi to nije, on se sam prevari za svoj život...

Štitonoša i Mileva kano sunčajući se u dopadnosti uzajemnoj, još šuteći stojahu, kad se buka jaka izvana oglasi i za mala tutanj topovah ujavi... Oba odoše odmah, Mileva u svoje sobe, Ratkaj pako medju vojake. Ova buna i bojni štropot opomenuše ga na naručak i put k Frangepanu. Velika odgovornost ga čekaše, ako zapovĕst kraljevu neizvàrši; osim toga i savĕst ga tiskaše, ako pomisli, da bi po nemarnosti njegovoj tvàrdja pasti mogla. Ali šta sad! sve badava, dušman je Jajce okolo na okolo okružio; 20,000 stoji, Usref-Beg na jednoj, Sinan paša na drugoj strani. Jur se nĕkoliko hiljadah uputi, da čini juriš na tvàrdju. Ratkaj si je poduzeo svu moguću silu svoju i znanost u spasenje ovog mĕsta obàrnuti... Misao ta duboko ga rani, da će pomoć zaradi njegove nemarnosti izostati, s druge ga je pako strane tĕšilo, jer mu Mileva blizu biaše.

Digitized by Google

IV.

KRISTA FRANGEPAN.

Nije plemena do slavna imena.

Poslovica narodna.

Vas dan je kiša padala i trèskovi su med gàrmljavinom i duvanjem bure pucali, kad je grof Frangepan s velikom družbom put Moslavine u Jelengrad, kao u obitalište Petra Erdedia, jahao; Frangepan odkad se s Budimom oprosti, putovao je po Ungarskoj i Hàrvatskoj okolo, pohodio prijatelje, i trudio se zaboraviti nezasluženo ono poniženje, s kojim ga kralj pogàrdi. — Š njim biahu mnozi izmedju najodličniih muževah domovine naše. Bani Janko Karlović i Franjo Batjani, zatim Ivan Zrinjski Šubić, Gliša Orlović i Gjuro Blagaj. Oddĕljenje ovo idjaše dosti hitro, i većom stranom na tiho; veselje bo i zlo vrĕme slabo se slažu. Noć je nastajala, gora, na kojoj Jelengrad sto-

Digitized by Google

jaše, skoro već pred nosom, ali opet se nisu putnici podufali mnogo dalje jašiti, jer je tmina sve gušća bivala i puti već sa svim nevidivi.

»Gospodine grofe,« započe jedan napréda jašeći sluga, »nas već danas Jelengrad viditi neće!«

»A zašto ne?« upita grof.

»Gora je dosti visoka, šuma široka,« odgovori onaj isti, »mi bi svu noć bluditi mogli prie nego bi grad našli. Ja vidim svèću tamo.«

»Hajdmo tamo,« progovori Karlović ban, »šta nam hasni konje tàrti.«

»Ja nemarim,« pridade Frangepan. Svi dakle okrenuše konje i uputiše se upravo prama svèći, koja ih vabiaše. Kiša prestade padati, oblaci se za mala razpàršiše. — Naši putnici stignu srètno do jedne kuće. Biaše kuća jednoga seljana, velika, široka i duga iz rastova dàrva na jedan kat (na trèm) načinjena kuća. Pàrvo, što se vidjaše, u avlii (dvorištu) pokraj kuće bila je kuhinja; u njoj su šèdila dva ili tri muža kod ognjišta, s ognjem se igrajuća i razgovarajuća. Kako štropot konjah čuše, odmah jedan izmedju njih ustade i izide na polje.

»Tko si božji?« upita.

»Domaći, Hàrvati, zemljaci tvoji,« odgovori Frangepan, »molimo, da nam do sutra dozvoliš mèsta ukraj ognjišta tvoga, a konjem našim sasma umorenim paše u dvorištu ili u ogradi kojoj.«

»Vatru je Bog dao, i dàrvah za nju dostr u Mo-

Digitized by Google

slavini, i pašu je Bog dao, gospodo moja,« reče seljanin, »naša vrata su otvorena.«

Putnici odsědoše hitro, i dadoše slugam konje, za tim više muževah dojde iz kuće, upaljivajući luče; da utěše ljubopitnost svoju. Pred nje pako dodje starac već sa k zemlji prignutom glavom.

»Bog s vami, moja gospodo,« pozdravi nadošavše. »Běž' te děco u kraj,« reče tada drugim, koji se za njegovimi ledji narivavahu.

»Jeste li vi gospodar?« upita Frangepan.

»Jesam, vaša milost.«

»Mi za konak molimo; u Jelengrad nam je pretamno a i konji su nam iznemogli. Mi ništa neištemo,« priměti grof, »nego malo slame za nas, gdě ćemo odpočinuti moći.

»Znadem ja, da gospoda naša jela nebi hotěla,« odgovori starac, »ali opet može biti da bi se što god izmoglo, čašu vina bar... evo ovamo u ovu sobu možete uniti, ona je prazna.«

On otvori sobu u gornjem katu. Momak hitro na jedan zato odredjeni srěd sobe stojeći stupić luč zabode, na to gospoda prěko visoka praga unidjoše u sobu. Za inostranoga čitatelja nebi suviše bilo, kad bi mu ovu sobu malko opisali. Soba biaše velika, dva samo obloka imajuća, pod bio je iz čvàrsto nabijene zemlje, pokućstvo pako sastajalo je u dugom stolu i tri do četiri klupe i několiko stolicah. Okolo na zidu biahu izpověšana orudelja poljska, kose, zubače,

Digitized by Google

motike, sikire, bati, lanci i ovim spodobna. U jednom kutu vidjala se je golema peć. Na srědnjem pako trčmu, dugom i debelom, vidjahu se uržzi znaćeći, koliko je ljudih u ovoj kući umàrlo. To bo je običaj, da se svakiput, kada tko umrě, trěm raržže, i tamo svěća pritisne... Sva stěna biaše zemljom naličena. Kakogod je ova soba sad lěti prazna bivala, tako se je zimi napunjivati znala; jer svih četàrnaest ili petnaest oženjenih parah, koji od prilike u ovoj kući stanovahu, drugače u svojih posebnih komorah lětnih i čardacih spavahu, sakupljali su se kroz zimu na dělo u ovoj sobi. Tada su domaćin i domaćica, koji sve poslove obitelji ravnaju, zajedno u slozi živili s cělom svojom družinom.

Naši putnici odmah k stolu sědoše. Sluge donesoše někoja jěla, koja putnici sa sobom imadiahu, a vino uljudni gospodar na hitro u dvě tri čuture (lagve) priskàrbi. Za kratko doba najmladja snaša (njezina je dužnost goste dvoriti i druge poslove na pomoć gospodarici obavljati, dok ju mladja opet neizměni) donese pušeću se zdělu kukuruznih lěpih, kano zlato žuto mastnih, žganacah, i dobre pogače. Gospoda rado pogledaše na jělo, ali još radje na snašicu tanku, koja stidno jěla na stol položi i hitro se udalji.

»Milostivna gospodo!» nakloni se gospodar. »Ovo nisu fina jěla, ali su zdrava, i mislim gladnomu ćo-

Digitized by Google

věku povoljna. Drugo nemogu dati, jerbo neimam; volju pako imam makar dušu dati.

»Hvala, hvala, starče!« odgovori mu Frangepan priatno. »Ovakovog štogod mi rědko dobivamo, zato će nam tečno biti.«

»Izvolite, bog vam blagoslovi.« Kada su mu gosti najbolje jěli, i pili, dojde opet gospodar i reče im:

»Još je jedan gost u mene; čim dodje, odmah me zapita, je li tko stranski u Jelengradu?...Nitko, rekoh mu, naš milostivni gospodin Petar je sàm,... tada me zamoli, da bi mu dozvolio kod mene prenoćiti.«

»Nepoznadeš li ga, starče?« upita Karlović »nije li ti ime kazao?

»Nije zaista, kao što vam kažem;« uvěrava ga seljanin. »Ja ga nisam pitao, a on mi nije ništa kazao.«

»Spava li?« upita dalje Karlović.

»Tako sladko, kao da još nikada spavao nije,« odgovori starac.

»Može biti da nas tko traži?« pomisli Frangepan. »Naša su vrěmena takova, da se svaku uru štogod novoga slučiti može.«

»Lahko, lahko,« primetnu ban; »idi starče, pa ga probudi.«...

Starac hotiaše, da to učini, ali eto očekani u sobu stupi. On biaše malen ali čvàrst muž. Obuću

Digitized by Google

sa svim prostu nosiaše; bio je u gatjah i prostoj càrvenoj ječermi, prěko ramena càrnu kabanicu imajući. Kad unide, càrvenu kapu s glave uze; njegova mužévna lica biahu od sunca spaljena i s càrnom mu kosom malo ne jednake boje.

»Dobar večer, slavna gospodo!« pozdravi ų nutra stupivši. »Bog vas zdrave i vesele poživio.«

Frangepan ga jedva zagleda, i odmah povika:

»Ti li si Pavle? šta tebe ovamo nosi?«

»Ja sam, ja gospodaru grofe!» odgovori pitani, »pravi živi Sàrbljin Pavao Bakić. Mene poso k vama nosi, ili bolje reći, gad turski... Evo vam pismo, koje vam kralj šilje.«

Tim uze pismo izpod kabanice i dade ga Frangepanu. Da se nebi čitateljem čudno vidělo, kako je Bakić do pisma kraljeva došo, moramo napomenuti da je Bakić uhodnik bio. On je sva gibanja Turakah izvidjati znao; kada je štogod upazio, odmah je kralju ili drugomu kojemu častniku ujavio. U to svàrsi je već mnogo hasnovita domovini učinio. Frangepan pismo pročita. Njegove oči se upale, on gizdavo pogleda i reče:

»Moja gospodo, Turci kane velikim brojem na Jajce udariti. Kralj me poziva, da vojsku kùpim, i hitro idem tvàrdji na pomoć. Prosi me, da mu oprostim uvrědjenje, koje mi je učinio; kaže, da spoznava zasluge moje, i da radim, što ljubav domovine od mene zahtěva. Evo čitajte!...«

Digitized by Google

»Istina, gospodo moja, 20,000 Turakah će na Jajce udariti.» Zar vi toga jošte niste čuli?..,« upita Bakić. »Nije li gospodar Ratkaj, štitonoša kraljev, bio kod vas?«

»Ništa, ništa nismo čuli« odgovori Frangepan. On skoči iza stola i poče se po sobi šetati. Hiljadá mislih probi mu u jedanput glavu. Sàrda, gizdost, želja za osvetom, ljubav domovine, čest, slava... sve se u njem boriaše. Čověk si uvěk jednak ostaje. Onakova ista sàrdca, koja su jednom pod oklopom kucala, kucaju i sada pod frakom... One iste strasti, koje su jednom mače, strěle i buzdovane u bitvu těrale, opaljuju sad puške i topove... i ona ista slabost, koja je jednom glavu carevah, konsulah ili pretorah, tako, kao i najposlědnjega vojaka popadati znala, popada i sada članove najučenie koje akademie tako, kao i kojega godir detića čizmarskoga... Svaki čověk imade u svom životu trenutakah, u kojih je gotov grěšiti... Blago onomu, koi se prie osvěsti, nego je čin svàršen... Frangepan je pod carem Maksimilianom prot Mletčanom vojevao, tamo je veliko ime zaslužio; on je poznavao pogibeli ratovanja na moru; on je vojevao na kopnu; svigdě mu je srěća i slava věrna bila, i on, baš on, koi je toliko na čest i poštenje dàržao, morao je tako ponižen biti! Kaogod što mu s jedne strane godiaše, što kralj krivicu svoju priznade, tako ga s druge strane sàrdce na osvetu nukaše.

Digitized by Google

»Šta će meni ovo pismo?« upita glasnom rěčjom. »Šta će onomu, koga je kralj kano lupeža kakovoga zatvorio? Ha, tako mi svete česti otacah mojih, toga Krista neće... toga Krista nemože zaboraviti!... Ja neištem ništa, mene svaki neka u miru ostavi!... Neka ide Turčin kud mu drago, ja ću na more, u Senj ću poći, u Modruš, tamo je město moje!..«

»Kristo, promisli što govoriš,« zaprosi Kàrlović; »domovina zove, naša tužna stotinom ratovah pobijena domovina zove, nemoj sàrdce odvratjati!«

»Pravo veliš, Janko,« vatreno odgovori Frangepan, »tužna domovina, tužna prodana domovina. Sětjate li se još što je prie několiko godinah bilo? ... Ali ne, ne, vi ste mladi svi skupa;... ja ću da vam kažem... Kad su okrunjene naše glave mir s Turčinom ugovorile, našu domovinu nitko nespomenu, ona izostade iz pogodbe. Malo za tim, godine 1519., navale dušmani na Knin. Oni kazivahu, da s Hàrvati nije mir sklopljen... O lěpe skàrbivosti!.. Naš hrabi ban Petar Berislavić pade, i mi smo sámi ostali, niti jedan Ugar, još manje Magjar za to se nepopobrinu...«

»Gospodin istinu veli« uměša se Bakić »tako mi Isukàršta, baš je tako, ja pamtim.«

»Nije li daklem?«

»Boga mi jest!«

»Slavonia, Dalmacia i Hàrvatska su uvěk slo-

Digitized by Google

bodne kraljevine bile,« produži Frangepan besědu svoju. »Kao što je někoč s Ugarskom pod uvěti složena, tako mora jedna zemlja drugu braniti. Drugi zatim imenovani ban, opet Berislavić, nakanio je bio domovinu svoju obrani drugoga zahvalnieg vladaoca izručiti. Na dan 12. Prosinca godine 1519. pisao je papi Klemensu sedmomu u Rim, da nek čuva i ravna domovinu našu, kad je neće ili nemože kralj ravnati i čuvati... Je li to lěpo? je li to pravedno? Narod, koi toliko prolivaše kàrvi, zapustiti?...«

»Istina, moj Kristo,« reče Karlović, »mnogo je toga inače, nego bi moralo biti, naša vrěmena su težka,... ali šta ćemo?..«

»Godine 1521. kad je Ljudevit Mariu uzimao, i kad je Petar Keglević istom pred Jajcem Mustafu pašu pobio, tad je kralj u naše strane došo... To su sve prazne igre... Pravice neima, zakone nitko nedàrži, novacah neima, sigurnosti neima, vojakah neima!... Šta dakle?... Tamnicah ima, kamo se pošteni ljudi jednomu popu za volju zatvaraju!... Pa da Krista u rat ide?... Nipošto!...«

»Hoće, hoće!« povikaše někoji.

»Ti si bio, Bakiću, kod Jajca onda, kad je naš Keglević tamo bio?« upita Frangepan.

»Jesam, tako mi věre,« odgovori ovaj.

»Ti ćeš nam pripovědati,« rekoše někoji.

»Došo je Mustaf paša sa svojimi djavoli blizu Jajca, Keglević, za onda zapovědnik grada, začuo je to

Digitized by Google

dosti za rana, i pomislio, da će morati tvàrdja pasti, jer malo biaše, za nju obraniti, junakah, i za junake hraniti, malo brašna i mesa. Šta dakle?... Tu se morade prevarom poslužiti... Pošalje vam on jednu četu dobro oboružanih konjanikah, da iz daleka dušmana obidju i iza ledjah mu se postave, ter da se nepokažu prie, dokle top u tvàrdji neprogovori... Da vidite čuda za tim... Ej tako mi boga čuda!«...

Kad Turci tvàrdju već obkole, pošalje Keglević množinu najkrasniih svetačno nakitjenih děvojakah na bajer od Plive... tamo su děvojke pěvale i igrale... Da vidite vašara sad!« nasmija se Bakić.

»Šta zatim?» upitaše svi.

»Turci počeše za děvojkami bègati,« nastavi Bakić dalje. »Ostaviše oružje, straže i tabor, pa odoše za děvami!... Tad se opali top u tvàrdji, Keglević udari iz grada van; konjanici od traga, i tako budu svi skoro isèčeni, potučeni i uništeni. Malo ih je poběglo; Keglević si je diku zadobio; kralj ga je pohvalio kako valja... istina, tako mi moga imena!«

»Pamet valja,« reče Karlović.

»Jao gospodine,» primetnu Bakić, »ništa više nego pamet!«

»Hoćemo li daklem i mi tamo, gdě je Keglević bio?» upita Karlović.

»Možete,» reče Frangepan, »ti moraš kao ban ići... tvoja je dužnost... ja nemoram, moji će slobodnjaci poći, ali ja ne.«

Digitized by Google

»Sutra ćemo to dokončati, sad ne,« progovori Karlović, »sad hajdemo spavati.«

Něko doba noći već biaše; slama bi u sobu donešena, i na podu razastàrta. — Gospoda, akoprem u svilu i kadifu oděvena i zlatom i s ebrom nakitjena, legoše na nju i zaspaše srětno... Da je moguće kuću ovoga seljanina, u kojoj ti spavahu, naći, ona bi sada mnogo vrědna bila... Ali tko bi znao, gdě je?... Jel u Jelenskoj gornjoj, ili u Slatini? to su najbližnja sela tamo,... Mnogo je toga, što mi neznademo!...

Sutra dan iza kako Frangepan i drugi vitezovi kuće domaćina svoga nadariše, odprave se svi skupa u blizu ležeći Jelengrad. Ovaj grad je strahovitimi, skoro bezkonačnimi šumami obastàrt; već pustiega města, i tužnieg od světa zabitnoga kuta pomisliti čověk nije kadar... Jelengrad kao i cělu Moslavinu zadobio je Toma Bakač kardinal, posve slavni muž, od kralja Vladislava II... Jelengrad biaše već něgda pod kraljem Žižkom u vlasti ove obitelji, koja se onda (kako se pripověda) *Tompa ab Erdeud* zvaše; ovi, silovitostju i premogućnostju Čupora Moslavačkoga iztěrani, kad ovaj bez odvetka preminu, opet pridobiše starinska imanja svoja. Kako i kada se je Tompa u Bakač, i Bakač u Erdeudi preobrazio, težko je saznati... Istina je ipak, da Tompa, Bakač i Erdeudi jelena u svom gàrbu imadu, i da je Jelengrad korenika, kolěvka, iz koje obitelj ova, mnogovàrstne *role* u domovini našoj igrajuća, proizidje. Kako se měnjahu

Digitized by Google

vrěmena, tako se je měnjala i važnost, vrědnost i slava njihova... Novii věkovi sve nam bolje Erdeudie nego li Bakače kažu...

Petar Bakač Erdeudski bio je muž dobra sàrdca, dobre volje, i za korist domovine veoma skàrbiv. Njegovo domoljubje tako je daleko išlo, da je sàm o svom trošku tvardju ne daleko od Siska na žalu Savskom sagradio. U tu svàrhu je od kralja dopuštenje dobio, da je kamenje i cigle, koji u podàrtinah staroga grada Sisačkoga ostadoše, pobirati i na svàrhu svoju obratiti mogao.

Petar svoje goste ljubezno i plemenito primi. On je veoma bogat bio; osim svoga blaga dobio je od pokojnoga Tome mnogo; a i od strane brata Šimuna, koi Vladika zagrebački biaše, takojer mu poněšto u dio pade... Věst, da su Turci Jajce obkolili, već i njemu poznata biaše, i još više; on je svojim prihodnikom kazao, da se Jajce još dušmanah neboji, da je čvàrsta još i neoskvàrnjena tvàrdja, ali da je ipak Ostrošić nčkoliko svojih momakah izgubio, i da se za stanovito u pomoć svojih zemljakah uzda. U Frangepanu nadvlada na skoro plemenitia i bolja strana; on se odluči vojsku sakupiti, i na hitro se proti dušmanu krenuti... Banovi mu se dragovoljno bez svake zlobe i nenavisti pridružiše. Oni imadiahu na srěću toliko krěposti u sebi, da nisu samo kao banove, nego i kao sinove domovine sebe smatrali.

Digitized by Google

Glasnici běhu odmah na sve krajeve razaslani, plemići pozvani i oprošeni, da se odmah bez zatezanja u Dubicu postave. Frangepan pako sa svojimi drugovi odděli se, što najbàrže mogaše, put Zagreba k vladiki Šimunu. Onamo pozva sve plemiće gornjih stranah. On je sve zaboravio, što je u Budimu gradu bilo; on je sada samo domovinu vidjao, samo pogibel strahovitu motrio, koja strahovitie prětiaše, nego ikada... On je spoznao i uvidio, da Hàrvatska sàma sebi ostavljena biaše. Važno je daklem bilo, da se nepriatelj od tvàrdje ove, kano od ključa ovih svih stranah, odtěra... Da su se Magjari najprie medju sobom, zatim sa svojim kraljem porazuměli! najposlě pako s Hàrvati, koji mnogo moćnii i jači u ono doba nego ikada pod krunom ugarskom biahu, složili... šta bi bili pod ravnanjem i čelovodstvom Tomora i Frangepana učiniti mogli?... Ovih muževah, koji sva u sebi sjedinjena imadjahu, koja se velikim muževom pristoje... — Naši zemljaci,... ako su i uvěk (kao što mnozi kažu) u neslozi i razpri živili,... sada su složni bili. To svědoče poběde, koje su zadobivali. Janko Korvin je muževno jedanput, a drugiput Keglević Jajce obranio. Petar Berislavić je vojsku kod Knina imao.... Sad je Frangepan odmah čete,... kako ćemo poslě viděti... znamenite složio, i svàrha ovih listovah naučit će nas još, što Hàrvati u ovo vreme za krunu Ugarsku učinise... Gdě se daklem u kratko vrěme toliko putah ljudstvo sazvati može... gotovo

Digitized by Google

uvěk za rod svoj kàrvcu proliti, tamo zaista nesloge neima.... Osobito bogati su biskupi ugarski bili. Na primer napomenut ćemo testamenat (oporuku) Tome Bakača, biskupa zagrebačkoga zatim arcibiscupa ostrogonskoga i kardinala; iz toga se može viděti, koliko je posědovao... Gradove *Monjorokerék* (Eberau), *Körmend*, *Vereštoronj* u varmedji željeznoj, *Somlju* u vesprimskoj, — *Moslavinu*, *Jelengrad* i *Košuticu* u križevačkoj, i *Cesargrad* u varašdinskoj, ostavio je Petru Bakaču, unuku od svoga brata. Gradove pako *Čabrag* u hontanskoj, i *Ben* u barškoj varmedji, Stěpanu i Vuku Bakaču, sinom Valenta Bakača... Osim toga neizměrno bogati biahu *Zapolja*, *Batori* i *Vilaki*... Kralj pako s cělom svojom blagajnicom kraljevskom na ove gledeć pravi *prosjak*... Odtuda gizdost, nadutost i nepokornost proti zakonom... Sabore dàržati biaše njihova najveća radost. Mnogo govoriti, velike osnove praviti, a kad čas dojde, gdě bi se muževno raditi moralo, tad nebiaše vojske, nebiaše novacah niti duše od svega na světu.. sloge!...

Digitized by Google

V.

ŠTITONOŠA.

Ja ih prosim, ištem
Od jutra do jutra,
A Tim' usti sklapaš,
Šaptjuć: sutra, sutra!

Djulabie 1836. od St. Vraza.

U Jajcu gradu stvari se za mala sasvim preokrenuše. 20,000 dušmanah pred zidinami imati nije šala. Návale se svaki dan ponavljahu, juriši se sve žestji činjahu. Ostrošić neprestajaše dužnost svoju svom mogućnom točnostju izvàršivati, ali nesrèća hotiaše da ga tursko tane udari. Tvàrdja se medjutim još čvàrsto dàržaše, Vragović i štitonoša učiniše sva moguća, ali komu nije poznata rèč: što je oko gospodara? Rana Ostrošićeva biaše pogibelna, on morade leći.

Sunce baš k zapadu klonulo biaše, kad štitonoša u sobu unide, da boležnika pohodi. U prednjoj

Digitized by Google

sobi sědila je Mileva, i tugovala za otcem; druga soba, u kojoj je bolestnik ležao, bila je zatvorena. Děvojka, čim došavšega opazi, okrenu se prama prozoru. Ona neskoči veselo pred Ratkaja kao do sada; i tu se je velika proměna dogodila; na nebo ljubavi navukoše se oblaci. Bogdaša, na potaji Milevu ljubeći, nije mogao podnositi, što děvojka nije njega, nego štitonošu obljubila. On uvreba čas, u kom je děvojku opakim svojim jezikom zaslěpio, i njoj kazao, da štitonoša ljubu kod dvora imade, i da će nju prevariti i odmah, čim k dvoru dojde, zaboraviti.

Ljubav, što' ljubi, boji se da neizgubi. Děvojka mu vèrova, i odluči štitonošu hladno primiti... Njoj je drago bilo, što je došo, da mu kaže, da se na njega sàrdi. U ljubavi je sve sladko, isti gnjev i svadja imadu něšta tako zanimivoga u sebi, da se čestoputah vratjaju, i sve sladja pomirenja dovode. To mora tako biti, jer ljubav hoće uvěk da se ponovi; tomu takove ljubeznive razpre povod davaju, jer se tada one mile rěči, koje svaki rado čuje: »*ljubim te*« kod pomirenja opetuju.

»Kako je bolestniku?« upita štitonoša.

»Zlo,« odgovori na kratko děvojka.

»Zlo, jako zlo?« nastavi dalje junak, pogibelno? ... Šta kaže lěkar? —« Zlo za miloga otca moga, a još gore za me siromašnu, koja najvěrniega priatelja moga gubim,« reče tužno Mileva.

»Nemojte bezufati« moljaše štitonoša. »Vaš otac

Digitized by Google

neće poginuti. Da bi pako po nesrěći poginuo. vi nećete bez prijatelja ostati, ja ću vas čuvati... Milevo, zaboraviste li mene?«

»Molim vas, gospodine,« reče prisiljeno hladno děvojka. »Koi kod dvora u službi stoji, on nemože prijatelj ovako prostoj i od dvora udaljenoj děvojci biti.«

»Vaše su rěči čudnovate« odgovori začudjeno Ratkaj, »ja vas nerazuměm; odkuda tà màrzloća, odkuda te rěči?«

»Odkud vaša sàrdčanost, odkud Vaše izlično prijateljstvo? upita strastna děvojka, »vi ste sàrdce vaše kod dvora ostavili«... dalje děvojka nemogaše govoriti. Suze zagušiše joj rěč.

»Tako mi poštenja mog imena, moje sàrdce tu ostade, upravo kod vas ostade!« uzkliknu glasno junak. »Vam za volju propustio sam službu moju izpuniti; město da sam véć odavna k Frangepanu odišo, ovdě se bavim, gdě biti nebi smio.«... »Mene sàrda kraljeva i još veća može biti pedepsa čeka, a vi mi to tako gorko platjate?«

»Bog je sudac naših sàrdacah; moje je ranjeno« reče žalostno děvojka. »Smàrt će mi povoljna biti, otac mi umire, dušman mi domovinu bije, otrov mi sàrdce tare... šta dakle, zašto da živim?«

»Nek se ruši vas svět, sve nek padne, samo tvoja ljubav ne« zamoli štitonoša; Milevo, samo za te bije moje sàrdce, u tebi je život moj! Neodvratjaj

Digitized by Google

tvoje milo oko od mene, ublaži junaka, koi osim toga, da te ljubi, ništa nećuti!«

»Rěči, koje milo zvone,« odgovori děvojka, »milo onoj, kojoj zvone.«

»Tebi zvone, tebi dušo moja, samo tebi i nikad nikojoj drugoj,« povika Ratkaj.

»Samo věrnost može ljubav pravu zahtěvati, koi nije věran u rěčih, nije věran nit u činu,« izusti promišljavajuć děvojka.

»Šta vam je u ime boga?« čudeći se reče štitonoša, »odkud proměna ova? Jesam li sagrěšio, šta li?... Kažite mi kako i kada, da vas podučim u bludnji, ili da vas molim za oproštenje.«

»Bludnja je,« odvrati děvojka, »kàrvava bludnja, Bog nek čuva svakoga, koi zabludi.«

»Milevo,« umoli opet junak, »ako sàrdca imate, nemojte me mučiti, kažite, šta vam je?... Mene ponašanje vaše ubija, — eto dušman će odmah udariti na tvàrdju, ja moram u bitvu, bog zna, hoćemo li se opet viditi, kažite, šta je vama?«

»Jao, što je meni, to nije vama,« uzdahnu děvojka, — »šta ću kazati, kad nije pomoći!»

»Pojdi mila u moj naručaj, pojdi u naručaj ljubavi» moljaše štitonoša »ljubav je svemoguća, ona će pomoći.«

»Ništa od ljubavi« odgovori žalostno děvojka, »moje je sàrdce potàrto.«

»Vi mene i sebe zaludu mučite,« reče ozbiljno

Digitized by Google

junak. »Uzajemna uvěrenost je pàrvo, što u ljubavi biti mora; svaka ćut, svaka misao, cělo sàrdce mora otvoreno biti, drugačie neima srěće. Molim vas dakle, kažite mi, šta je vama?«

»To nemogu kazati» odvrati Mileva »sada ne, sutra. Pitajte sebe, pomislite na dvor...«

»Ništa nemogu misliti» odgovori tužno junak. »Nego da sam ime, čest i svu srěću svoju děvojci za volju prodao, koja neima toliko sàrdca, da bi me ljubila. Mene domovina u rat zove; ljubav mi dosad sve biaše, sad će mi smàrt sve biti!«

Ovo strastno kad izusti naglo ostavi děvojku. U tom času se buka opet na bedenih grada pojavi, tomu se jecanje bolestnika pridruži. Milevu, kad štitonoša ode, suze obliše, ona ga hotiaše zvati, ali ju rěč iznevěri. Tri, četiri koračaja učini, tada se ustavi, ruke sklopi, lica sakri i jadno se razplače. Njezino sàrdce, do sad sàrdu kuhajuće, prětiaše, silom boli i žalosti naduto da pukne. Da je sad štitonošu pred sobom imala, bi ga za gàrlila, ljubila i cělivala bila... Ali koja hasna?.., Njezine su suze tekle, a on, komu su tekle, nevidjaše ih. Oba se nikad jače neljubljahu, nego baš sada, to svaki od njih znadiaše ... ali ljubav je věčni: »*bi i nebi.*«

Štitonoša Milevu ostavivši poběže na tàrg u dolnji grad. Tamo je sve vàrvělo; někoji od gledaocah, kojih najveći broj biaše, smijali su se, drugi se pako ljutili. Predmet pako, oko koga se sve vàrtiaše,

Digitized by Google

jedan top i Buša biahu. Ovaj top, koi je za očištjenje donešen i na tla položen bio, morade opet na svoje opredělјeno město na šanac se vratiti; buduć pako da je ovaj top neizměrno dug i težak bio, nemogoše ga topnici krenuti. Buša se je dosta trudio i vikao, da svoje ljude poduči, ali ga oni nerazumiše. Sva napinjanja i tàrsenja biahu zaludu. — Siloviti top leži kao gora; kad ga malo nadignu, opet se sruši. — Na lěvom bedemu stade četa, koja kamenje, bàrvna i strělice na Turke baciaše; oni vikahu i nagovarahu jedan drugoga, da hrabri budu; kad koi opade, město se izpuni, a kad kamen ili bàrvno doli bačeno dobro sgodi, tad se vika podvostruči, najposlě se u juškanje dovàrši; medjutim se i top zadimi, koi se pomalo samo kad kad opali, i kao ura svojim tutnjem naznači, kada dušman sgodjen biaše. Ovu četu je Bogdaša ravnao. Na desno pako branili su bedem drugi opet junaci. Ovdě borba kàrvavia biaše, jer Osmanlie sa svime već pod bedem stigoše. Obsědjeni udaraju sulicami, buzdovani, i pucaju iz pušakah. Smělost Osmanliah tako daleko dopire, da se kad kada već i čalma na šancu vidjaše, ali ih na skoro hrabrost naših junakah uzbi i vlastnika u grabu baci, na što se je i ovdě gromovito . . . »Bog s nami!« klicati čulo. Ovaj dio ravnao je Vragović.

Kad dakle štitonoša dolě dojde i tolike pogibeli opazi, odmah se posla primi. Baš dobro, što je došo, jer sve u najvećem neredu biaše. Buša, izvan

Digitized by Google

sebe od ljutosti, žario se je kano stoputah iza stopce opaljeni top; njegova debela lica biahu još više naduvena, njegova pàrsa sàrdom stišnjena dizahu se silovito, da mu se u težkom sopenju sva golema tàrbušina gibaše.

On se obima rukama za glavu uhvati i pretàrgnutom rěčjom povika;

»O jao, jao!... Vi bukve... bukve!... uhvatite, vucite... ne tako... tako... tako, dàrži, primi ... ne tako... o bukve, bukve!«...

Na to se gledaoci opet smiju, narivavaju se tako, da topdžie ni raditi nemogoše. U toj smetnji se sluči, da někoji gledatelji, koji otrag biahu, viděti željni predstojeće ljude porinuše, ovi se malko nemilo Buše taknuše, i siromah na lica pade. Topdžie pustiše top i podjoše svog meštra dizati; što im i srětno najposlě, ali skoro ne manjim trudom, nego dizanje topa, za rukom podje. Buša na noguh stojeći veoma razljutjen iztàrže sablju i smijuće se občinstvo raztèra. U taj čas nadodje štitonoša.

»Šta je ovdě, igra i šala?« upita oštro. »Dok bratja naša na bedemih kàrv prolivaju, vi se šalite ovdě? Ne vidite li pogibeli?... Ovaj top mora na šanac, tamo na lěvo š njime!«

»To je gospodine, što i mi već cěli sat hoćemo« reče skoro sa svim umoreni Buša. »Moja lica se znoje od vikanja, moji momci nemogu već; ovaj gad od topa težak je kao grěh!«

Digitized by Google

»Vitlo simo, lanac jaki, konope, hajde žurno!« zapovědi štitonoša. »Mora ići, makar triput težji bio!» K obćinstvu se tad okrenu, i ozbiljno probesědi:

»Da se odmah svaki kući odnaša; sad nije vrěmena za sastanke; čuvajte si blago i obitelji svoje, pripravljajte oružje, svi ćete redom na šanac poći. Posadka neće moći sama braniti; ako ovaj juriš srětno odbijemo, pojti će vojaci u gornji grad, vi ćete dolnji preuzeti... Koi se po gradu bez posla uzklati, pogubljen će biti, njemu glava dolě!... hajde sada kući!...

Ljudi se uplaše i na hitrom razidu... Topdžie donesoše konope, lance i vitla, sve biaše priredjeno, i top se za mala poče proti šancu valjati.

Štitonoša ostavi topdžie i uputi se proti lěvom bedemu, na putu susrětne Bogdašu.

»Imadem vam javiti, gospodine kraljevski štitonoša, da je juriš na ovoj strani skoro već sa svim odbijen;« kad ova izreče, duboko se nakloni.

»Ja nisam štitonoša kraljevski,« odgovori uvrědjeni Ratkaj, »jer bi inače kraljevskoga roda biti morao. Ja sam samo kraljev štitonoša. Molim dakle, da mi stim više nedojdete... Da je juriš odbijen, to mi je jako drago, kao i vama i svakom.«

»Molim vas pokorno« zaprosi prijatno Bogdaša, »nemojte mi zaměriti, volio bi prie umrěti, nego li vas uvrěditi...«

»Čudno mi je zaisto od vas to čuti,« reče štito-

Digitized by Google

noša Bogdašu oštro motreći, »meni se čini, da vi niste moj prijatelj. Neznam, što imate proti meni, što sam kriv, što li nisam? ... samo prosim, sad se sa mnom složite, da tvárdju obranimo, zatim bit ću vam na službu.«

»Varate se jako,« odgovori podložno Bogdaša, »kad vas pàrvi put zagledah, odmah me zauze vaša priatnost. Ja ništa neželim, nego s vami se spoznati, i vašega priateljstva vrědan biti.«

»Hvala vam za to« odvàrnu štitonoša. »Priateljstvo se u jednom danu sklopiti nemože, ako su naše duše skladnolasne, one će se najti. Eno ide Vragović« okrenu se Ratkaj na drugu stranu. »Šta nam donašate, starče?«

»Dobre glase junaci« povika ovaj veselo. »Tamo se viju barjaci naši, vidio sam kocke naše, i kunu seku Slavonsku. Od Dubičke strane ide vojska znamenita nama na pomoć.«

»Hvala bogu« reče štitonoša.

»Mora da je nětko banom javio, što bi bio morao ja učiniti.«

Frangepan je došo sa 16,000 vojakah, š njim banovi Karlović i Batjani, hrabri Petar Krušić, Ivan Zrinjski, Gjuro Blagaj, Pavo Bakić, i Petar Bakač Erdödski. Bitva dugotàrpna biaše. Osobito hrabro je Usref beg vojevao, i višeputah našim sigurnu skoro već pobědu iz rukuh iztàrgao. Posadka udaraše složno iz nutra sa svojimi topovi, i kad kad s malim juri-

Digitized by Google

šem na Muzulmane. Vika, štropot, zviždanje, jaukanje, trubenje, tutanj topovah i gàrmljavina pušakah biaše strahovita; kao da poslědnji dan dolazi, tako se sve gibaše u tvàrdji; najtužniu sliku i kano jauk najteže bědе prizoru tomu dade zvuk zvonah u samostanu fratarah... Štitonoša je sve činio, što se hrabromu junaku pristoji. Sred najvrućje bitve, kad Ratkaj malo na trag zadje, da tamo četu vojakah za juriš pripravljenih pregleda, dodje mu pater Nikodem pred oči.

»Zdravo druže« progovori proti običaju svom istinitie pater »*requiescat in pace.*«

»Šta je?« upita Ratkaj naglo, koi odmah na Ostrošića pomisli.

»Umro?...«

»Umro, lahka mu zemljica!« uzdahnu pater i suze ga obliše.

Jedva to izusti, dodje i Mileva sva razplakana, blěda kano bolest k njemu. Ona šutiaše, samo ruku štitonoši pružajući. Ovaj ju strastno uhvati i zavika:

»Otac vam je pred bogom, ja ću vas braniti do smàrti!»

»Oprostite i sàrcu momu,« moljaše se děvojka.

U ovaj jedva zametnuti razgovor opet se jača buka uměša.

»Dušmani, dušmani!« viču vojaci. I zaista se na bedemu lěvom cěla gomila turbanah pokaza. Štitonoša to opazivši glasno zavika:

Digitized by Google

»Poběda ili smàrt, junaci! Za mnom!« On otàrča na bedem, mnozi za njim; tàrg se napuni s gradjani, žene plaču i dětca jauču, svi već misle, da je tvàrdja propala; Milevu pako, jedva na noguh se dàržeću, pater polagano u manastir odvede.

Digitized by Google

VI.

LJUDEVIT II.

Tko kupuje, što netrěba, prodavat će i ono što mu trèba.

Poslovica narodna.

Sjajno je i puno veselo kolo, u koje ćemo sada stupiti. Budim grad, onaj oštri ugal, o kom se tolike razbiše glave, na kom se toliko polomi sàrdacah, ono staro, slavno, kàrvjom hiljadah momakah natopljeno bàrdo, biaše stan sjajnoga ovoga kola, a stožer obraćajućeg se tamo světa: kralj Ljudevit II. Velik takojer, kaono imenjak nègda njegov, ali ne u srěći, nego velik u nesrěći, ili bolje u velikoj nesrěći. Njegova pàrva mladost obećavala je mnogo dobra.

Njegovi odhranitelji, pokojni vladika Bakač, Boršodi i Bornemisa, učiše ga na sve krèposti, koje vladalac potrěbuje. Osobito ga je pošteni Magjar

Digitized by Google

Bornemisa na sve dobro naučao. Kralj se ukaza kano umětan, razložan i krěpostan mladić; svi su ga ljubili; činjaše se, kao da ga ništa tako, kao zvanje njegovo, nezanima.

Ove lěpe nâde jednim mahom porazi Juraj Markgraf Brandenburgski. Kano neprestani drug kraljev predobi ga sa svim na svoju ruku, nauči ga na igre, razveseljenja i druga razkošja tako, da kralj zaboravi i na krunu i na narod. Težka biahu sad vrěmena, težko stanje kralja ugarskoga. Da se je kralj sa svom mogućom pozornostju i umětnostju na boljega dàržavnika spravio, sa svojim věćem složio, i s narodom sjedinio bio, mogo bi bio Ugarsku od propasti i to *može biti samo*... osloboditi; ali ovako nipošto. On nije toliko kriv bio, niti narod ne, nego stari jošter grěsi, koji, město da bi se bili sad izkorenjivali, još se dalje umnožiše. Akoprem kralj mlad biaše, ipak ga je narav od lětah svojih stariega učinila. U trinaestoj godini dobe svoje biaše već muževan, bradom obraštjen, u osamnaestoj pako sa svim sěd. Njegovo je tělo drugač slabo i lice bolešljivo bilo. Najvećja skàrb Brandenburgova tamo směraše, da kralja od poslovah dàržavnih odvàrne; smetnja biaše velika... Pomanjkanje novacah, nesloga u věću, nemir u narodu, kovarstva Zapoljeva, koi krunu ugrabiti već onda volju imade, — biaše četa nevoljicah, koja je dvor kraljev obastirala. Pridvorni kancelar — inače Srěmac — Stěpan Brode-

Digitized by Google

rić, Bornemisa, i blagajnik kraljev Macedonaj — prie biskup srěmski — badava moljahu kralja, Brandenburg je mogućnii bio, ili bolje, — strasti i napast razkošja jačja biaše... Kralj tàrči, vidi kamo, a nemože da se ustavi.

U kraljevskom dvoru biaše sve zazsvětljeno; sve su sobe plamtile u vatri stotine světjah. Kralj je na Ivanje god svoga priatelja Bornemise svetkovao. Čěli red sobah biaše ukrašen, vas dvor bogato nakitjen. U velikoj dvorani bila je množina gospojah, lěpih i veselih junakah sakupljena. Muzika sviraše, igra, šala i veselje orilo se je na sviuh stranah. Kralj se je polag navade Brandenburga dàržao, koi ga je svakojakimi stvarmi zabavljati znao. Kraljica pako Maria, sa svim mlada, pametna inače i krěpostna gospoja, sědjaše tiho, više tužna nego li vesela, srěd někojih gospojah svojih. Ona je supruga svoga veoma ljubila; ljubav pako u tom mu najbolje ukazivala što se tàrsiaše na drugu ga stazu krenuti; svaka dakle prilika, gdě Ljudevit svoju razuzdanu volju razveseljenjem ukaza, biaše nova rana za sàrdce njezino. Njezina je odora samo tomu služila, da joj tužno sàrdce sakrije...

»Ja ti zahvaljujem priatelju« reče kralj s Brandenburgom u drugu sobu idući, »za nauk, koi mi daješ. Dosti da se čověk po danu s vladanjem muči večer neka bude za razveseljenje.

»Evo godovnjaka« odgovori Brandenburg na

Digitized by Google

Bornemisu kažujuć, koi zamišljeno u ovoj sobi stojaše.« Hajdemo k ovom stolu, gdě naš stari Tokaj stoji, da pijemo u zdravje Ivanu našemu.«

»Pravo veliš« primetnu kralj naš, »Ivan je vrědan, da mu napijemo.«

»Vaša je milost uvěk dobrotivna« progovori ozbiljni Magjar, »ali šta će mi zdravje, kad je domovina bolestna. Da bog dade, da domovina jedanput ozdravi!«

»Mahnite se sada neugodnih tih mislih« odgovori mu Brandenburg, »domovina je velika, ona će dužje obstati, nego mi. Trěba najprie, da mi živimo, pak onda — domovina.«

»Mi s domovinom!« popravi kralj, »i Ivan Bornemisa s nami!... Je li tako pravo?«

»Nije pravo, uzvišeni gospodine.« odgovori Bornemisa. »Bog neka poživi domovinu i kralja, zatim istinske priatelje vaše.«

»Šta će ta věčna vika o domovini?... Čověku se dosadi, kad uvěk ono isto sluša,« reče tamnim čelom Brandenburg. »Šta manjka domovini.? Ona čvàrsto stoji, věrujte mi, da vam neće u zemlju propasti!«

»Meni nije za čudo, da vas ova domovina nezauzima« odgovori mu oštro Bornemisa »jerbo nije vaša; vaša pako nije naša... Čvàrsto stoji?... Meni se čini, da jako slabo stoji...«

»Šta hasni dakle uvěk samo o domovini go-

Digitized by Google

voriti« produži Brandenburg posměšno besědu svoju, »to je nezrělo, a tu nije na pravom městu!«

»Istina, da ništa nehasni samo govoriti; raditi se mora,« odgovori Magjar, »ali u ostalom dobro kažete, ove rěči nisu na pravom městu...«

Medjutim Brandenburg natoči čaše, kralju jednu, drugu sebi, a tretju Ivanu dade.

»Dakle Ivana bog živi« reče sàrdačno kralj.

Bornemisa pako glasno zakliknu: »Da Bog živi domovinu našu, kralja i kraljicu našu!«

Svi naokolo stojeći gosti Bornemisovu rěč poprimiše, i jednoglasno izkliknuše: »Da Bog živi domovinu!«

Kako kralj čašu izpi, Brandenburg ga za ruku primi i na polak tiho mu progovori:

»Ovi prosti ljudi nerazumiju što je čestno i pošteno, ostavimo ih, neka rade, što im volja.«

Za tim kralja za sobom povuče, koi kao sebi negospodujući za njim podje. Bornemisa ostade na svom městu. Njegova pàrsa tuga obuze, on upoznade opet, da pomoći neima. Drugi gledaoci ovoga prizora na radost bolje razpoloženi neopaziše to, što věšto oko Bornemise ugleda, zato ih to nimalo ni nezabuni. Oni se s Tokajcem i Šomljem bolje poznavahu, i radovahu se, kano svi, koji brige i skàrbi neimadu. Oni snivahu o slavi i pobědah, nevideći, da su već odavna potučeni...

U dvorani se novi pokaza izvor zabave. Jedan

Digitized by Google

muž u zeleno sa svim obučen, i svakojakimi lovačkimi znaci urešen dojde u nutra. Visok, lěpih licah, mlad, čiloga těla, kao da su mu uda žicami prikopčana jedno k drugomu, skače, vije se i běži veselim tàrkom po dvorani. Na desnoj ruci sědjaše mu lěpi sivi sokol, malenim umětno kovanim srebàrnim lančićem lovcu za ruku privezan.

Sva gospoda ustadoše i sakupiše se oko toga muža, ali se on nedade uzdàržati, nego stade dalje igrati i skakati, i gdě mu se je vidjalo, tamo je red gledaocah probijao. Sad dodje do kralja.

»Hej sokole sívi« veselo mu progovori »tko je tu najveći, tko najpàrvi?... Osim tebe, to se već razumě... Kaži meni, hej sokole, kaži, tko je?«

Lovac mu lanac popusti, i sokol odmah na ledja kraljeva poleti; kad se tamo posadi, bistrim okom gizdavo pogleda okolo stojeće. Kralju se to veoma dopade, on htěde sokola da pogladi, ali sokol mu uskoči i k svomu vlastniku se povrati. Lovac se bàrzo okrenu i poče čudnovatom harlostju noge prebirati; medju tim ugodnim i posve veselim glasom zapěva:

Kam Ljudevit naš udara
Koi je silan kralj Ugara',
Tamo sve se ruši, para!
Ali jao, jao,
Něšto mu je žao!
Neima za svu diku
Nitko bolju sliku,

Digitized by Google

Neg tko *sinka* ima:
Samo tko ga *ima!*
Jao, žao,
Žao, jao!
Ja i sokol bi pomoći znao,
Tko bi nama Tokajca pit dao!

Ova pěsmica pogodi sàrdce kraljevo; baš ono, što je najvećma želio, odvětka krune svoje, to mu napomenu. Misao ta čvàrsto ga ugrabi: nebi li zaista ovaj lovac pomoći mogo?... On si preduze š njime se bolje upoznati. Lovac pako, kano na ništa nepazeći, dalje otàrča, i kad pred kraljicu dojde, lahko se nakloni i stade.

Kraljica, da drugim radost nepokvari, prisili svoja usta k malom podsměhu.

»Koja je najslavnia, najpàrva i najkrěpostnia gospoja u ovoj dvorani?« upita lovac sokola: »kaži mi sokole moj, kaži, kaži starče.«

Sokol poleti kraljici na rame, nakostreši se i krila malko nadignu.

»Ti ju ljubis?« zapita dalje lovac? Sokol se glavom nakloni.

»Je li ona i tvoja kraljica?« Sokol se opet nakloni, na ruku kraljičinu skoči, i kao da ju celiva, s kljunom se je dotaknu, potom se opet k svomu vodji povrati.

Množtvo gledaocah stadé se diviti, i vikanje »pravo, lěpo, fino, i. t. d. biaše bez konca. Lovac

Digitized by Google

opet skačuć poběže, — kamo on, tamo i svi za njime. Na jedan put pred Brandenburga stade.

»Hej sokole, sad mi pravo kaži, tko je najveselii u dovorani?« upita smijući se lovac, tko je onaj, koi najmanje brige imade?

Sokol poleti na glavu Brandenburgovu.

»Ovaj gospodin dakle? ljubiš li ga, ili ne?»

Sokol poče na to sàrdito se vàrtiti, i glavom tresti.

»Zašto ga neljubiš... Što meni piti nedade, nit tebi štogod zobati?» Sokol jako glavom klimajuć odgovori. Na to, kada drugi nada tim silno u směh udariše, lovac sokola k sebi povuče, i htěde da otide. Kralj, koi se već prie dulje vrěmena s Brandenburgom vatreno razgovaraše, něšta mu na tihom prišaptnu. Brandenburg mu se nakloni, lovca za ruku primi i odvede ga iz dvorane u zabitnie sobe. Někoji od najljubopitniih gledaocah htědoše za njim potàrčati, ali ih kralj zaustavi i k igri odpravi, on sam pako pored kraljice se posadi, koja ga prijatnim licem primi. Muzika i igra se opet ponovi, ali razgovor zato ipak samo o lovcu i njegovom sokolu biaše.

Daleko od dovorane, kamo skoro već niti muzike, niti šuma govorećih čuti nebiaše, postade Markgraf s lovcem. Najprie se ogleda, jesu li sàmi u sobi, za tim mu reče:

»Ti si, junače, tvoj posao dobro svàršio. Kralj

Digitized by Google

se je zaljubio u tvog sokola, a skoro i u tebe. Naša će osnova dobro izaći.«

»Čvàrsta volja... malo i prikladnosti k tomu sve učiniti može« odgovori s dopadnostju mladić. »Daklem bit će vašara?«

»Kralj mi je naručio, da sokola kupim.«

»Ako ga ja pako dati nebi hotio?«

»Onda da i tebe u službu kraljevu uzmem.«

»Dobro grofe, vi trèba da mu kažete, da nikako nisam hotio nit jedno nit drugo.«

»To se razumè« odgovori Brandenburg, »to će moja skàrb biti. Naš dogovor stoji.«

»Sudim, da ćete rèć dàržati... Kralj mora podpisati.«

»Koliko je tomu, odkako je Hipolit Este biskup Jegarski umro?«

»Nije dugo... Nu sve jedno, bilo koliko mu drago, moj je otac na raèunu 40,000 cekinah dužan« odgovori lovac, »on je upravljao, kao što jur znate, dohodke biskupie, i toliko si je prigospodario,... èovèk nemože od zraka živiti... neznamo kakova će vrèmena doći. Svaki mora za se skàrbiti.«

»Dobro, pravo. Jesi li i za me skàrbio?..«

»Evo vama 1000 dukatah« odgovori lovac i izvadi težku kesu, koju je zà pasom sakrivenu imao... Već me je i onako to brème tištjalo... A pismo?...«

»Pismo?... daj ovamo« reče Brandenburg »to je toliko kao da bi već i bilo.«

Digitized by Google

Lovac izvadi pismo, i Brandenburgu ga dajuć primetnu:

»S ovim pismom kralj moga otca od računah odrěšuje; ako hoće da sokola i mene u službi imade, neka to podpiše. Samo ga morate podbosti, da nebi možebiti odstupio...«

»Kralj neće, samo da ga nebi kraljica ili Bornemisa odgovorio... nego neće« reče promišljavajući grof, »ove mu neću niti blizu pripustiti... Dobro će biti; lahko je sada, kad nije štitonoše ovdě, ono je djavol, on bi ga za sigurno poměšao bio.«

»Ako to pismo u žep... to jest od kralja podpisano... dobijem, tad ću se odmah oženiti, ako ne, tako me je běs uzeo!«

»Ništa se neplaši. Ja idem sad kralju, ti medju tim ovdě ostani. To će na hitrom gotovo biti, prie nego ti misliš. S bogom medjutim, hvala za dukate.«

Brandenburg otide. »Nije baš mnogo plaćeno« proračuna lovac »da čověk 39,000 dobije, može 1000 dati. Moj se je sokol dobro naplatio, ili bolje, moja glava dobro prudi, koja je na tako finu misao došla.«

Jedva lovac ova izusti, i već opazi, gdě Brandenburg s kraljem dolazi.

»Mene je neuztrpljivost ovamo těrala« progovori kralj. »Šta ste tako dugo radili? Nećete dakle sokola da prodate, niti da u moju službu stupite?«

»Vaša milost izvolila je može bit od grofa čuti, što zahtěvam« reče ponizno lovac. »Ovaj sokol je

Digitized by Google

blago, s kojim ja po cèlom světu putovati mogu on će meni za několiko godinah zaista to doněti, što u ovom pismu zahtěvam. Drugačie ga nemogu ustupiti, ja sam siromah, i moj otac je siromah;... ovo je jedino blago moje.«

»Blago je ovaj sokol« reče kralj« ali malo skupo blago.«

»Lěpo blago,« primetnu lovac »on puno toga još znade, što nisam niti pokazao... Hej sokole, mi ćemo opet da podjemo... Je li, světli kralj neće da te imade? ili hoće... hoće?...«

Sokol jako glavom potrese.

»Vidite« reče dalje lovac »on znade, da ga vi kupiti hoćete.«

»Ovakove stvari su rèdke« primeti lahkoréčno grof, »ali skupo je, to je istina; jedina polaštica u tom stoji, da nije morati brojiti novacah čověk ono samo daje, što bi i onako kasno dobio.«

»Ili věrojatnie nikada« privàrže još kralj. »Neka bude dakle, ja ću podpisati, ali tad će i soko i vi moj biti.«

»Na vašu službu, světli kralju, ja s tělom i dušom, a sokó sa svim svojim znanjem.«

Iz bližnje sobe biaše na hitrom potrěbna sprava donešena, i kralj podpisa pismo, i kupi sokola za 40,000 cekinah. Tad se povrati u dvoranu; lovac sad još veselie stade skakati, sokol svakojake šale zbijati, i svi se radovahu, kad začuše, da je ova osobite

Digitized by Google

vrědnosti ptica u vlast kraljevu došla. Bornemisa i kraljica jedine biahu duše, kojim ovaj skupi pazar duboke rane zadade. Bornemisa se je odmah udaljio, kraljica pako jad svoj sakrîti hoteća skoro se je onesvěstila, i najposlě tako oslabila, da ju njezine gospoje moradoše u svoje sobe odvesti. Malo se za tim i gosti razidoše, jer je već skorom i zora blizu bila. Svi ostaviše dvor kraljev u najvećjem veselju i zadovoljnosti,... kralj najbolje...

To je čudnovato, da je baš najsiromašnii kralj, koi je možebiti ikada na světu bio, najskupljega ptića, koi se je ikada gdě prodavao, kupio. Ali tako biaše... i tako je i sada. Žao mi je, što se neusudjujem tako pisati, kao što bi želio; — mogo bi me tko po pàrstih pokucati... il da me i nebi nitko pokuco, mogo bi gdě koga perom ubosti... a to bi zlo bilo. Ja sam jako mirovan čověk; kad vidim, gdě koi *bontonist* na svom Arabcu *lancade* i *traverse* izvodi, odmah mu se ugibljem; mi se onda i onako nepoznademo, jer je drugi sa svime svět, kad *se jaše,* a drugi kad *se pěške hoda*... Da bi svi oni... (tako više putih na tihom zborim, da nebi tko čuo, inače bi se i ment to slučiti moglo)... da bi dakle svi oni, kojim je takav *hote-voleist* što dužan, za njim, kada jaše ili se u hintovu vozi, běžali, i svoje novce iskali, to bi toliko ljudstva po ulicah bilo, koliko ga sada na nijednoj procesii više neima, i to bi tolika vika bila, da je u nijednoj *synagogi* veće čuti nebi moći...

Digitized by Google

To je istina;... i to odtud dolazi, što ono kupujemo, što netrěbamo... Ali bog je dobar; on nam dûge odpušta, moradu dakle i věrovnici ako ne odpuštati, bar dugo čekati,.... tako kaže najnovii *journal*...

Digitized by Google

VII.

KRIVAC.

Ljubav je puna meda i jeda.

Poslovica narodna.

Kako je noć prošla i dan osvanuo, nestade i sve radosti iz dvora Budimskoga. Moći je kazati, da tamo noć... dan,... a dan... prava noć biaše. Jedva da je kralj malko odpočinuo i ustao, već započe tàrčanje dvoranikah i velikašah kraljestva. Tuga, nevolja, smetnja biaše na svih stranah. Vladike doletiše kralju, njima na čelu Sálkán. Nova se opet nesréća ujavi, koja novom pretiaše pogibelom. Sudbina na veće zlo kraljevo hotě, da se upravo u ono vrěme kaludjer něki po imenu *Luther* podigne, koi nove někakove nauke i věrozakon novi naučajući velike bune u Němačkoj zametnu. Iz ovih krajevah mnozi polazivahu učionice němačke, i tako se dogodi, da se novi ovi nauci Lutherovi naskoro iz Witten-

Digitized by Google

berga u Ugarsku razplodiše. Najpàrvi se priatelj i naslědnik Lutherov u městu *Ujhelj* zvanom i blizu *Šàtor* brěga ležećem oglasi. Prevod pisamah Martina Luthera imajući, počeo je, akoprem običaje katoličke pridàrža, ljudem sve po malo načela ovog nauka tumačiti. Nove se stvari obično rado kupuju. Ovaj nauk se sve na tihom tako razplodi, da su pisma Lutherova po Ugrii i Erdelju puno proglašena bila. Na učilištu Budimskom naučahu dva najznatnia učitelja *Vid Ortel* i *Šimun Grinäus* u smislu evangelia Lutherovoga učenike svoje. Još više, oni priskàrbiše si Melanchthonova pisma: o članih kàrštjanske věre i predstavljahu ih slušateljem svojim. Ova postupanja pobude pozornost biskupah katoličkih. Oni naravno, željni i věre svoje moć i čast uzdàržati, radiše sva moguća, da ove novine dotàrgnu. Zakon biaše načinjen, da se svi naslědnici novoga ovoga krivozakona ... *Lutherani* nazvani... kao krivovèrci smatrati, lomačom pedepsati, i njihova dobra (imanja) na korist blagajnika krunskoga uzeti imadu. Koliko su ovakovi zakoni prudili, osobito u to doba, kako sad Ugarska biaše, i koliko pruditi mogoše, to je poslědak pokazao; tako je svigdě, gdě se proti *sili duševnoj tělesna upotrěbi*... K ovim neprilikam dojde i to, da je Stěpan Verböci, kratkoga vrěmena palatin, bune kovao i rěč u ime naroda vodio. Njega je kralj i dvorski vàrhovni sud preda se pozvao, ali niti on, niti sukrivac njegov Mihalj Zobi pred sud se nepo-

Digitized by Google

staviše. Na to biše oba kao uskoci, buntovnici, propisani, prognani i izvan zakona proglašeni. Tako je uvěk něšta neugodnoga bilo, čemu protiva ništa radostnoga nedojde. Ovim se težkoćam još věčno pomanjkanje novacah pridruži. Blagajna biaše prazna, kralj neimade skoro čime dvor svoj časti primĕrno uzdàržavati. Vojska mala, koja pod oružjem stojaše, hotěla je, da se porad slabe platje razběgne. Napokon ovolikih měšariah dojde sve u toliki nered i neslogu, da se nitko nije iznajti mogao.

Ali kao što se kadkada sred najtamniega dana na malahnu uplašene i tužne zemlje radost sunašce pokaže, tako i ovaj mračan gorkih slučajah ponor za kratko vrĕme sréća obasja.

Iz Hàrvatske zemlje doletiše sokolovi, hrabri junaci, koji vesele donesoše věsti. Štitonoša je došao, š njime Bogdaša. Jajce biaše oslobodjeno; Frangepan je pobio cělu tursku vojsku. Sinan paša dobi za uspomenu ranu, Usref-beg pako najde smàrt na bojištu. Pobĕditelji zarobiše mnogo blaga; dobiše još više slave. Ovi glasovi porodiše veliku radost kod dvora. Frangepan i š njim drugi vitezovi biahu veoma proslavjeni. Štitonoša je pàrve dane kod kralja dobro primljen bio, on ga je kao ljubimca svoga skorom svim drugim predstavljao. Porad dugoga izostanka kralj ga malo samo ukori, jer pravi uzrok Ratkajovoga izostanja i njegovu pogrĕšku kralj neznadiaše. ... Štitonoša nije kralju pàrvo vrĕme po svom do-

Digitized by Google

šastju svoju krivnju odkriti hotio, dok ga bolje na to nepripravi; to s tim bolje mišljaše, da učiniti može, jer srěćnim načinom pogrěška njegova nikakovih zlih poslědicah neuzrokova. Dok se je on za sigurnoga dàržao, začuo i spoznao je Bogdaša odmah, kako zvèzde kod dvora štitonoši sjaju. Dva mu nepriatelja tamo najde. Jedan markgraf Brandenburg, drugi kardinal Sálkán biaše; pàrvi nije mogao štitonošu tàrpiti, jer je znao kraljevoj pohlepnosti za razbludami uzdu stavljati; poslědnji pako na šaku Frangepanovu ljuteći se nehotiaše od nijednoga Hàrvata ništa čuti.

»Tko ste vi?« upita Brandenburg mladića, koi upravo u sobu unide.

»Bogdaša, jedan od kapetanah Jajčanske vojske, uzvišeni gospodine,« odgovori upitani, duboko se i sa svim pokorno klanjajući.

»Šta vas k meni nosi?«

»Ljubav k mojemu dragomu kralju i miloj domovini. za koju sam uvěk gotov umrěti. Ja bi rad vama, velemožni gospodine, něšto priobćiti, što je od velike važnosti.«

»Izvolite, izvolite,« reče na hitrom Brandenburg; to mu jako povoljno biase, jer je najradje novine slušao.

»Presvětli kralj goji zmiju u svojih njedrih. On imade čověka okolo sebe, koi ga je izdao, i koi će

Digitized by Google

ga kod pàrve prilike opet prodati, věrojatno i utamaniti.«

»Tko bi to bio?« upita neuztárpljivo grof.

»Čověk, koi je, město da zapovědi i naruke sebi dane izvàrši, vrěme u ljubežljivoj šali proveo; koi je Jajce dušmanu prodati hotio po tom, što o obsědi, koju Turčin naměravaše, niti grofa Frangepana, niti bane naše izvěstio nije... Da nije drugih věrnih domorodacah bilo, Frangepan nebi bio na vrěme o došastju Turakah čuo, i tvàrdja bi propala bila.«

»Dakle izdajica?« Začudi se Brandenburg. »I to bi štitono...« rěč mu uteče.

»Štitonoša, jest. On je u Jajcu sědio, s kćerom pokojnoga glavara gradskoga igrao se, i vrěme srětno zasědio, město da bi bio k Frangepanu hitio, kao što zapověd kraljeva glasiaše.«

»Dakle štitonoša?... Gledaj, gledaj.« Grof se po sobi hitrie šetati i ruke tàrti stade. Njegove se oči otvarahu, usta raztegnuše i na směh se složiše. »Šta je za tim bilo?«

»Drugi dan biaše odlazak već zatvoren. Muzulmani obkoliše tvàrdju. Štitonoša je sědio... i ljubio. Ne dugo za tim pade Ostrošić, hrabri naš vodja.«

»Šta za tim?... Je li štitonoša vojevao?«

»Ništa. On je naše još odgovarao, govoreć, da se tvàrdja prot tolikoj sili obraniti nemože... Meni

Digitized by Google

se čini, da je s dušmanom u jedan rog svirao... Věrujte mi, velemožni gospodine, da se nismo, ja i kapetan Vragović, tako hrabro držali, grad bi bio propao.«

»Tako su sve zmije gladke i vitke iz vana, čemerne iz nutra.«

»Vragović je starac, gospodine, on nije toliko učinio,... na meni sva skrb ležaše» primetnu polagano Bogdaša.

»Lěpo, momče, lěpo. Kralj će vam zahvalan biti.«

»Molim, uzvišeni grofe, mene bi sram bilo, za to pohvale uzimati.«

»O istinitosti vaših rěčih nemogu dvojiti, ali ipak, imate li koga, koi bi posvědočio... tko bi znao, nećemo li ga trěbovati...«

»Boljih svědokah netrěba, nego je moja rěč. ... Ali ako to nije dosta, ja ću se zakleti.«

»Ako tako, dobro dakle. Vi budite pripravni, ja ću kralju sve odkriti. Vama platja izostati neće, věrni moj junače... S bogom. Važan me posao zove, sokó će kraljev sada dobiti hrane, moram tamo hititi. Za mala ćete više čuti.«

Bogdaša se duboko nakloni, i kad se dva triputa još u milost grofovu izruči, odalji se od njega.

Medjutim bivahu nova pripravljanja k velikoj svečanosti, koja mnogo važnia od onomadnje za-

Digitized by Google

bave biaše. Grof Frangepan je u znak poběde svoje kralju znameniti plěn poslao. Danas biaše dan za to odredjen, da ga štitonoša kralju predade. Cěli dvor se sakupi. Jedan oddio oboružanih vojakah postavi se okolo zida u dvorani prestolnoj; barjaci, gàrbi, i drugi znaci kraljevske visosti biše nu z krasno urešeno prestolje pověšani. Najodličnia gospoda stadoše u red; kralj pako u oklopu i oboružan sěde na stolicu svoju, uz koju se s jedne strane Brandenburg, s druge Sàlkàn postavi. Od traga se za prestoljem Broderić kancelar namèsti. Tad se vrata otvore, glas trubaljah zazveči, i petdeset izabranih jednako oboružanih hàrvatskih junakah stupi u dvoranu. Svaki od njih dàrži turski barjak u ruci; kad se ovi momci redom sred dvorane postaviše, dojde štitonoša kraljev unutra. On je bio svečano i službi priměrno vàs u càrljenu haljinu obučen; na lěvoj ruci nosiaše veliki štit gàrbom kraljevskim naznačen, u drogoj pako deset pomanjih barjakah osmanskih.

Štitonoša pred kralja stade, nakloni se, svoju bělim i càrljenim perjem nakitjenu kacigu otvori, i ovako progovori:

»Uzvišeni kralju, sjajni gospodaru, věrni narod slovinski tvojih južnih dàržavah priměrno je zapovědi tvojoj i običaju svomu od starih svojih dobljenomu, vojevao; naš čestiti hrabri grof Frangepan bio je na čelu vojske kàrštjanske... K tvojim zastavam

Digitized by Google

nova je dika prikopčana, koja će vilovitom silom tvoju desnicu ukrěpiti, da svaki dušmanah padne, koi se proti tebi ustati usudi... Evo ti velemožni gospodine« na junake i zastave kazujuć »petdeset barjakah turskih, koje naši vitezovi od pobědjenih zarobiše... Evo jošte deset« srameżljivo porumenivši primetne »koje zarobiti meni sréća junačka dozvoli.«

Štitonoša pokleknu pred kralja i položi pred noge barjake svoje, to isto i drugi momci učinivši, opeta se na svoja města povratiše.

»Kako god što glas od ove poběde radostno primih« odgovori čestno kralj, »tako i ove znake hrabrosti vaše radostno uzimam. Odkad se věrnim mojim Hàrvatom pověravam, nikada se još prevario nisam. Visokosàrdačnomu pako u slavi ostarělomu Frangepanu platit ću, a platiti će mu i sva domovina vàrle čine.«

»Nije od platje, velmožni kralju, ovdě besěde« odgovori uznešeno štitonoša. »Što je učinjeno, plamtećim je sàrdcem učinjeno, koje platje nikakove neište... Dična děla žedja su vitezovah; napitak, koi ju ugasit može, jedina je slava.«

»Ovaj plěn neka se metne u oružnicu slavnih predhodnikah mojih« zapovědi kralj, »tamo gdě druga slavja stoje, tamo i ovo neka bude.«

Digitized by Google

»S vašim dopuštenjem, milostivi kralju,« zaprosi štitonoša, »još je něšta, što predati imadem.«

Na znamenje Ratkajevo bi velik razložen šator u dvoranu donešen. Nebo od šatora biaše iz modrojasne svile načinjeno, koja hiljadu srebárnih zvězdah, nuz poluměsec umětno razredjenih imadjaše; k tomu idjahu dolnji sazi iz běloga atlasa zlatnimi uresi izvezeni. Divani pako , za obložiti čador, iz cárljene su bili kadife, na kojoj se srebárne ruže vidjahu. Za na várh nataknuti, bi veliki iz čista srebra kovani poluměsec izvadjen. Krasota ovoga šatora sve gledaoce i osobito kralja tako obuze, da ga za čas rěč iznevěri.

»Ovo je šator» progovori štitonoša »Usref-begov, kog je Frangepan svojom moćnom rukom pobědio. Grof ga vama, velemožni gospodine kralju, u znak svoga pouzdanja i ljubavi prama domovini šalje.«

»Ja želim« reče za mala kralj, »da se ovaj velikolěpni šator u ovoj dvorani razapne, za da se u cěloj svojoj krasoti na veću radost našu i dične bitke slavu svima, koji ga viděti hoće, pokaže.«

»Moj je posao ováršen i meni ništa neostaje, nego vašoj se visosti kraljevskoj u dalnju milost preporučiti.« Štitonoša se nakloni, i hotiaše da podje.

»One naplate, koje sam věrnim junakom ove

Digitized by Google

bitke dati nakanio« reče kralj, »naskoro ću pomoćju moga pridvornoga kancelara proglasiti dati. Za sada ćemo se razići.«

U taj par Sálkàn nèkomu mužu namignu. Ovaj duboko se naklanjajući pred kralja stupi.

»S vašim dopuštenjem, milostivi kralju,« progovori ovaj: »Pravo kaže nevrědni štitonoša vašega veličanstva, da mu drugo ništa neostaje, nego se vašoj milosti preporučiti; vaša će mu milost vàrlo potrěbna biti, jer ja Gašu Ratkaja ovdě javno krivcem nevèrnosti prama kralju i domovini proglašujem!«

Svi se nazočni od neočekivanih ovih rěčih poplašiše. Kralja něka kao žalost obli, štitonošu pako grom udari.

»Što je sagrèšio?« kralj upita.

»On je Jajce, najvažniu zemaljah naših tvàrdju, na igru postavio, i mèsto da je naručak svoj od kralja mu podèljeni izvàršio, vrěme kod děvojke jedne od zla imena prosèdio. On nije kod Frangepana bio, već je u Jajcu vrěme si u naručju děvojčinom sladio. ... On je u smislu zakonah naših krivcem nevèrnosti postao, ja kao pravdopravnik kraljestva prosim, da se krivac odmah uhvati i sudu predade.«

»Je li tkogod svèdok ovomu obědjenju?« upita Drágfi, vàrhovni sudac dvorski.

»Moja će skàrb biti za takove nabaviti« reče

Digitized by Google

tužitelj... »Skàrb nije velika, jer svědokah sad već dosti imadem.«

»Ti dakle nisi zapověd moju izvàršio?« upita kralj, »nisi kod Frangepana bio?«

Štitonoša, koi se još sa svim razabrati nije mogao, na kratkom odgovori:

»Nisam, kralju.«

»Vašoj providnosti, kralju čestiti, dàržani smo, da je tvàrdja oslobodjena« privàrže pàrvim rěčim tužitelj. »Da niste Bakića s drugim listom istoga sadàržaja na Frangepana poslali, on nebi za vrěme nikad ništa o obsědi Jajčanskoj čuo bio.«

»Rěč zakona mora sveta biti,« progovori kralj težkim sàrdcem.

»Štitonošo, podaj mač svoj komorniku momu Cetricu; ja te sudu predajem; što pravednost zahtěva, to neka bude.«

»Moj velmožni kralju, meni uvěk milostivi gospodine« izusti skrušeno štitonoša. »Ja sam sagrěšio, i to jako sagrěšio, ali opet tu u nazočnosti tvojoj i velikašah ovih plemenitih usudjujem se reći, da je čisto sàrdce moje, da nikoga nije ovdě, koi bi mene u věrnosti prama kralju i ljubavi k domovini nadvisiti mogo. Ja ću umrěti i ništa drugo od Boga neprositi, nego srěću za domovinu i kralja... Onoj se rěči samo moga tužitelja javno i svečano opirem kao da sam vrěme u naručju děve od zla imena sprovodio,

Digitized by Google

jer dèvojka, s kojom sam se upoznao, biaše poštena najčistiega imena dèvojka, kći poglavara Jajčanskoga Ivana Ostrošića, koi je za plaću vèrnoga svog vojevanja u ovoj bitki smàrt svoju našao:«

Podmuklo se màrmljanje sada u dvorani podignu. Štražani ugrabiše štitonošu i odvedoše ga u uzu. Nikog nebiaše, osim Brandenburga i Sàlkàna, koi štitonošu nebi bio žalio... još jedan samo... istina je... prizora ovoga gledaoc... Bogdaša... veliku radost imade. . On je sebe i radost svoju krio, da ju nitko neopazi. Štitonoša posta žàrtvom ljubavi svoje, kojoj je za volju sagrèšio. Cetric, kraljevski komornik, rodom Čeh, odprati ga u uzu i obeća mu, da će sva moguća učiniti, da ga na skoro izbavi.

Svi vodje, plemići i junaci srètne bitke Jajčànske dobiše od kralja ili čàsti, ili imanja na poklon.

Frangepan pako, pàrvi vodja i ravnitelj bitke, dobio je nikada do onda komu dani naslov »*Obranitelja kraljevinah Dalmatinske, Hàrvatske i Slavonske.*«

Lèp značaj imadiahu ova dva muža, kralj i Frangepan. Obadva biahu poštena, otvorena, dobrotivna i plemenita sàrca; ta samo razlika biaše, da čim se je Frangepanova srèća na višje penjala tim je kraljeva nesrèća rasla i veća bivala. Frangepan je zaboravio uvrèdjenje i radio sve, što mož-

Digitized by Google

no biaše za korist domovine i kralja; ovaj tako isto zaboravi sàrdu, koju Frangepan proti njemu očitova, i nadari ga plemenito, obljubi ga i proslavi pravedno.

Sve zaludu, kada noć nastaje, šta će luč, šta li světja?... Noć je smàrt od ovih. Pod večer zěva, a u noći nas progutne ponor tamni.

Digitized by Google

VIII.

B Ě D A.

Koi domaćin nemisli: šta u jutro?...
Tu niti je kuće, niti domaćine.

Poslov. narod

Okolnosti kraljevine Ugarske postadoše sve ozbiljnie i stanje stvarih sve tužnie. Soliman, turski car, sakupi strahovitu vojsku od dvèsta hiljadah momakah, i upravo se na Ugarsku odpravi. Stališi i redovi ove kraljevine jošte ništa neučiniše. Oni su se svedjer svadjali medju sobom. Kralj pako sada... premda prekasno... tàrsio se je, da sve, što moguće biaše, za spasenje krune svoje i naroda uredi. Svi kraljevi biahu za pomoć oprošeni. Najvèrniega se sveti Otac Papa i njegov, naměsto *Campegisa*, poslanik *Anton Pulleo del Burgio* ukaza. Od njega

Digitized by Google

je kralj znamenitu pomoć u novcu dobio. Za blagajnicu pomnožati, uzelo se je na dalje sve zlato i srebro, i svi uresi iz cárkvah, da se novci iz njih kuju. Svi vladike, velikaši i plemići biše pozvani, da se podignu, ter svaki peti muž od kmetovah da se oboruža i na pomoć domovine ustane. Ovoj bědi i neizrečenoj smětnji da kralj laglje odoli, razasla u sve varmedje, i k svim vladikam plemiće, u svojoj službi stojeće, da s golim, kárvjom naličenim, mačem zemlju obilaze, ter ljudstvo na uzdignutje pobudjivaju. Dvor kraljevski biaše pun gledaocah, kad je kancelar Broderić zapoved kraljevsku čitao i plemiće razašiljao. U Hárvatsku biaše Gjuro Topalčanji, u Slavonsku Franjo Andorko odpravljen. Stěpan Batori, Bornemisa i Gjuro Zapolja vèrno su kralja u sakupljanju vojske podupirali, Brandenburg pako sam u Česku ode, da čete od onuda dovede. Vojvoda erdeljski Ivan Zapolja bi takojer oprošen, da s vojskom na pomoć pohiti. Tako radiše někoji samo, ali gibanja ova i pobudjivanja nemogoše narodu dosárdca doprěti ...

Kralj je u svojoj sobi bio, i za čas se razveselio misleći, da će uredbe njegove plodonosne biti; s time se je těšio, da ništa, što mu je dužnost nalagala, propustio nije. Ali radost ova nebiaše stalna; skoro mu oči plač obuze, gorke mu suze lice obliše. Kod svakoga i najmanjega štropota ili trubenja, ili vike, bèžao je uplašen i kano těran k prozoru; ru-

Digitized by Google

menica ga je oblivala; gledao je, nije li strahovita Solimana vatra već pred gradom planula. Na to, kad ništa neopazi, lice mu kao mlékom poliveno poblědi, i on oči svoje u zemlju ukoči... Kad si je kralj pàrsi uzdahom olakšao, poče se po sobi šetati. Nu što god je radio, nije dugo trajalo... Sad je pred slikom Sibinjanina Janka stojao... Čudio se je nad muževnim obrazom, nad smělim čelom i govorećim okom. Kralj se kipu ovomu, sam neznajući šta radi... nakloni i pobožno u njega ukoči svoj pogled. Na tihom je pomoć od viteza prosio, koi strah Osmanah biaše. Jednako skorom bilo je ovoga muža stanje s Ljudevitom, i jednaki stališ Ugarske u ono doba sa sadanjim. Kralj se stresе, i znoj ga poli, kad pomisli na udes Vladislavov u bitvi kod Varne. Hitro se odvàrnu od kipa u nakàni, da se iz sobe udalji. Do vratah dodje i opeta se okrenu; upazi na jednoj strani zida krasne oklope, kacige i dragocěne mače i sablje svoje. Njegova se pàrsa upališe, sàrce mu hrabro udarati stade, gizdav kano kralj čvàrstim korakom pristupi, ter mač sa stěne skide. On motri, gleda i kuša dobrotu noža saznati... kad je s mačem mahao, čutio je jakost i krěpost svoju. »O da sada dušmanin dodje, biaše želja njegova!... Mač natrag na stěnu oběsi. Stojaše tiho, pàrstom tad čela se taknuvši reče: »Štitonoša, šta on radi?...« Kad je zatim izlaziti kanio, vrata se otvoriše i cěli kup muževah, na njihovom čelu kancelar *Broderić*, unide.

Digitized by Google

Biahu pako sami Slavjani, kojih obično većja strana najbližje do těla kraljevskoga službe imadjaše. Maršali (pridvorni postelnici) Češi *Petar Korlatko, Andro Trepka, Stěpan Slik*, zatim komornik *Vuri Cetric;* Horvati, *Ivan Kalnaj* štitonoša, *Gašpar Horvat* kraljevski konjuh, i prepošt Stolnobiogradski *Imbro Bebek*, inače tajnik, — poslědnji dojde Poljak *Leonard Gnojenski*, taborski meštar.

Kralju je došastje ovih sebi i onako dragih muževah veoma povoljno bilo.

»Vaše Veličanstvo« progovori Broderić »može se malko utěšiti, uredbe su učinjene; junaci su po svoj kraljevini razaslati... Nadamo se, da će uspěh dobar biti.«

»Nada je moja jedina utěha;« odgovori kralj. »Moj narod još nije tako duboko pao, da se nebi mogo u vrěme tolike pogibelj i složno uzdići.«

»Ja neću Vašoj milosti da prazna ufanja slikujem« reče pametni Slavonac. »Nu to ću samo izraziti, da će Ugarska jako pedepsana biti... Državni grěsi, kao i drugi koigode grěh... nisu nikada bez težkih poslědakah... Sad je *Crisis* kraljestva... Pomoć je još moguća, i ta samo kod naroda stoji...«

»Vaše rěči, moj věrni kancelare« odgovori zamišljeno kralj »ako se dobro uzmu, nisu baš najveselie... Ali šta bog hoće, biti će... Ja ću vojevati, i ako bog hoće i poginuti!«

Digitized by Google

»U sebe samoga mora se čovĕk najprije uzdati« primeti kancelar, »zatim u nadu.«

»Ništa, čini mi se, zanemareno nije« reče dopadno kralj »potomstvo naše moći će kazati, da je Ljudevit nesrĕtan ali ne nemaran kralj bio.«

»Jedna molba je, koja nas k vama gospodine vodi«, nakloni se kancelar.

»Da čujemo« odgovori kralj.

»Naš zemljak Gašo Ratkaj, štitonoša vaše milosti...«

»Ah štitonoša!« govorećemu naglo kralj rĕč preseče. »Šta je opet? što god proti njemu?«

»Sačuvaj bože« produži Broderić rĕč svoju. »Mi svi dojdosmo vašu milost moliti, da vitežkoga, vama u svemu vĕrnoga junaka nedate, da se tako bàrzo odsudjuje.«

»Mi se za sigurno nadamo, to dokazati moći« uměša se Cetric »da Ratkaj nije nevĕran bio... Vaša kraljevska milost može življenje spasiti, koje je od velike vrĕdnosti.«

»Vi znate vĕrni moji« probesĕdi prijatno kralj, da ja sve podajnike moje ljubim, osobito pako one, koji mi služe, naplatjujem, branim i čuvam. Ratkaj kod mene dobro primljen biaše... Što učiniti mogu, to će biti... Ako je kriv... smàrt ga čeka... Meni je žao... ali zakon je svet...«

»Sudu može Vaša milost zapovĕditi, da se sudjenje za kratko vrĕme odgodi.«

Digitized by Google

»To može biti« odgovori kralj, »vi napišite zapovèd, kancelare, pak mi ju tada donesite, ja ću je podpisati.«

Svi kralju zahvališe sàrdaèno. Kralj ljubezno ih pozdravivši, dade im znamenje, da su odpušteni. Cetric i Kalnaj ostadoše u bližnjoj sobi, kralj pako ode odmah za otišavšimi u oddio kraljièin.

Kralj do mala stiže u sobu kraljièinu, i začudi se jako, kada tamo stranskoga muža najde. Ovaj, kralja spoznavši, u red se pobra, nakloni se duboko, i zašuti. Maria kraljica, supruga spazivši prama njemu poleti i radostno mu ruku pruži. Njezine se oči obàrnuše prama inostrancu, ovaj pogled kralju reče, da nepovoljni gledatelj ljubezni sastanak prěči. Kralj ruku njezinu strastno uhvati i poljubi.

»Koga, Mario, imate kod sebe?«

»Vojak je iz grada Jajčanskog,« odgovori kraljica »nebiaše ništa povoljnoga, što mi kaza.«

»Šta zahtěvate?« upita kralj. Upitani, koi nitko drugi nego Bogdaša biaše, pokorno i sa svim sniženo se nakloni. On jedva razumljivim pobožnim glasom progovori:

»Světli kralju... Velmožni gospodine... Moja prošnja je pokorna... U prahu se vijem... vèran uvěk prestolju vašemu...«

»Šta je?» upita oštro kralj, komu gost ovaj u to doba osobito nepovoljan biaše. »Hitro kažite, što ſa gode.«

Digitized by Google

»Nesrèća je hotèla, da zemljak moj Ratkaj, štitonoša Vaše světlosti...«

»I vi prosite za njega?« zapita radostno kralj. »Već sam dao zapověd, da se sud za vrěme obustavi; kažu mnogi, da je nevin, neka se brani i obrani, ja mu želim od sàrdca.«

Bogdaša je kano gromom udaren stojao. Njegova je smetja velika bila. Bàrzo se sabra i progovori pokorno: »Meni se, uzvišeni gospodine, nepristoji za njega proti zakonu prositi,... ja hotèh u pokornosti za njegovo město moliti...«

Kralj kano neugodno probudjen odgovori:

»Prositi za njega ne... nego za njegovo město? ... Kako se to slaže?... Ja neću Hàrvata da u mojoj službi imadem« nastavi dalje oštrie »ako me je ovaj prevario, tako su svi nevèrni... Kako se zovete?...«

»Bogdaša« odgovori ovaj ponizno.

»Bog nek dade, Ljudevit nedade« reče kralj na kratkom. »Možete otići!«

Bogdaša se odvuče.

Několiko èasovah prodje, dok je kralj neugodnoga gosta zaboravio. Gospoje, koje u sobi kraljičinoj biahu, odoše, kralj osta sam sa suprugom svojom.

»Mario» probesědi ljubezno kralj »već odavno nebismo skupa. Kako ti živiš, mila moja, u ovo težko vrěme?«

»Što je tebi, Ljudevite, težko, to ni ja lahko podnositi nemogu.«

Digitized by Google

Kralj se na divan posadi; kraljica se ukraj njega naměsti i u čelo ga poljubi.

»Meni je žao, što ti sladjih danah dati nemogu, ali kud sada?... Kad nesrěća ide, izběći nije moguće.« Ljudevit ljubezno ruku Mariinu primi i sàrdačno ju upita:

»Sàrdiš li se na me?«

»O nikada, mili mužu,« reče umiljato kraljica »ja te ljubim, s tobom ću sve děliti.«

»Ti si radost moja« odgovori kralj i poljubi usta njezina. »O Mario, Mario!«

Medjutim se je nebo naoblačilo, gusti se gromoviti sakupiše oblaci. Sva neprevidljiva ravnica, koja je duboko pod nogama Budimskoga grada ležala, biaše càrna kano vrata od pakla. Kad kada poleti kroz tminu ovu munja jakono zmija ognjevita. Bura se pojavi, i na rožnje... kao bludeć... u prozore grada Budimskoga se zaletava; buku větra prati tutanj groma, koi iz daleka tàrčeći na blizu, tja do vratih od sobah sva tresući dolazi. Dunav sàrdit, ili bure se bojeći... hoće da běži iz korita svoga, žali ga odbacivaju, i on se pěni...

Kraljica, grozovitost ovoga vrěmena upotrěbivši, kralju se bliže primaknu, i nježno ga gàrleći upita:

»Je li Brandenburg otišo?«

»Danas moje děte, u Česku.«

»Hoće li natrag doći?«

»Da kako. On će mi vojsku dovesti. Da kako!«

Digitized by Google

»O Ljudevite, zašto slušaš odviše Brandenburga? On za veseljem uvěk teži, on zabavlja, zadárżava tebe odviše. Ostavi se njega, njegovu glavu kruna netišti.«

»Jesam li zapustio štogod?«

»Premalo si se, mili, trudio narod ovaj poznavati; ti si bolestno kraljestvo dobio, zapustio si ga lěčiti za rana....«

»Ja sam sve učinio, što fali?«

»Ništa sada, ali prije sve. Samo Brandenburga udalji... Je li da hoćeš, Ljudevite moj? Učini to Marii tvojoj za volju!«

Mario, što imaš ti proti prijatelju momu? upita turobno kralj. »On, koi se uvěka tàrsi gorke mi èase razsladjivati, koi mi svaku càrnu skàrb odtěrava, šta je kriv?«

»To baš« reče mu naglo kraljica »što ti svaku skàrb odtèrava. Ja mislim, da u tom veća strana naše sréće stoji, kako tko znade skàrbim svojim zadovoljiti i nje razrěšiti... Koi sve skàrbi bèži, onaj mora u něku nesvèst pasti, i njega za sigurno sréća ostavi...

»Nemogu ja, nemogu sàm sve nositi...« odgovori kralj »kamo bi ja, dušo, kad bi sve na se natovario?«

»Kamo si sad došao, mili mužu?« upita istinito Maria. »Koliko moraš sada nositi?«

»Dosta, mnogo, jako mnogo.« Kod tih rěčih

Digitized by Google

jaka munja sèvnu i siloviti très udari. Kraljica kleče pred kralja i milo ga gledeći prositi stade.

»Kralju, Ljudevite, ljubezni supruže moj, nemoj me kiniti dulje, nemoj tàrti sàrdca moga!... Učini mi ljubav tu, i neprimi Brandenburga k dvoru tvomu!«

Ljudevit ganjen prošnjom svoje žene sàrdačno ju ogàrli.

»Věruj mi draga Mario« ljubezno joj probešedi »da ću izpuniti volju tvoju. Brandenburg više neće kod moga dvora biti...«

Supruzi se sjediniše. Ljubav obuze pàrsa njihova; radost izpunjenih željah blažene ih učini. Njihove duše uzajemno se prelivahu, spodobno prosjaku posta kralj sužnjem i pade pred ljubavjom na kolèna ... Badava sve... U ljubavi carstvu dàrhtanje gospoduje.

Najedanput se vrata otvoriše, kralj i kraljica biše posve neugodnim načinom iz razkoši svoje probudjeni.

Pridvorna gospoja Bačjana, koju su svi kod dvora za měsečnjastu dàržali, nahrupi s velikim štropotom u sobu kraljičinu. Njezino lice bijaše blědo i nosiaše strah u svakom potezu. Njezine oči ukočene kad kad su se obraćale motreći, nije li onaj, pred kim běži, već ovdi?...

»Kralju,« povika pretàrgnutom rěčjom »bog s nami, a osobito pako s vami!... Strahovita naka-

Digitized by Google

zan biaše sada na hodnici!... Suha... visoka... blêda ... žuta... màrsava... rugotna... gàrbava... hroma. Za tebe me upita!...« reče uzhitjeno i kao pobludjena žena sve glasnie »za te kralju pita...«

Kraljica se kao i ikralj pàrvi mah uplaši, ali videći ženu i stališ njezin, osvestiše se nehoteći ovakovim basnam vĕrovati.

»Za me pita?« reče mirovno kralj »šta će, gdĕ je?«

»Ha, nepitaj gospodine« odgovori ova. »Onaj, zli duh nije dobro govorio. Kažite vi kralju vašemu, tako mi reče, da on neće dugo živiti. Njegova smàrt nije daleko... Kada to čuh, počeh vikati, i zvati stražane ali kad ti dodjoše, duh ih stade gledati, djavolski se smijati, i svim na očigled nestade... Razpàrši se u oblak... ili u dim càrni!...«

»Nemojte se brinuti, dobra gospoja reče joj prijatno kralj« ja ću skàrbiti za se i za život svoj.«

»Bačjana, vama nije dobro?« upita kraljica. »Šta vam je, šta vas boli?«

»To me boli« odgovori upitana, »što kralj moj mora pasti!« Za čas upita: »Što me boli?... Ništa ... kad kad sve... kad kad ništa.«

Na to dojdoše druge gospoje, koje proročicu ovu odvedoše. Ona se mirno udalji, samo još zaprosi kralja, da se čuva, da ga smàrt na skoro nesnadje.

Ovaj se slučaj (bilo što mu drago) po cĕlom dvoru razširi i sve, istu pametnu i bistroumnu kra-

Digitized by Google

ljicu bojazljivom slutnjom obuze... Samo kralj, kog se najbliže ticaše, on si ga k sàrdcu ni malo neprimi. To biaše najbolje u stanju njegovom, što je najtežje vreme svoje najlaglje proživio...

Digitized by Google

IX.

KÀRVAVI MAČ.

Nima domovine bez kàrčevine.

Poslovica narodna.

U ovo pobunjeno vrĕme i ovom poměšanom stanju stvarih nitko skoro više nepretàrpi, nego uboga ostavljena Mileva. Otac joj je umro bio, prijatelj njezin najvĕrnii Ratkaj biaše daleko i k tomu još zatvoren, — a ona tim načinom sebi samoj i tuzi svojoj ostavljena. Čest dĕvojačka i mir njezin zahtĕvahu, da se obrambi koje gospoje povĕri.

U to ime izabra sebi gospoju kapetana Vragovića, koja kano dobra i poštena žena po svuda poznata biaše. Ova ju ljubezno primi, i Mileva se odmah po smàrti svoga oca k njoj preseli. S jedne ju je strane tuga za ocem morila, s druge ju je pako sàrdce za dragim bolilo, tako joj biaše tuga i žalost jedina zabava.

Digitized by Google

U Jajcu gradu sve je mirno i tiho bilo, kad se na jedan put štropot i glas mnogih ljudih na pijacu ojavi. Jedan junak u càrnoj haljini, càrnom svitom i càrnim perom na kalpaku nakitjen, jašio je càrnoga paripa, u ruci pako dàržao goli kàrvavi mač. Njega su pratila èetiri za njim jašeća takojer càrno obučena momka. Množina stanovnikah, željna znati i èuti, što će taj neobični prizor, sakupi se oko ovih èudnih jašiocah, i pratiaše ih svikamo. Vodja ovih — Mladjan — mač noseći duboko je šutio, i turobnim okom gledatelje motreći polagano putem svojim stupao.

Kad na piac pred kuću kapetana Vragovića dojde, koi je za sada tvàrdje glavar bio, stade, i glavaru sišavšemu pismo predade.

»Ovo pismo gospodine kapitane« probesědi mačonoša »posvědočit će vam, da sam ja Juraj Tapolčanji, plemić u službi milostivoga kralja našega Ljudevita drugoga... Ovamo u kraljevinu Hàrvatsku, u srěd věrnih stanovnikah njezinih poslan, da za tugu, koja nas tare, i za pogibel, koja nam prěti, pomoć tražim.«

»Istina, tako pismo svědoči« odgovori Vragović.

»Světli naš kralj, brineći se uvěk za srěću i korist podajnikah svojih, uvidio je, da sva njegova tàrsenja nisu u bitju bila toliku silu sakupiti, s kojom bi se nadati bio mogao, strahovitog dušmana kàrstjanah osobito pako kraljevinah naših Solimana cara

Digitized by Google

turskoga pobiti, odlučio je neobičnim načinom vèrne puke svoje na uzdignutje pozvati.«

»Mi smo uvèk gotovi za dom naš ustati« reče čvàrsto Vragović »naša glava nikad mirno nepočiva. Evo nas na medji turskoj, dušmanom uvèk izvàrženi, pa se opet branismo i pobismo s njimi, kako nas učiše slavni pradědi naši!... Mi nećemo niti sada uzmanjkati!«

»Evo bratjo mila« nastavi Tapolčanji dalje k okolo stojećim »evo vam maća kàrvava, koi nas u rat zove, koi viče u ime krasne domovine naše, da ustanemo, da se oružamo, da tàrčimo pobiti se s onim zmajem, koi se diže, da prožđre žene, dětcu, blago i zlatnu slobodu našu! Koi hoće da nas u prašinu povali i pogazi kano càrve nemoćne, da nas okuje u verige i bije šibom željeznom! Gdě su momci naši, gdě su vitezovi naši, koji se smělim čelom, neprestrašenim sàrdcem i kamenitom šakom toliko putah boriti znadiahu? Gdě su sokolovi naši, koji se nad smàrtjom uzdižu i dušmana, makar se do sunca popeo, poruše?... Ustajte, ustajte!... Evo vam maća, ako ga u kàrvi dušmanskoj nenamočite, raztopit će vam ga on u sàrdašcu vašem!... On vas zove, ustajte!...«

»Živio rod naš!... hajde u bitvu, hajde u rat, hajde u smàrt!« Tako stade upaljena množ klicati. Kad se malo vika utěši, progovori opet Vragović:

»Mi smo uvèk věrni kralju našemu presvětlomu i bratji našoj ugarskoj bili. Mi ćemo to i sada do-

Digitized by Google

kazati; premda u věčnom ratu živimo, i sada stopàrv nedavno pred zidinami ovoga grada Muslomana slavno pobismo... od Magjarah u bědi našaj nikakovu pomoć neimajući...hoćemo ipak i sada njima i čělomu světu da dokažemo, da smo věrni krune Ugarske podajnici, i věrni Magjarah pobratimi!... Mi nećemo uzmanjkati!...«

»Jedna ruka drugu pere« reče Buša sav znojeći se »danas meni, sutra tebi...«

Na to se Tapolčanji dalje odpravi i od ulice do ulice jašući svu tvàrdju obidje; — ljudstvo ga većom stranom pratiaše.

»Tebe bi, moj Bušo, slobodno na město kàrvavoga mača nositi mogli« reče zaostavšemu pater Nikodem »neznam, tko je càrvenii ti, ili onaj mač?«

»Pravo veliš otče« odgovori mu Buša« ti bi mogo jašca i paripa nadoměstiti, jerbo si baš onako càrn, kó i oni.

»S tobom nije dobro šale sbijati« priměti Nikodem »ti se čvàrsto oglašuješ, kao i topovi tvoji.«

»Moj pater» reče Nikodemu pristupivši Vragović »sad ćete i vi morati na vojnicu. Domovina je u pogibeli, sad nije šala.«

»Sačuvaj bože« odgovori ovaj »moja glava još i sada dùmi od topovah Bušinih; jedva što sam se jednoga zla rěšio, pak da opet na drugo polazim?... Ja ću za vas boga moliti, više nemogu... Moje su ruke slabe, moje tělo staro, i maču nevěšto.«

Digitized by Google

»Meni je toplo« reče rumeneći se Buša« moja gospodo s Bogom, ja idem u sěnicu.«

»Zdrav bio« povika mu Nikodem »samo te molim, nemoj k topu ići, jer kamo ti sad dodješ, tamo će se sve upaliti.«

»Neboj se za me« odgovori Buša gladeći si tàrbušinu. »Moji topovi spavaju, njima je božić tek prošo.« S tim se udalji.

»Naša sirotica Mileva želi s vama govoriti, hodite malo gore,« zaprosi Vragović.

»Drage volje.« Oba odoše u kuću Vragovićevu. Buka se je sad već sa svim utěšila bila, Tapolčanji je grad obišo i po tom se za svojim poslom u obližnja městа odpravio.

Gori u malenoj sobici sědjaše Mileva tužna, nego ne Mileva, već sěna Milevine krasote. Lice kano pupje od ruže... bilo je prekinuto kano cvětje mrazom popaljeno, usta sladka... gorkih rěčih puna, oči odprije žive, plamteće, sada màrtve i tamne kao ugljen vodom ugašeni... A sva vitka, vilovita děvojka càrnom sada oděvena haljinom biaše pravi kip svoje tužne duše. Njoj je tako bilo, kao svim onim, koi od mnogoga plača nemogući više plakati, němi i za sva tupi postaju, koji na tle ukočene upiru oči, i samo uvěk misle: *Zašto se je meni ta nesrěća pripetila.* Tako sědjaše Mileva, kad je pater Nikodem, lagano na vrata kucajući, u sobu unišo.

»Hvaljen budi Isukàrst!«

Digitized by Google

Mileva polagano podiže glavu; njoj se činjaše, kao da Nikodema nepoznaje,... ali ju naskoro jedina misao probi, i ona opet klonu glavom.

Nikodem, kaďa ju dobro zagleda i promènu strahovitu u licu njezinom opazi, veoma se začudi.

»U ime otca i sina... i...« prekàrsti se Nikodem zaboravivši što radi, i kad ostale rèči od sv: kàrsta na tihom dovàrši, k děvojci bliže stupi, tere ju pomilujućim glasom upita: »Ćerko, jesi li bolestna?«

Tad se Mileva iz svoga sna prenu, baci se hitro na kolèna i postavivši obe ruke na stolicu, s njimi prignuto lice zasloni, i stade nemilo plakati.

Pater Nikodem u veliku smetnju pade, neznajući, što bi radio, kako li bi děvojku utěšio? Sloboditi razcviljenu dušu ništa nehasni; kad čověk mudruje, i s temelji razuma nepromènjivost sudbine hoće da dokaže... ovakovi su uzroci hladni, tvàrdi, i baš ono pokažujući, što tužna duša oplakuje; to jest: *da za njezinu nesrèću pomoći neima.* Ali dušu razcviljenu sloboditi hasni, kada se čověk tàrsi da ćute tugujućega još jače gane... Kada se čověk divi nad božanstvenim sàrdcem, koje toliko věrno, toliko zahvalno i toli nježno biti može, kada hvali i slavi predmet, koi se oplakuje, ili kad opominje, da je ljubav prava věkovita, i da se onaj duševni svět, kog s ljubavju i istinskim prijateljstvom sebi stvaramo, ni-

Digitized by Google

kada razoriti nemože... i. t. d. Ta je načela pater Nikodem naslědovao i děvojci progovorio:

»Ćerko mila, u tvom sàrdcu neka bude věčni žàrtvenik podignut uspomeni otca tvoga... On je vrědan, da plačeš, jerbo osim, što ti je život dao, dao ti je i svoje dobro sàrdce, odhranjenje lěpo, i ostavio ti je pošteno ime svoje... Dužnosti, koje dětca pram roditeljem svojim imadu, svete su, koi nje izpunjava, on je čist, kao angjeo Boga svemogućega.«

Nikodem za mala zašuti, i za tim nastavi dalje:

»Tvoj je otac tako živio, da je od svih kano pošten muž ljubljen bio... njegova uspomena nama svima, koji ga poznavasmo, sveta biti mora.

Děvojka malko prestade plakati i kad si rubcem oči obrisa, pretèrgnutom rěčju reče:

»Moj mili... otac je.. kod Boga.«

»Tako je« odgovori svečano Nikodem »On kao što je sam u svemu čist, mora da je kod izvora sve čistoće... Čuo sam od Vragovića« produži na dalje »da je Bogdaša povrativši se iz Budima kod tebe bio... On ti je žalostne věsti od našega prijatelja Ratkaja donio... On ti je valjada i mnoga pripovědao... što može biti niti istina nije... nije li tako?...«

Mileva na ovo pitanje glavu bàrzo okrenu, i kano željna važnih stvarih čuti, Nikodema pitajući pogleda. Za mala ustade i progovori:

»Bogdaša je ovdě bio.«

Digitized by Google

»Šta ti je ćerko moja kazao?«

»Štitonoša je zatvoren... Štitonoša je grěšnik... štitonoša će umrěti!... »Štitonoša je zatvoren« odgovori čvàrsto Nikodem, on je obtužen, da je dužnost svoju zanemario, to je istina... Svaki čověk može faliti... šta zatim?..«

»Ja sam kriva, ja nesrětna, da je falio, i da će morati sad umrěti!«

»Ti?...« upita Nikodem ljubežljivo. »Zar je i Bog kriv, koi nam je sàrdce dao, i ljubav u njega zasadio? — Jesi li mu ti sàrdce svoje ponudila, ili vas je može biti skladnost vaših dušah složila?... Nije li tako?...«

»O ja sam nesrětna děvojka,« zavrisnu Mileva. Ja ću tamo u Budim, da na kolěnih mojih prosim kralja i oštri onaj sud, koi ga je na smàrt obsudio! ...Ako on umre, neka i mene ubiju!...«

»Tebi čest děvojačka takva šta učiniti zabranjuje. Naša domovina nije sigurna, u to pobunjeno doba nepristoji se děvojkam svět obilaziti,.. Što je Bogdaša kazao, nije istina, štitonoša nije obsudjen, i ja sam věstih iz Budima dobio.«

»Nije obsudjen?« upita strastno Mileva.

»Nije. Sud će skoro posao svoj izvàršiti, i koliko se je nadati, dobro će za rukom poći. Štitonoša imade mnogo prijateljah, medju ovimi je kralj pàrvi, njegova pogrěška nije tolika, da bi smàrtjom kaznjena biti morala.«

Digitized by Google

»Ja sam se zaklela živim bogom, da ću mu věrna biti do groba! U mojoj tuzi za otcem ljubav k Ratkaju jedina mi utěha biaše, ako mi tu sudbina polomi, neka i mene utamani!«

»Na ljubavi je Bog i njegov sin spasitelj světa carstvo svoje osnovao, dàrži se i ti krěposti, ufaj se u boga, u sàrdce svoje, i neplaši se ničega!... Bogdašu neslušaj, on je cèrni duh, koi u slici čověka ljude obilazi, da im radosti truje...«

»Kad mi je gorku tu věst javljao, radostno su mu sěvale oči; on je tako nesraman bio, da se je usudio, meni ljubav svoju ponudjati... Samo najveća sàrda u licu mome biaše kadra udaljit ga iz moje sobe.«

»Ti se uzdaj u brižljivost gospoje i gospodina Vragovića« savětova Nikodem »oni će te na sve dobro učiti. Oni su pošteni ljudi.«

»I vi otče sveti, i vi me u obrambu uzmite« zamoli děvojka »ja sam tužna ostavljena sirotica.«

Nikodem postavi ruku svoju děvojci na glavu i reče njoj:

»Kći moga věrnoga prijatelja uvěk mi draga biaše. Ja ću te čuvati, braniti i skàrbiti u svemu za te, koliko mi samo moguće bude... Pomoli se bogu, čini pravo, pa se světa neplaši... Mene posao sad u càrkvu zove. Ja ću te na skoro opet posětiti, i věrno ti sve izpověditi, što o štitonoši i sudbini njegovoj dočujem. Za sada se utěši, i ostaj s Bogom.«

Digitized by Google

Nikodem zatim děvojku još jedan put ljubezno pozdravi, i ostavi sa svime utěšenu. Njoj je na sàrdcu odlanulo bilo, i akoprem je jošte težkoću nesrěće svoje osětjala, ipak joj se duša s time umiri, što se je o tuzi svojoj pověreno razgovoriti mogla, i što je čověka našla, koi je š njom u tom obziru jednako mislio.

Franjo Batjani i Janko Karlović bani naše domovine urekoše sabor u selo Raku u varmedji Križevačkoj ležeće. Množina velikašah i plemićah sakupi se tamo, i odlučiše jednoglasno Ugarskoj u bědi postavljenoj krěpku pomoć poslati... Neizbrojene i neprecěnjive žàrtve biahu tada učinjene, koje žalibože kraljevinam našim jošte i do sad malo koristi donesoše. Tako ni odlučeno, da se vojsci ugarskoj, dokle ovaj rat traje, svaki měsec 3000 dukatah plati, i da se cělo plemstvo sa svakim petim kmetom uzdigne i na Jakopovo u kraljevski tabor postavi. Ta čista savěst praotcem našim ostaje, da su za čuvanje svoje domovine věrno bdili, i da su susěde i bratju svoju dàržavnu Magjare u mnogoj nevolji moćno podpomagali.

Digitized by Google

X.

PAVAO TOMORI.

„Neque unicum habent capitaneum, cui hoc negotium committere possent et illum ita tractarunt“ *)

Lit. Anton. Pull. de Barg.

Kraljevi lěpi dani,.. i (reći se može) slava od Ugarske... proletiše kano petnajst ili šestnajst urah krasnoga lětnjega danka. Vrěme těra u napred, neće da se natrag povrati, gdě nègda pod Ladislavom svetim, pod Ljudevitom I., Sibinjanin Jankom **) ili Matiom biaše. Oblak se podiže, strèle, koje se u njem sakupiše, moradoše se iztresti.

20-a Sàrpnja 1526. krenuo se je Ljudevit kralj iz Budima. Sva vojska, koju je kralj u srěd věrnih

*) Neimaju nit jednoga kapetana, komu bi taj posao povèriti mogli, pak i s tim su tako postupal!

**) Hunjadi.

Digitized by Google

svojih Magjarah skupiti mogao, iznosila je 2500 pěšakah i 1500 konjanikah. Kraljica Maria i mnogi stanovnici Budima grada pratili su kralja. 26-a Sàrpnja oprosti se Ljudevit s Mariom na otoku Čepelu. Prizor ovaj ganuo bi bio sàrdce, ma da je od istoga kamena bilo. Ljubežljiva Maria ronila je na pàrsih svoga supruga gorke suze i ovaj žalostju i težkimi slutnjami obuzet nemogaše progovoriti. Pàrvi ovi važni čas srětno pobědivši kralj uputi se dalje i dodje 6-a Kolovoza u Tolnu, gdě ga Palatin Batori s někojimi četami dočeka. Odmah za tim dodje Gjuragj Zapolja sa 300 konjanikah i 1200 slovačkih strělacah, koji većinom u varmedjii Oravskoj, Turčanskoj, Liptovskoj, Zvolenskoj i Šipuškoj skupljeni biahu. Ivan Bajlati dovede 4000 momakah, koji su se papinskim novcem platjali, Leonhard Gnojenski, glasoviti taborski meštar, kog je Del Burgio papinski poklisar platjao, dodje sa 1500 Poljakah. Aleksu Turza i Vesprimskog vladiku Tomu Salaháza poslao je kralj na obrambu kraljici u Budim, gdě se je na njezinu radost i Del Burgio bavio.

Kralj sakupi svu ondi desivšu se gospodu, i zamoli ih, da ozbiljski věćaju o branjenju i izbavljenju domovine, pogibel bo blizu biaše, ufanja pako za nju srětno odbiti, slaba i preslaba. Kancelar Broderić tàrsio se je sa svom mogućom rěčitostju Magjarom dokazati, da ih sada jedino sloga spasiti može. On im kaza, da nad Dravom valja sada stra-

Digitized by Google

žiti i Turkom prelaz zabraniti. Na tu svàrhu bio je Palatin odredjen i njemu znameniti broj velikašah i plemićah pridružen... Ali sve u zalud, něko prokletstvo ležalo je na duhu ove zemlje i njegovih gospodarah. »Mi neimano domovine« stadoše vikati pobunjene glave; »naše su slobode, naše povelje (priviligie) pogažene, mi neimamo domovine .... Mi smo se učili od pradědovah naših vojevati, i dušmanina nebrojiti, prie nego u boj potàrčimo, ali nećemo mi pod drugim, nego pod kralja našega barjakom vojevati. To je dika kralju, to je dika nama!«

Ovakove misli poraziše krune Ugarske sréću. Kralj ova čujući, sàm se u srédinu naroda postavi očitujuć mu pravedno razsàrdjen: »Sa strahom i žalostju takojer čujem, da je već svaki red i uzajemna pouzdanost, iz moje vojske izčezla. Sve tako stoji, da pasti moramo!... Lěnost, plašljivost i neumětnost vašu sakrivate za něku revnost, s kojom slobode obraniti želite, i s tim, što mene u pogibelj zovete, mislite sebe občuvati... Dobro, ja sam zato ovamo došo, da se domovini žàrtvujem; ja neću, da bi se plašljivice s tim izgovarali, da sam ih ja od rata obustavio. Sutra ću s pomoćju božjom tamo poći, kamo vi nehotěste bez mene!«

14-a Kolovoza uputi se kralj dalje i dodje u Seksard, i zatim u selo Bata; tamo postade opet kralj i nakani, što već potrěbno biaše, da vodju za cèlu vojsku imenuje. Gjuragj Palisna, Vladika Bo-

Digitized by Google

sanski bio je po Pavla Tomora arcibiskupa Koločkoga pošo, i kad ovaj stiže, bi veliko opet věće dàržano. Vrědno je, da prie nego što dalje pripetjenja opišemo, něšta bolje okolnosti muža ovoga izjasnimo, koi je i mnogovàrstnimi života svoga slučajevi, svojim značajem i stanjem u dojdućih prizorih veoma zanimiv, i u dogodovštini Ugarskoj tako za Slavjane kao i za Magjare velevažan postao. Ovaj muž je *Pavao Tomori*, kojega je ime priatni čitatelj dosada jošte malo čuo.

Od naravi vatren bio je Tomori od mladosti svoje već ratovanju jako podat. Boj, slava i što se ovim uvěke pridružuje, ljubav — biahu uzori života njegova. Ali... premda mu je pàrvo dvoje srětno služilo — u tretjem mu ipak bog blaga nedade. Tomori je dvě zaručnice, koje u različito... naravski ... vrěme vatreno ljubljaše, smàrtjom izgubio. Mnoga žalost, koju poradi toga pretàrpi, učini ga snivateljem i on pomisli, da je to znak dat mu od Boga, da se više neženi, nego u čistoći dovàrši život svoj. U to doba, godine 1520. bio je Petar Berislavić ban Hàrvatski i prepušt Vranski (Prior Auranae) od Mustafe paše pod Plišivicom na koreničkom polju potučen i u bitvi takodjer umoren. Pavao Tomori, slavan vitez, i za jednoga od najhrabreniih dàržan, glavar budimskoga grada, hoteći stališ svoj svetski zaměniti, molio je, da mu se izpražnjena prepuštia Vranska poděli. Njegova želja nebi izpunjena; prepuštiu dobi

Digitized by Google

Mato Barati, Tomori pako s tim uvrědjen, odreče se glavarstva budimskoga i podje u samostan Franciškanah u Ilok, gdě je glasoviti Ivan Kapistran pokopan ležao. On u miru od pobunjenoga i posve neurednoga života ugarskih velikašah i plemićah udaljen, življaše u pobožnih razmatranjih svojih i uspomeni krasnih, ali hitro izgubljenih danah. On je kadar bio věk svoj razuměti i kad je vidio, da prilike neima, narodu svomu pomoći, — ostavio je sve, dobro znadući, da kad onaj veliki čas dodje, nigdě niti u istom samostanu mira biti neće...

To se do mala sluči. Tri godine za tim, godine to jest 1523. bio je Tomori od kralja arcibiskupom Koločkim imenovan i od pape Hadriana 6-a potvàrdjen. On morade, premda nerado, i najvišje ljubavjom k domivini těran, čast ovu prisiljen primiti. Postao je zatim još Vojvoda vàrhovni čěloga kraja medju Savom, Dravom i Dunavom ležećega. Sve ga radostno pozdravi, osobito Slavjani, kano brata svoga takodjer Slavjanina. Godine 1524. pobio je u Srěmu Ferhat-bega. Godine pako druge branio je slavnom hrabostju Petrovaradin, ali tu mu sréća neposluži, tvàrdja pade dušmaninu u ruke, što baš za čudo nebiaše, jer bez novacah i vojakah nije moguće boja biti. —

Kralj je jošte prie Frangepanu zapovědničtvo ponudio, ali on mu poruči, da on toga uzeti nemože, da će on dojti i na čelu svojih zemljakah vojevati,

Digitized by Google

ali ovakovoj vojsci kao zapovědnik da služiti neće. Na to biaše Pavao Tomori izabran, i negledeć na mnoge izgovore, kojimi hotiaše čast ovu u tom gorkom času od sebe odvàrnuti, potvàrdjen; njemu bude pridružen Gjuragj Zapolja. Tako biaše Tomori, koi je hotio, da sa svim nevažan ostane, u najvažnie město uznešen. Ovom častjom naplatili su Magjari sve krivice, kojimi su odprie ovoga vrědnoga i zaista za onda u cělom njihovom kraljestvu jedinoga u svojoj vàrsti muža ranili bili... Ali tko nezna, šta je priklonost narodna?... Ona ide, kako větar dune!... Ovaj muž, koga je prie jedan dio naroda kano popa, fratra, plašljivicu gadnim načinom i nepravedno psovao, ovaj muž oprostio je sve i postavio se je tamo, gdě najjača težkoća, najveća pogibelj biaše... Ali sada da drugamo okrenemo oči!

Vrěme je došlo, da sud sudi i sudbinu štitonoševu dovàrši. Bogdaša je protiva zapovědi Vragovićevoj iz Jajca uskočio i pohitio u Budim, da može Ratkaju na štetu svědočiti. Pavao Bakić pako, Ratkajev priatelj, požurio se je takojer u Budim. On donese pismena svědočanstva od Vragovića i Nikodema i drugih znatniih stanovnikah Jajčanskih, da su dušmani odmah drugi dan prie podne, kako je štitonoša u Jajce došo, grad obsěli i njemu izlazak tako zatvorili; donese k tomu pisma takojer,

Digitized by Google

koja govorahu, da se štitonoša ratu uztezao nije, nego dapače, da je hrabro vojevao i osobito po smàrti Ostrošićevoj mnogo k onoj srětnoj bitki pripomogò. Osim toga dovede i několiko momakah, koji kano živi svědoci pod zakletvom pred sudom izrekoše, kako se je štitonoša u ono doba slavno vladao. Ovi pošteni trudovi Bakićevi obratiše sudce onamo, da su oni štitonošu kao od svake krivnje u tom obziru prostoga proglasili i sa svim slobodnoga iz uze odpustili. Kako se je nad ovim slučajem Bogdaša razljutio, nije moguće izreći. Bakić svog čověka dobro poznajući pozornim ga okom stade motriti i tàrsiti se, da mu svaki njegov korak saznade.

Štitonoša iz uze izišavši zahvalio se je sàrdačno svomu izbavitelju Bakiću, i pokli ga ovaj oprosi, da se Bogdaše, svoga najljutjega nepriatelja čuva, razstade se s njim i uputi se najprie kraljici. Kod ulaza u dvor kraljevski susrète Bogdašu.

»Dobro jutro, mili zemljače!« progovori mu priatnim glasom Bogdaša »vaša je noć malo preduga bila, ali sunce istine morade nadvladati. Ja vam čestitam.«

»Vi meni?« upita začudjen štitonoša, »koi ste uzrok neprilici mojoj, koi ste hotěli mene podkopati. »Molim vas, manite me se« reče oštrie štitonoša.« Vi ste mene prevariti hotěli, ali mislim, da ćete sami sebe, prevariti!«

»To su dušmani moji izmislili, ja nisam nikada proti vami bio,« odgovori Bogdaša laskajućim obra-

Digitized by Google

zom. Ja sam priatelj vaš, koi vam je uvěk dobra želio.

»Ja vam samo to kažem« odvrati mu muževno štitonoša, »da se čuvate mene, i ako nećete, da do kàrvi medju nama dodje, da me ostavite u miru!«

»Molim vas, kamo ste pošli?« upita na štitonoševe rěči niti nepazeći Bogdaša.

»Kraljici,« odgovori sàrdito štitonoša, »zatim kralju i k vojsci, gdě bi svaki pošteni domorodac morao biti!«

»Štitonoša se okrenu i ode svojim putem. Bogdaša se takodjer kano sa svim miran i zadovoljan udalji; mi ćemo ga pratiti, da vidimo, kuda će.

U prikrajku někojem predgrada Tabana u Budimu bila je kàrčmica, u kojoj su se obično vojaci rado sastajali. Ovamo se dakle Bogdaša s dvojicom još odpravi. Kàrčma biaše još prazna, jer ljudi obični biahu pod večer stopàrv dolaziti. Bogdaša s time sa svim zadovoljan posadi se sa svojimi drugovi i dade vina doněti.

»Naša ptica ode do vraga!« reče Bogdaša k dvojici i natoči im čaše, »pijte ovog càrnoga Magjarca, dobre su kaplje, tako mi věre!«

Jedan izmedju ovih primi čašu, nasladno joj se nasmija, i brišući si tada usta i kao slastjom smoka već unapřed ugrijan reče Bogdaši:

»Bog vas živi gospodaru, ovakovoj kaplji za volju bi i u pakao pošo!«

Digitized by Google

Drugi pako sa svim mirovno uze času i malko lupi, po tom hladnokàrvno upita:

»Zar nije moguće do te ptice?«

»Svaki će dobiti 10 dukatah;« reče malo tišje Bogdaša, »stazu ću vam kazati, kojom ju dobiti možete.«

»Desetak dukatah! za deset dukatah sve ću na svètu učiniti! Mora li se ubiti, šta? ili nebi moguće bilo s dobrim, — šta mislite?... Bolje bi bilo ...«

»Šuti,« zapovědi mu drugi, pa kad opet malo grunù, dalje nastavi »nož je dobar i buzdovan je dobar, kad se dobro nanišani.«

»Jedan izmedju nas mora se pomaknuti, ili ja, ili on,« progovori Bogdaša, »podkopati sam ga hotio, uskočio sam zato iz Jajca, pa sad eto, strěla ga opalila! njega izpustiše; a ja ostah na cědilu!... U Jajce nesmijem, — tu nisam ništa obavio, — děvojku nisam zadobio... Šta dakle?

»Šteta za děvojku,« reče pàrvi, »čujem, da je lèpa, vi niste tako...«

»Šuti! zaviknu drugi glasnie, i kad se opet malo napi, mirovno reče: »Vaša je naměra sa svim dobra, što čověk preduzme, ono valja da i proizvede. Štitonoša mora zagaziti.«

»Dajte zlata gospodaru,« reče na to pàrvi i drugu čašu izprazni. Nad tim neima bata,... svaka lomi vrata!... Bog vas živi s vašom děvojkom!«

Digitized by Google

Bogdaša kucnu s čašami i malo napivši se dvojici progovori:

»Danas će vam štitonoša iz Budima odlaziti, on se u tabor kraljevski kretje, na toliko znadem, sam će biti...«

»Mi ćemo ga pričekati,« pridoda hitro pàrvi, »i dobro stući... je li tako?«

Drugi na to nabranim čelom u čašu gledajući muklim glasom još nastavi: »*Zatući*, ne stući.«

Bogdaša ga po ramenu pokuca, čašu mu natoči i dopadno reče: »Mi se razumĕmo.«

»Dobro, dobro,« priměti pàrvi, »skoro da je pravo, tko bi se igrao? Sad su ozbiljna vrĕmena, sad se toga i više ubija, zašto nebi mogo vrag i jednoga štitonošu uzeti!«

»Da hoće i tebe, nebi škodilo.« Baci mu lahko drugi, i kad malo opet iz čaše grunu, uvali sebi pàrste u otvorena usta.

»Dakle mi se razumĕmo? upita Bogdaša.«

»Ja bi reko« odgovori drugi pàrste grizući.

Bogdaša izvadi novce i dade jednomu i drugomu. »A sada, razumĕmo li se?« upita opet.

»Sa svime,« zaviknuše oba.

»Kod svadbe ćemo i mi biti?« probesĕdi pàrvi, komu je već Budimac oči upalio bio, »je li gospodaru, ja ću kolovodja biti?... Lĕpo vam je to, kad čovĕk snašu ima,... pa dĕčicu lĕpu, koja u strahu božjem rastu... Hoj... Bog vas živio!«

Digitized by Google

»Šuti o tom,« opomenu ga Bogdaša. »Šta bi se ti za to brinio, to će moja skàrb biti. Ti samo pazi, da nepromašiš.«

»To je naša briga« reče drugi »budala po zraku udara.

»Hoćemo li moći odmah odtuda pojti?« zapita Bogdaša, »ili morate još valjda drugamo kuda?«

»Mi smo uvěk gotovi,« odgovori pàrvi, »naše brojanice (čislo)... to jest... prosti Bože grèhe... noževe uvěk sobom nosimo. Mi smo uvěk pripravni, gdě kakva šikara stoji,... zec u njoj leži... dobro, neka leži,... mi šikaru pokàrčimo,« nasmija se »i zec je naš!«

»Šuti, molim te, i nepij više, jer ćeš inače ovdě zadrěmati i ostati,« tako mu drugi reče i čašu oduzme; potom se k Bogdaši obrati: »Hoćete li i vi s nami?«

»Da kako, ja ću pomoći, ako sila bude,« odgovori ovaj.

»To neće,« odvrati mu drugi na kratko.

Pàrvi poče opet govoriti; Bogdaša malo počeka, zatim pako videći, da bi ih vino za preduzetje neprikladne učiniti moglo, i zato takodjer, što su nèkoji vojaci već u kàrčmu dolaziti počeli, pozove drugove svoje i reče im važnost čina, kojega ovàršiti imadu. Oni na to ustanu i bàrzo se odnesu.

Digitized by Google

Podne biaše već odavna prevalilo, kad se je štitonoša sa svime gotovi dobro oboružan u družtvu Pavla Bakića i jednoga sluge svoga u tabor kraljev krenuo. Svět mu se nov opet vidjaše, on sebi samomu, kao preporodjen. Sve one sanjke njegove, koje si je u tamnoj uzi slikovao, pred oči mu dojdoše. Mila ljuba njegova, glas trubaljah, vika vojakah, štropot konjah i zveka sabaljah... Zatim opet děvojka... slika padajućega měseca, jauk Osmanah... a tad kip dražestne Mileve!... slavje pobiede... i opet děvojka i još jedanput děvojka... i uviek děvojka; njezina se slika tako razplodi, da je sve drugo sakrivala. Želja potajna stade ga nukati, da odleti k miloj, da ju jedanput poljubi, i da se vrati tad u bitvu. Ali postavši već jedanput skoro žàrtvom ljubavi, nehtěde drugi put čast svoju u pogibelj stavljati. Težak biaše stališ njegov, ali on vidjaše i sàrdce svoje drage děvojke za domovinu plamtiti, i preduze, da će hrabro vojevati i zatim slavu svoju pred noge děvojčine položivši, nju s tim bolje proslaviti. Ako padne u bitvi, mišljaše, da će uvěk u sàrdcu svoje mile živěti... Ova misao samo kratka i kao mimogred biaše, jer čili konjici, na kojih su putnici jahali, vojačka sprava, želja za bitvom i nagovaranja muževnoga Bakića postaviše najkrasniu budućnost štitonoši pred oči. Kad je još pomislio, da će svoga kralja viděti i njemu očištjen opet se predstaviti, tad je vas u radosti plivao. Bakić izkusan u svemu, što se voj-

Digitized by Google

ničtva tiče, (od kralja nedavno kapetanom imenovan) stade obazirući se i svaku šikaru motreći jako paziti. On je u svakom gàrmu smert u slici Bogdašinoj vidjao.

Temeljit biaše strah njegov, jer za mala zazviždi oštra strěla iza šikare ukraj puta odapeta i odskoči od tvàrdoga oklopa Ratkajevog. Ovaj začudjen oglednu se odkuda to dolazi, nu u to i druga i odmah i tretja doleti strěla; ali badava, njegov ga jaki oklop obrani od rane. Hrabri Sàrbljin Bakić izvadi vitku demeskinju svoju i nasàrnu ko lav na šikaru. Muž, koi mu na susrět izidje, i koi baš hotiaše dugim nožem oboružan, da mu na put stupi, pade njegovom sabljom posěčen odmah na tla. Medju tim je i štitonoša drugoga momka, koi je težki buzdovan proti njemu podigo bio, povalio i za Bakićem poći hotio, ali ovoga nebi već viděti. On je nedaleko od dvě šikare još jednoga muža opazio, o kom pomisli, da u savezu s ovimi razbojnici biti mora. Podbode konja i odtárči. Štitonoša nemogaše već ništa opaziti, jer sunce baš dovàrši svoj tečaj i zemlju pokrije po zalazu njegovom gusta i neprozračna tmina. Udaranje sabaljah slušao je několiko trenutjah, zatim sve zašuti ... On se pripravi, da dojduća možebiti opet napastovanja odbije i čekaše tako dosti nemirno, ukraj šikare stojeći, povratak Bakićev ... Sàrdce ga je bolělo, što nije mogao svom priatelju pomoći ili znati

Digitized by Google

udes njegov... To može svaka plemenita duša znati, što je priatelj i što su dužnosti priateljah? Štitonoša je dugo još čekao, ali badava. Ali Božić nije svaki dan,... niti priatelji netàrče po svakoj ulici...

Digitized by Google

XI.

MOHAČ I BITVA.

Koga Bog čuva, onoga puška neubije.

Narod. poslovica.

Nad Batom Dunav se na dvě strane děli. Širja strana teče nuz lěvi žal, lěva pako ukraj sela Bata, Sekčo i Mohača. Oboje se opet sastaju kod utoka potoka Karaso (Karašice), i čine tako četiri milje veliki otok Brigitu. Kad čověk od Bata sela ide, šire se nuz Šimuntornu ležeća, krasna s vinogradi zasadjena bàrda iz pàrvine od zapada, tada od juga i najposlě se medju Bodolom i Verešmartom izpod Karaševog utoka prama Dunavu obàrtju. Na prostranoj ravnici uposrěd ovih bàrdah i lěvoga dunavskoga žala stoji Mohač; pol milje nad njim teče potok *Čelje*, koi mnoge uzrokujući močvare, tromo se u Dunav izliva. Na pol milje još dalje odtuda biaše město za

Digitized by Google

tabor izabrano. Prěko Karaša potoka stojao je Tomori, kojega se vojska sad do 6,000 momakah umnoži, budući da je Petar Perenji glavar temišvarskog grada sa blizu 3000 Banatjanah k njemu bio prispio. Leonard Gnojenski bio je tabor osnovao. Kraljeva se vojska tamo naměsti. Kralja još nebi ondi, on u novom městu zaostade. Naskoro dojde Mio Podmanicki onamo, i javi, da je Soliman s velikom stranom svojih četah Dravu prešo, i da su velikaši i ostali vojaci kralja zamolili, da se u tabor postavi, i potrěbna k bitvi, kojoj se već ukloniti nije moguće, uredi. Kralj odmah pošalje kancelara Broderića tamo, da vojsku nagovori na čekanje i odgodjenje bitve, dotle, dok vojvoda Ivan Zapolja i grofovi Frangepan i Karlović sa svojimi vojaci nedojdu. Broderić je s poznatom rěčitostju i umětnostju vojsci to razložio, kako i to pogibelno i dàrzovito bilo takodjer toli malim brojem tolikoj sili na mejdan izlaziti, ali badava. Prelati Sálkán i Tomori, Batori, zatim Gjuragj Zapolja odobravahu rěči njegove, ali druga množina nehtěde slušati. Poruka biaše drugiput po kralja poslana i ovaj nehoteći ljutost vojske pobudjivati i neslogu sijati, uputi se tamo. Upravo na blagdan (godovno) svoj, 19-a Kolovoza dojde u tabor. Šator njegov, bojna pratež i sve druge njegove stvari biahu jošte uzput na ladjah iz Budima. Jošte za poslědnji put sazove kralj bojno věće. Ali sad bitva bi još većom prevagom glasovah odlučena, jer se je i isti Tomori za nju izrazio. Tomora zato

Digitized by Google

mnogi prevelikom smělostju i dàrzovitostju potvaraše i rekoše, da je on svemu kriv; ali Tomori pametnii od svih ondě desivših se, dobro vidjaše, da sad drugo zaključiti nije bilo moguće. Dobro je on znao, da za ukloniti se bitvi morala bi se sva vojska natrag uzmaći, što bi odmah bunu prouzročilo i povod hitromu turskomu konjaničtvu dalo, da kàrstjane popadne i kao neslozne utamani. S druge pako strane pravedno se je Tomori pobědi nadao, jer je s topničtvom dušmanskim, koje je iz Němacah i Talianah sklopljeno bilo, u potajnom savezu bio. I zaista odmah za tim dodjoše poklisari od strane četah, koje preko Karaša stojahu, s tom porukom: »Da se vèće nikako nebi usudilo kralja od bitve odgovarati, da oni dobro poznaju 300,000 jaku tursku vojsku, ali da oni pobědu u rukuh imadu. Kralj nek odmah k njima dojde; nek ga nitko od toga neobustavlja, jer će takovoga za izdajicu proglasiti, i ako kralj sa svojimi od Mohača k njima skoro nedojde, da neće na 'dušmana nego na njih sa svom moćju udariti!« Premda u taj čas vèću glasi dojdoše, da Ivan Zapolja kod Temišvàra sa 40,000, markgrof Brandenburg i Adam Neuhaus s Česi i Moravci kod Gjura, a grofovi Frangepan i Karlović ban s 15,000 kod Križevaçah stoje, biaše ipak dokončano, da se rěči pobunjenih Magjarah slušaju i bitva za 29-a Kolovoza odredi.

Jedva što je Tomori Karašance nagovoriti mogo, da su svoje město ostavili i kod Mohača s drugom vojs-

Digitized by Google

kom se složili. Drugi dan stiže ban Franjo Batjan, Ivan Tahi, Ivan Banović i Vladovit Pogan sa 3000 slovenskih konjanikah i s 1000 pěšakah, drugi dan zatim opet Šimun Erdedi vladika Zagrebački i brat njegov Petar sa 700 oklopnikah, potom Janko Sréčeni sa 2000 strělacah, koje na svojih podravskih imanjih sakupio biase. Isti dan je i Stěpan Aćel kapitan starca Ivana Bornemise došo i doveo 300 konjanikah i 10,000 dukatah, koje vrědni sědoglavac svomu učeniku (nemogući sam poradi starosti u bitvu ići) poslà. Najposlě pako na dan 26-a Kolovoza dodje Štitonoša, Bakić, kraljeva pratež, barut, devet velikih topovah i 200 suličanah od strane grofa Alekse Turza poslatih. Sva moć kraljeva brojila je okolo 26,000 vojakah.

Štitonošu kralj veoma ljubezljivo primi i sa svom predjašnjom pověrenostju u svoju ga službu postavi. Mnogobrojni priatelji radovali su se istinski došastju njegovomu. Štitonoša biaše Bakiću po drugi put obvezan, jer ga on ne samo iz lupežkih rukuh, koje je Bogdaša podkupio bio, srětno izbavi, nego i istoga Bogdašu, koi nedaleko od města zasěde, sakriven biaše i Bakića se popasti usudi, poséče, i tako ga konačno nepriateljstva od ove strane oprosti. Kralju biaše povratak věrnoga Štitonoše osobito sada u pobunjeno ovo vrěme jako mio, njemu je to tako godilo kao bolestniku, kad mu se na suhi izgoréli jezik kap hladjane vodice pusti...

Digitized by Google

Medjutim približi se Soliman sa svom svojom vojskom preko Darde po južnoj strani rečenih bàrdah i postavi na vàrhe za primatranje nèkoliko četah. Tri dana tukle su se sve po malo čete kàrstjanah sa Mahomedanci, učinivši im u tih čarkah znamenite štete. Velikaši, prelati i drugi znatnii vojaci dogovarali su se o postavku iste vojske, o razdělenju konjanikah, pěšakah i topovah, kojih kralj samo 80, car pako 300 imadjaše. O městu, koje da kralj zauzme, najduži su i najvatrenii bili razgovori; svi su hotěli, da ga na najsigurnie město postave, nu tko je znao, gdě je to?... osobito u takovoj bitvi, kao što se je slutilo, da će ova biti. Štitonoša na tu svàrhu oprosi kralja i druge velikaše, da mu dopuste, da se u kraljevu odoru obuče, i tako u pàrvi red vojske, da ga svi vide, postavi, nu kralj nehtěde taj predlog pod nipošto primiti. Najposlě bi dokončano, da se osoba kraljeva najvěrniim muževom njegovim pověri, koji će paziti na njega, voditi ga, braniti i u slučaju pogibeli š njim uskočiti. Ovi biahu Gašo Ratkaj, Valek Török i Ivan Kalnaj... Dva Hàrvata dakle i jeden Magjar.

Šta se istoga reda u bitvi tiče, světovao je Gnojenski da se kolograd (Wagenburg) načini i tako u tom čvàrstom položaju više braneć nego napadajuć da se dàrže, s malimi samo juriši kadkad na dušmane da navaljuju i tako silu njegovu po malo slome. Vitezovi

Digitized by Google

izkusni, hrabri *Radić* i *Božić*, koji su u tom obziru rěč u věću vodili, odobravahu osnovu Gnojenskoga; osobito je slavni *Pavao Bakić* misao ovu potvàrdio i pridao, da je on sàm u trih žestokih bitvah u Azii bio, gdě Soliman sa svojom vojskom kolograd razbiti kadar nebiaše; jer u obće težko je Muzulmanom, zakonom umětnosti priměrno vojevati... U sva su skoro važna trenutja dogodovštine Ugarske Slavjani ako ne pàrva nu ipak velevažna města dàržali, ali svagda nesrětna nesloga ili njihova ili Magjarah uzrok nevolji biaše... Sada se svadiše vodje i vojaci — i 28-a Kolovoza biaše jedva zaključeno, neka se kolograd pravi. Gnojenski se požuri da nalog ovaj izvàrši, ali Magjari nehtědoše raditi i ovo najznamenitie dělo morade izostati.

U srědu, 29-a Kolovoza, diglo se je sunce sa svom velikolěpnom krasotom lětne zore, i veselim sàrdcem digoše se svi junaci postavivši se na polje bojno. Něka lakomišljenost obuze svu vojsku, ona biaše dětetu spodobna, koje se raduje, kad se dàrvenom sabljicom poigrati može... Na pogibelj, na mogućnost poraza i razorenja vojske nitko nemišljaše... Samo kralju višja ruka težku slutnju u pàrsa zasadi: to se najbolje iz toga vidi, kad svojemu kuharskom meštru Ilii Gondošu, koi ga zapita, da li bi u taboru ili u obližnjem selu oběd priredio? odgovori: *Bog zna, gdě ćemo danas obědovati!*«

Digitized by Google

Sva vojska bila je u dvě čete razděljena. Pàrvi stojahu topovi, za njimi na čelu vàrhovne vodje *Tomori* i Gjuragj *Zapolja*. Desno krilo ove čete sastavi ban Batjan iz svojih horvatskih i slavonskih junakah; š njim biahu kapetani i vodje *Tahi*, *Bakić*, Pavao *Medošić*, Janko *Tomić*, *Radić*, *Božić* i *Krušić*. Lěvo krilo pako u pomanjkanju Ivana Zapolje ravnaše Petar *Perenji*, glavar temišvàrski. Ova pàrva četa brojala je 10,000 samih pěšakah.

Druga četa, do dvě sta koračajah od pàrve udaljena, sklopljena je bila većinom iz konjaničtva, na krilih obodviuh samo s pěšaci obastàrta. U pàrvom redu ove čete bili su komornici i dvoranici kraljevi sa svojimi službenici, njima na čelu *Nikola Tarcaj* ... U drugom redu velikaši i baroni krune opet sa svojimi vojaci,... u tretjem redu Česi i Moravci (koji prie već u službi kraljevoj biahu), njima na čelu *Korlatko*, *Trepka* i *Šlik*... zatim pako u četvàrtom redu jezgra od vojske, po izboru momci, srěd njih kralj, njemu na desno postavi se arkibiskup Ladislav Sálkán, do njega *Simon Erdödi* biskup Zagrebački, š njime brat njegov *Petar*, vojvoda *Martin Lukarić*, *Marko Jušić*, *Gjuragj Stanšić* i *Mio Storilić*; polag njih Franjo Perenji biskup velikovaradinski, Filip Moré pečuški, kancelar Stěpan *Broderić* srěmski, Stěpan Podmanicki nitranski i Gjuragj *Palisma*, bosanski ... za ovimi još Imbro *Bebek* tajnik s drugimi pisari kraljevimi. Za kraljem stadoše Ratkaj, Török i Kalnaj, za

Digitized by Google

ovimi dvoranik Vuri Cetrić, dvorni blagajnik Stěpan Majlat i konjanikah meštar Gašo Horvat s najhitriimi konji... Na lěvo od kralja biahu palatin Stěpan Batori, polag ovoga biskupi Blaž Paxi gjurski, Franjo Čaholi čanadski i Ivan Orsag vacki... Za njimi 1000 oklopnikah, sred njih pridvorni sudac (judex curiae) Janko Drágfi s barjakom kraljevskim. Dragfiu biahu ostruge s čizamah snimljene, što je polag starog magjarskog običaja značilo, da neće tako běžati moći... Dvě hiljade suličanah bi za čuvanje taborišta ostavljeno, koje inače koljem ogradjeno i lanci izpovezano biaše.

Pošto se vojska ovako postavi, usěde kralj konja i stade u družtvu palatinovom sve redove obilaziti, ukazivaše se vojakom i nagovaraše ih, neka se hrabro i pradědovom svojim primerno dàrže. Kralj im jošte reče, da će im samo dobar red k pobědi pomoći; hrabrost bez reda baca nas u smàrt, ali hrabrost složena s redom mora nam pobědu dati!«

Čim se kralj na svoje město povrati, zapovědi da se trubljami, znak bitvi dade; nu Osmanlie se na to niti neganuše. Dušmanina nigdě nebiaše viděti. Osam urah stojala je vojska kàrstjanska, i jur su htěli vodje da odpuste vojsku u tabor, kad Tomori na desno — u dolu izpod bárdah. veliku četu, samo po varšcih světlih sulicah vidivu — prikučivati se opazi; bilo je 7000 konjanikah, koji ili da taborište porobe, ili na kraljevu vojsku sa straga da napadnu, poslani

Digitized by Google

biahu. Tomori javi to kralju i zapovědi ujedno, da čuvari osobe kraljeve Ratkaj, Török i Kalnaj s četom konjanikah na njih udare i njihovo poduzetje obustave. Ovi se nedadoše s města, govoreći, da oni samo na kralja paziti imadu, ali Tomori reče da se oni povratiti mogu, dok se žestja bitva zametne i da on nemože druge svoje redove slabiti, kralj nebiaše protivan i tako odoše ovi junaci pàrvi na kàrvavi posao.

Tomori jedva što na svoje město opet dodje i jur smotri od bàrdah dolazeće Osmanlie a š njimi i samoga cara, koi se sa svojom tělesnom mnogobrojnom stražom u dolini, poluměsecu spodobno, postavi. Za mala se ova silovita moć naproti vojsci našinacah razvijati poče. Tomori opet hitar u svemu, svu vojsku kano vàrhunaravni duh nadzirajući, poleti kralju, javi mu, da dušmani dolaze i odtàrči strělovitim skokom k svojima. Čudnovato zaista biaše u habitu fratarskom, koga Tomori nikada sa sebe skidao nije, tolike živahnosti i hrabrosti viděti... To se nama tim čudnovatie viděti mora, jer smo samo pokornosti, često i učenosti u tom svetom redu opazivati navadni.

Trublje zaoriše, bubnjevi zagàrmiše! eto glasa k poslědnjemu sudu! Na rujn okrasnih krilih prevedre zorice sědjaše smàrt sakrivena, koja sbacivši naskoro priatnu koprenu sa sebe, màršave svoje kosti i svoje strahovitosti pokaza... Osmanlie s velikom krikom svoga običnoga *Allaha* na naše nasàrnuše, naši pako

Digitized by Google

nazivajući sveto ime Isukàrstovo hrabro im se opréše. — Neumorene, neutrudjene sile biju se s obe strane; borba strahovita, kàrvjom mnogih skupo platjena traje čitavu uru. Tomorieve vatrene réči podpaljuju vojake; — njihova hrabrost nadvlada, i Turci odbégoše u nèredu natrag. Solimanova straža okrenu pleća, konjanici turski pretvoriše se i učiniše, kano da put Földvára hiteći uskočiti kane... Naše čete požure se za njimi. Tomori ih vodi.

Znojem i prašinom zastàrt doleti vas radostan Andria Batori k drugoj četi vičući: »Naša je poběda! Osmanlie béže! Za njimi, za njimi!« Kao munja bàrzo glas se ovaj po svoj drugoj četi raznese i (neslušajući glas někojih pojedinih) sva se s kraljem na čelu skokom odpravi... Nu kako hitro zašuti radost njihova, kad opaze, da su réči nesrétnoga glasonoše neosnovane bile; pàrvu četu skorom svu poraženu nadju, — i hiljade se jur u kàrvi svojoj valjahu. Oni béže dalje put Földvára, da svojoj bratji priskoče, ali čim onamo stigoše, žalost i tugu zagledaju. Věrni i hrabri vodja njihov Tomori postade već žàrtvom jarosti dušmanske, ukraj njega ležaše mladolétni drug njegov Gjuragj Zapolja. Ban Batjan i Bakić stadoše sad na čelo vojske; oni učiniše sve moguće, da neizměrnoj moći Solimanovoj odole i jedno vréme vidjaše se, kano da se naši po malo pomažu. Ali tada opet siromah štitonoša vas pobijen i izranjen dotàrči i izpovědi, da je taborište porobljeno

Digitized by Google

i sva njegova i tamo nalazeća se četa hametom potučena; da sve varvi od dušmanah, i da spasenja nigde neima.... Gdě je kralj, gdě je moj dobri gospodin... gdě je kralj!? stade svuda pitati i tražiti, nu nitko mu neznade odgovoriti, s tim većma, jer iz doline nuz Földvàr stotina i stotina tanetah poče letiti, (to biahu topdžie, koji su, věrni rěči svojoj Tomoriu danoj, oštro pucali, ali hotonce zrak samo, ne kàrstja ne sgadjali), zatim pako dotàrča 20,000 Janjičarah, koji su se kod Földvara posakrivali bili, i tad stade hrabrost naših čeznuti,... arcibiskup Sálkàn pade i odmah na to velika se strana vojske u běg pusti.

Da je Tomori još živio, on bi pucanje topdžiah razumio, i věrojatno pobědu si priskàrbio bio .., nu čověk mora onako, kao što drugi nama nevidivi dusi hoće... Odmah za Salkanom sruši se i Dragfi s barjakom. *Batjan* i *Tahi* čvàrsto su Hàrvate i Slavonce dàržali, i neprestrašeno vojujuće napréd vodili; već blizu, jedva na deset koračajah daleko od topovah zapletu se u toliki dim, da ništa nisu viditi mogli. Kad zatime topdžie popucaše barut svoj, vidi Batjan i Tahi da se je sva vojska razpàršila. Tad sakupiše (palatin, Broderić i Perenji biahu kod njih) svoje věrne junake i povratiše se kroz množinu Muzulmanah strahovito bijući i boreći se. Samo věrnosti i hrabrosti Hàrvatah, Slavonacah i Sàrbaljah banatskih imadoše gore rečeni za svoje spasenje zahvalni biti. Sve široko polje bilo je zastàrto

Digitized by Google

s uskoci; množina najde u močvarah smàrt svoju... Srèća je u tom ta najveća bila, što je Soliman bèžanje ovo sa svim istinsko za pretvoreno dàržao i uskoke tek pod večer svojimi proganjati dopustio; ne malo i to pridonese, da je sad kiša strašno lèvati počela. Ubogomu kralju srèća neposluži. Čuvari njegovi od njega odcèpljeni, već se nikada nemogoše š njime sastati. Kalnaj i Török padoše odmah u pàrvom kreševu, a *štitonoša* u najveći nered povrativši se, nebiaše kadar kralja najti. Njemu ipak ostadoše dva vèrna muža Vuri Cetrić i Janko Trepka, koji su ga izsrèd bitve iztàrgli i prama selu *Čelepotoku* srètno izveli bili,... ali u zao čas! kralj tolikoj sili nepriateljskih sabaljah i pušakah izbègnuvši, morade ovdè poginuti. Pó milje iznad Mohača, na lèvo polag sela Čelepotoka, kad je kralj hotio da prèko potoka Celje na drugu stranu predje, konj, gdè se je na drugu stranu brèga uzpinjao, stàrmoglavi se natrag u potok i zaguši pod sobom ležećega gospodara svoga. Vode su bile velike, močvare duboke, pomoć nemoguća. — Istim načinom poginu i Trepka. Cetrić srètnii u prelazu, poběgo je i zapamtio mèsto, gdè je *Ljudevit II.* propao.

Eto svàrhe glasovitoga dana Mohačkoga! Dana za koi se je kraljestvo Ugarsko više godinah *pripravljalo*, i kojega je plod tako hitro dozrèlio!... Očevidno biaše onaj dan — dan kaštige, koju su si Magjari neslogom svojom i aristokratičkom gizdostju

Digitized by Google

pribavili... To se jedno kazati mora, da se je vojska Mohačka hrabro borila, i da je Soliman pobědu gorko platio.

Ugarska zemlja biaše sa svime propala; *sedam* prelatah, *dvadeset* i *osam* velikašah, *pet sto* plemićah *i dvadeset i dvě hiljade* drugih vojakah poginu u ovoj nesrětnoj bitvi... Soliman je drugi dan s time svoju gadnu dušu slastio, što je 1500 kàrstjanah, koji ulovljeni biahu, redom izsěkao... Ovakova okrutničtva, koja su Turci nad mnogimi i mnogimi Europeanci ljuto izvàršivali, prikopčana ostadoše dimliam turskim na toliko, da ove *simpatiu* europejsku nikada steći nisu mogle...

Broderić se kraljici uputi, koja tužnu věst cuvši u Požun se prenese. Franjo Šarfi glavar Gjurski otide na zapověst kraljičinu s Četrićem kralja potražiti, koi je svoga nědašnjega gospodina i našo, s nokti ga izkopao i u Stolni Biograd dovezo, gdě su ga svečano sahranili.

Digitized by Google

XII.

SVÀRHA.

Ter u lěpoj toj proměni
Ponovljena s tobom svita,
Opeta će věk zlatjeni
I godišta dojt čestita!

Palmotić.

Franjo Batjan ban, Bakić i Krušić s malom četom, iz bitve se srětno izbavivšom, dojdoše kroz Baboču u Križevce i dovedoše sa sobom ranjenoga, ter bolestnoga štitonošu. Oni najdoše tu Karlovića bana i grofa Frangepana s 15,000 vojakah, koji se upravo odpravljiahu put Mohača. Zli glasi, koje im ovi od bitve donesoše, odvárnu ih naravski od naměre svoje. Frangepana tuga i sàrda obuze, kad je vidio, da su toliki ljudi i isti kralj žàrtvom neumne preuzetnosti postali. Da se je vojska bitvi uklonila tako dugo, dok bi Frangepan, Ivan Zapolja i Brandenburg sa svojimi četami došli bili, tko bi im bio pobědu iztàrgo?... Ali šta hasni mudrovati, kad je već kasno. Frangepan razpusti vojake svoje, i otide

Digitized by Google

u Modrušu. To isto učine i Batjan s Karlovićem kući se vrativši.

Štitonošin stališ sve je gorji i gorji bivao, njegove rane biahu pogibelne; njemu je mir i dobra dvorba trěbovala; u tu svàrhu ga Bakić u Kalnikgrad odvede, koi vlastitost obitelji Alapjanske biaše. Tamo ga vàrlo dobro primiše. Bakić, neprestani njegov drug i pazitelj, neostavi ga niti jedan čas.

Mnogovàrstni i većinom medju sobom suprotivni glasovi letili su o bitki Mohačkoj po domovini našoj. Svi stanovnici uzbuniše se stranom od straha, nebi li dušman ovamo okrenuo, stranom pako od različnosti političkih mislih poradi izpražnjene stolice kraljevske. Kad se vladika Šimun i brat njegov Petar u Zagreb povratiše, tad se stopàrv utěšiše malko sàrdca Horvatah.

Mi ćemo sad polje dàržavno ostaviti. Ovo biaše na skoro opet tolikimi zapletkami i směšariami, kako u našoj domovini, tako i u Ugarskoj napunjeno, da bi novu knjigu morali započeti, kad bi ih redom potanko opisati hotěli. Sve osobe, s kojimi se je čitatelj u ovoj pripovědki upoznao, izpuniše zadaće svoje i stupiše zatim opet na pozorište novih činah. Dviuh samo osobah... štitonoše osobito i Mileve sudbina jošte se nedovàrši. Zato ćemo pogled na njihove domaće obiteljske okolnosti da okrenemo.

Bakić mišljaše želji štitonošinoj najbolje s tim

Digitized by Google

ugoditi, da je Krušića i onako odlazećega oprosio, da se u Jajce navàrne i Milevi obznani, u kakovom se stališu bolestnik nalazi, zajedno da ju oprosi, da s gospodinom Vragovićem u Kalnik, što prie može, dojde. Znajući dobro, da će štitonoša, ako ikada, dvorbom Milevinom najprie ozdraviti.

Mi ćemo sve, što se medjutim sgodi, preskočiti i reći, da je Mileva s gospojom Vragovićevom i s patrom Nikodemom, kako najbolje vrěme i daljina grada Jajčanskoga dopusti, u Kalnik došla. Tad stojaše děvojka na visokom velikolěpnom gradu Kalničkom, nad sobom stàrmenite i gole klisure gledajući, a pod nogama sve nižju i nižju ravnu krasnu, naprot jugu razprostàrtu domovinu. Njezino sàrdce silno kucaše neočekivanim prizorom začudjeno i udaraše još silnie, jer bližinu miloga dugo nevidjenoga junaka slutiaše. Čisti, vedri rujanski dan biaše jur veću stranu svoga teka prevalio, kad děvojka po Bakiću uvedena u sobu bolestnika stupi. Tišina biaše u nutri; ni glasa do samoga glasnoga kucanja u sàrdcu Milevinom. Štitonoša je blěd s povezanom glavom i rukom kano spavajući ležao. Bakić se polagano k njemu približi i postavivši mu ruku na pàrsi tiho ga upita:

»Priatelju, spavaš li?... Gosti su došli, mili gosti... čuješ li?... Mileva je ovdě.«

Poslědnje rěči uzdàrmaše očevidno bolestnika. On izza sna probudivši se hitro odgovori.

Digitized by Google

»Ja sam snivao o njoj!« tad za časak sasvim prijatno primetnu: »o da bi mila ovdě bila!«

»Ovdě je, priatelju!« odgovori mu ljubezno Bakić, »ovde je kod tebe.«

Na to štitonoša na bolestni stališ svoj zaboravivši strastno se podignu, al siromah na ranjenu ruku se uprevši, jauknu i natrag pade.

Mileva uplašena k njemu priskoči i naslonivši glavu na postelju gorko se razplače. Štitonoša izvan sebe od radosti zdravom desnicom pogladi mile děvojke glavu, i... i šta?... postade něm od razkoši ... Isti Bakić, stari, tvàrdi jur vojnik okrenu se i obrisa suzu, koja mu se u oko podkrade.

Ja pako stidno pero metjem iz ruke, jer mislim, da bi grěšio, kad bi onakov u najdubljem čistih ćutjenjah okružju bivajući prizor opisati htio!...

Pàrva bura se utaži. Krěpčii muž se sabra i děvojci progovori:

»Gledaj mila, kakva si me opet našla. Tako se neraztasmo poslědnji put, je li?... Ja sam ranjen ... Nisu u branjenju moje domovine zadobljene rane ove... ali opet častne su... Branio sam kralja moga, koga sam služio i domovinu bratje moje, koja će danas sutra moju domovinu braniti... Pogledaj me mila, tvoje mi oko godi...«

Děvojka gore pogleda. Nehotice kao unutàrnjom silom těrana položi ruku svoju na povijenu ranu,

Digitized by Google

da vidi, je li dobro povijena, ali bolestnik uhvati ruku i stade ju vatreno ljubiti.

»Budi priazna sa mnom i vesela, moja će se rana do mala zacěliti, tada ću kano vitez preda te stati ...i« smětjen slabiim glasom pridade »prosilac tvoj biti ...«

»Štedi se, čestiti priatelju moj!« nježno ga opomenu Mileva, »čuvaj rane svoje, ja ću s tobom tàrpiti i bolestna biti, dokle neozdraviš.«

»Nemoj, mila, biti bolestna;« odgovori štitonoša umiljno ju motreći, »ti si lěk moj krasni, ti spasiteljica moja.«

»Boluje duša i sàrdce moje, dočim za tobom, čestiti priatelju! gine.«

»Nemoj, angjelu moj, takovim me naslovom štovati,.. ne čestiti, ne priatelj... dragi sam ja tvoj, koi za te živi koi neće drugo ništa na světu, nego tebe!.., Hoćeš li tako?... hoćeš li dragim mene nazivati? ...«

»Netrěbam ja silovanja k tomu,« odgovori malko stidno i potajno děvojka. »Bogu sam se molila, on je ljubav moju odobrio ... ti si, mili, dragi moj!«

»Kad su sablje sěvale okó mene i topovi bučali za mnom,« progovori uzhitjeno štitonoša,« ha! strašno biaše u okružju smàrti! Tad si ti bila nuza me, cvětnu dàržeća koprenu,... tad sam vidio angjeosko lice tvoje ... i tvoje oči mile, koje mi odkriše

Digitized by Google

svaku pogibelj, koja mi od sto stranah prětiaše!... O ja pamtim dobro... Ti si spasiteljica moja!...«

»O junače dragi,« tužno odgovori Mileva, »kad bi tomu tako bilo, nebi ti imao jadne rane ove...«

»Ostavi, dušo, ostavi ove rane« pridade razgrijani i kao malko zabludjeni bolestnik, »ove su mi rane za uspomenu... To je gàrb moga pokojnoga nesrětnoga kralja, koi je na mojem štitu urezan... Ostavi, dušo, ostavi... ove će rane procvasti, voće njihovo do mala ću uživati!«

»Ti ćeš procvasti skoro u zdravju,« utěši ga děvojka, »i iz zdravja tvoga srěća naša...«

»Tako, tako!« odgovori ovaj tiho. »Ne, ne, rane moraju ostati!... Vidiš tamo, kralj běži!... Čekaj, čekaj! ne u potok... ne u potok!... Jao! ode!...«

Bolestnik na to sklopi oči i sav oslabljen zašuti. Bakić, koi je tiho do sada samo gledao, pristupi i děvojku oprosi, da, dok štitonoša od ganutja svoga neodahne, sobu ostavi i k družtvu otidjè. Težkim sàrdcem udalji se děvojka. Čarne verige prikopčiše je k sobi ovoj, ona ih silovito razori, ali razor taj zaboli u duši... Ovaj je prizor slabu već odprie děvojku još većma oslabio. Ona se od težke bolesti jedva braniaše. Njezin stališ biaše kano uplašene zvěri, koja hranu pred sobom videći, od samoga paženja i plašljivoga slušanja neufa se, uživat je... I ona tako uvěk misljaše i bojaše se, do-

Digitized by Google

broj nàdi podat se, dok ju sve jača i jača ne obuze tuga...

Pater Nikodem, věšt u lěčenju ranah, složio je svoje tàrsenje s lěkarom, koi za lěčenje štitonoše dozvan biaše. Ali ljute rane nedadoše se niti mastju, niti dobrom dvorbom ukrotiti. Bolestnik se je sušio i svaki dan slabii bivao. Ništamanje biaše veseo i u družtvu svoje drage Mileve uvěk dobre volje, osnove praveći za lěpi život, kojeg će, kad ozdravi, š njome provoditi. Milevina oštroumnost naskoro opazi, da će sve te osnove u zalud biti, ona sědjaše, duhu više nego čověku slična, kod kreveta bolestnika svoga. Ona istim načinom, od krasnoga snivanja štitonošinoga potaknuta poče š njime snivati. Tako živiše oba više u duševnom nego tělesnom světu... Srěća za njih, jerbo im prelaz nebiaše toli težak...

Jednom u jutru, kad pater Nikodem u sobu bolestnikovu stupi, vidi Bakića blědoga stojati, Milevu pako okamenjenu polag kreveta klečati, bolestnika pako spavati... ne spavati, ne... jer kad bliže pristupi, opazi da mu sàrdce već kucalo nije... Duboko ganjen pobožno moleći za dušu njegovu blagoslov mu dade, i zaključi tako zivot rano preminuvšega štitonoše.

Nesrětna Mileva... cvět, u kojega pupje rano se càrv uvuče... pade takodjer do mala kano žartva tolikih gorkih i nezasluženih nevoljah. Lěpa nada k otcu

Digitized by Google

ju i k ljubovniku prenese, da tamo stigne ono što ovdě zadobiti nemogaše.

Nikodem i gospoja Vragovićeva odoše žalostni natrag u Jajce, gdě bitku kod Mohača i proiztekavšu iz nje priateljah svojih tužnu sudbinu nikada zaboravili nisu.

U Jajcu tužili su takodjer svi za dobrom Milevom i hrabrim štitonošom, najviše pako Buša, koi je još několiko godinah svoje topove uredjivao, dok i sám kao hàrdjavi i pokvareni već top nepuče i za uvek zašuti.

Istinski pokojnoga priatelj pošteni Sàrbljin Pavao Bakić, iz sàrdca tugujući, stupi po tom opet u vojsku, gdě dugo još, hrabro vojujući, ime si slavnoga i nepobědivoga delije pribavi.

Mohač je kàrvavo město, s kojega je hiljadu i hiljadu očiuh gorke suze ronilo!...

Svàrha pripovědke.

Digitized by Google

Izjasnjenja.

Strana 16. redac 15.

O tom slučaju piše: »*Nikola Ištvanfi Historiarum Libro VIII. pag.* **71** ... Rixae inter Archiepiscopum Strigoniensem et Comitem Frangepanum.«

Strana 20. redac 3.

Fessler Geschichte der Ungern X. Buch S. **277** *ovako piše:* »Ihre Unterhaltung kostete jährlich 25,250 Dukaten; davon den zwei Banen, welche 200 Reiter und 300 Fussknechte auf ihre Kosten zu stellen hatten 12,000 bar 2000 in Salz, ... zu Bauten und Reparaturen 3000, ... hundertfünfzig Fussknechte an Sold 3600 ... hundert fünfundzwanzig leicht bewaffnete Reiter 3000 ... Zur Unterhaltung der Landmilitz 700 ... Zur Unterhaltung des Franziscaner-Klosters 200 ... Dem Salpetersieder 150 ... Den Einwohnern zur Beisteuer 300 ... Den Bombardirern 150 ... Dem Burg-

Digitized by Google

pfleger 150... *Uzeto iz Kovačića Supplem: ad V. C. F. II. p. 316.*«

Strana 52. redac 28.

O slavnom ovom mužu piše: *Juraj Pray, in Annalibus Regni Hungariae parte V. Libr. I. pag 83.* Hic ille Frangepanus est, qui dum Maximilianus Caesar acerrimum cum Venetis bellum gereret, copiarum, quae in Istria et Carnis erant, dux designatus multiplicem ex hoste victoriam tulit... *Malo niže:* »Is, quamquam haud ita pridem ob acceptam ab Archiepiscopo Strigoniensi injuriam Buda insalutato Rege se subduxisset, *patriae tamen caritate motus*, quidquid hic molestiarum fuit, minime refugiendum sibi putavit.«

Strana 53. redac 24.

Istinitost toga dokazuje »*Kerčelić in Notitiis praeliminaribus de Regnis Dalm. Croat. et Slav. periodo III. pag. 314.* Anno 1519, die 12-a X-bris lectae sunt literae Bani Dalmatiae et Croatiae credentionales, in persona Domini Thomae Nigri. Qui introductus est in sacrum Consistorium nomine ipsius Bani,*) Comitum et Nobilium ipsorum Regnorum. Dixit ipsa Regna parata se dedere Turcae, et quod miserunt ad Regem oratores suos ipsi protestaturos, quod nollebant am-

*) Petri Berislavić.

Digitized by Google

plius obedire; quia cum Turca foedus fecerat, nulla de iis*) facta mentione. Uzeto iz: »*Codice Romano Actorum Consistorialium.*«

Strana 57. redac 8.

Lěpi ovaj čin, iz kojega se veledušno domoljubje naših praotacah vidi, potvàrdjuje »*Kerčelić in Historia Ecclesiae Zagrabiensis Cap. XIV. pag. 214.* Anno autem 1523 Feria 4-a post festum Lucae, Ludovicus Rex scribit Capitulo: Petrus Erdeud, in ripis fluminum Savi et Culpae, contra hostium insultus, fortalicium exstruere intendit, sed saxa et lapides deesse dicit, et a nobis suplicat. Vos et Episcopum moneri, ut lapides, qui ex ruina, veteris oppidi Sissek restarent, frustra terram occupantes, ad hujusmodi fabricam toti Regno Slavoniae proficuam daretis, ideo vos serio hortamur ut detis, scripsimus etiam Praelato vestro etc.«

Strana 72. redac 24.

U tu svarhu učeni »*Fessler piše u istoj knjizi pag.* 177. Zur Besoldung der Reichsbeamten, der Besatzung in den Gränzfestungen und Anschaffung des Kriegsvorrathes 9834 duc. 96 slbpf... Zur Besoldung der Hofleute 3424 duc. 31 slbpf. ... Der Königinn 1986 duc... Zur Versorgung der königlichen Küche, täglich an 25 duc. 1000

*) Regnis Dalm. Croat. et Slav.

Digitized by Google

duc. .. Auf Gewürze 167 duc. 50 slbpf.... Auf Wein 77 duc. 50 slbpf... Zu Bier 3 duc. 50 Pf. An Pfeifer und Sänger 19 duc... An Fechter 10 duc... An Almosen 8 duc. 25 slbpf. Auf Papier 5 duc. 35 slbpf... Zur Unterhaltung der Falken und anderer Vögel 1 duc... Zur Bewirthung des polnischen Gesandten durch 24 Tage täglich an 12 duc. 288 duc... Zu Geschenken 159 duc. 25 slbpf. Zum Hochzeitmal des königlichen Kämmerers Johann Pók 59 duc. »So arm war um diese Zeit« kaže Fessler »kein König in Europa.« Uzeto: *ex fragmento libri rationarii super erogationibus Aulae regis Ludovici II. de Anno 1526 ap. Engel Monumenta Ungarica p. 87 — 236.*«

Strana 81. redac 26.

Za istinu ovoga slučaja bolje dokazati navodimo s Fesslerom: »*Dubravium Lib. XXXIII. p. 309.*« koi je živio u ono vrěme.

Strana 86. redac 2.

Sudbina onoga istoga Verbőcia, koi je *Tripartitum* pisao, vidi se iz: »*Constitutiones campi Rakoš 1526 Art. 26.* Literae proscriptionales contra Stephanum Verböci et Michaëlem Zobi infideles edantur. Ove Literae proscriptionales mogu se čitati: *Pray Annales Regni Hungariae parte V. p. 87.*«

Digitized by Google

Strana 93. redac 21.

Ovaj zakon se može čitati u: »*Constitutiones Budenses de A. 1523 Art. 41.* Ovako glasi: Et illi quoque, qui ad bellum generale per literas Regias vocati, venire neglexerint, pari poena de caetero puniantur.« *)

Strana 95. redac 19.

Istinitost ovoga neobičnoga Frangepanovoga proslavljenja dokažuju jednoglasno svi dogodospisatelji i svědoče: *quod Frangepanus titulum Defensoris Regnorum Dalmatiae, Croat. et Slav. a Rege obtinuerit.*«

Strana 97. redac 16.

U kakovoj je bědi i siromaštvu kralj bio, vidi se iz toga: *Apud Pray Lib. II. pag. 101. piše Joannes Riedmüller:* Hat Der Nuntius nach Pabsts Geld gefragt, da ich ihme angezeigt fl. 33,000 in Münz, und in Gold bey 5000 Ducaten, den der Pabst hat dem König Ludwig herausgesand, mit einem Prediger Münch Cajetanus genannt, und ein Kardinal gewest, 60,000 Ducaten, die wir haben Behaltnüssweise müssen annehmen, und zu Münz machen, und auf des Baro Quittung, wie er befohlen, wieder ausgeben.«

---

*) Predjašnji 41. članak kaže: Nemo pecunias aliquas sub nota infidelitatis cudere in Regno praesumet... Dakle kazna jest poena notae infidelitatis: izgubljenje blaga i glave.

Digitized by Google

Strana 98. redac 11.

Ovaj neobični način vojsku kupiti može nam za primer služiti, u kakovom stališu biaše Ugarska, i kako duboko padoše Magjari: *Pray p. V. Lib. II. 102*: kaže... sed ad singulas rursum Hungariae provincias nuncios mittere, qui cruentum gladium vicatim circum ferrent...«

Strana 120. redac 15.

To se može iz slědećega zaključiti: *Tolnensis conventus 1518 Art. VI.* »Hoc declarato: quod Cottus partium superiorum, videlicet Trenčin, Arva, Nitra, Turoc, Lipto, Zoljom, et Scepusiensis pro vigesima praenotata*) pedites pixidarios secum ducere teneantur.« Valja da zato, jer su Slovaci u tom najvěštii bili!...

Strana 139. redac 25.

Da je Broderić... tako zvani u knjigah Brodericus ... Slavjan rodom iz Srěma bio, to svědoči osim drugih *Ratkaj in memoria Regum et Banorum Lib. III. pag. 113.*« Fuit hic Brodericus, ut de eo pauca dicamus, ejus Illyrici partis Alumnus, quam hodie Sclavoniam appellamus, utrisq. apprime literis eruditus, ac preinde Ludovico regi cumprimis charus; quare Cancellarii munere fungi jussus... Sciptorum quoq. gestorum Ludovici postea clarus. »Što je *Broderić* u *Bro-*

*) To jest: svaki dvadeseti muž.

Digitized by Google

dericus okrenjeno, nesmimo se nimalo čuditi, jer su se svi pisatelji s imeni tako poigravali. Zato čitamo, na město *Bakić* kod Ištvanfia *Baquitius*, kod Praya *Bakus;* na město *Katzianer*, *Cacianus*, město *Bakač Bocacius*, město *Vrančić*, *Verantius*, město *Neuhaus*, *Novodomus* i. t. d.

Strana 145. redac 2.

Opis cěle bitve uzeli smo iz *Fesslera*, koi je sve polag *Broderića* ove bitve živoga svědoka obširno i lěpo spisao. Moći je kazati, da može biti nijedan narod tako obširnu i lěpu dogodovštinu neima kao što je Fesslerova od Ugarske.

Strana 145. redac 16.

Koja se na ovu točku pretežu, slědeća se kod *Praya Lib. II. parte V. pag. 181.* čitati mogu. *Literae Šurfii ad Steph. Broderić latae:* »Servitiorum meorum post commendationem. Reverendissime Domine, Domine gratiosissime!... His diebus Serenissima Reginalis Majestas Udalricum Czetricz (*c.* Četric)cum quibusdam aliis servitoribus suis fidelibus, ac literas ad me miserat, mandaveratque ut ipsi Czetricz pro requisitione corporis Majestatis regiae, Domini nostri gratiosissimi, felicis memoriae, proficiscenti duodecim equites meos dare, ac cum ipso in eum locum mittere deberem. Quamvis hoc tam arduum negotium

Digitized by Google

Proceres Regni Hungariae attingeret, ego tamen juxta meae fidelitatis exigentiam, nolui Majestati suae medio tantum familiarium, et servitorum meorum servitia exhibere, verum in persona mea propria cum eodem Czetricz ad hoc ipsum peragendum profectus sum. Noverit autem Reverendissima Dominatio Vestra, dicta et relata omnia memorati Czetricz fuisse verissima. Nam dum loco appropinquaremus, necdum tamen attigissemus, Czetricz mihi a longe locum digito monstravit. Festinanter illuc venimus, equum unum mortuum in luto, et paludibus comperimus: Czetricz corpus Regiae Majestatis illic arbitratus, spretis paludibus luto se injecit, sub eis corpus Regium cum reliquis Comitibus quaesivit, nec reperit: arma tamen Majestatis suae ibidem invenit. Paululum inde progressi, corpus unum exangve vidimus, quod versando corpus esse cognovimus Trepka Magistri Curiae Majestatis suae. Multa denique corpora diutius versantes, Regium corpus inter illa non reperimus. Non longe ab eisdem paludibus sepulturam novam vidimus, et quasi Divino instinctu humatum corpus regiae Majestatis cognovimus. Accurimus omnes. ante omnes alios Czetricz unguibus suis: coepit terram vellicare, nos quoque similiter primum a parte pedum aperta sepultura dextrum pedem sepulti Czetricz arripuit, aqua duo-

Digitized by Google

rum pileorum diligentissime lavit, signumque, quod Majestas regia dextro pede habebat, deprehendit exclamavitque voce magna: hoc est regiae Majestatis, Domini mei semper gratiosissimi certissimum corpus, flexisque genibus, cum lacrimis osculatus est. Re cognita corpus effodimus, caput primum, et ora abluimus: pulcherrime per ea signa quae regia Majestas in dentibus ferebat se esse judicavit. Teges quidam erat nobiscum ductus, quem distraximus, et in eum Majestatis suae corpus deposuimus, aqua pura, purissime abluimus. Absit adulatio, Reverendissima Dominatio Vestra credere dignetur, nunquam vidi corpus exangve hominis tam incorruptum, tamque non fastidiosum, et minus terribile. Nulla enim corporis suae Majestatis pars corruptum, vel faeditatem aliquam habuit, nec minimum vulnerum etiam in quantitate aciei acris, praeterquam exiguum in labiis. His igitur suma cum reverentia peractis, regium corpus linteamen mundum, quod ego ex Jaurino propter hoc ipsum duxeram, involvimus, ac sepulcro, quod similiter ex Jaurino duximus, imposuimus, Deo optimo, maximo opitulante, ubique magna et optatissima pace venimus. Dum ante Albam Regiam appulimus, praecurit Czetricz, et haec ipsa Judici Civitatis, aliisque ordinibus declarvit, illi, ut decuit, cum omni Clero, et populo

Digitized by Google

magna cum processione, civitate progressi, regio funeri obviam venerunt. Demum corpus Majestatis suae in civitatem duximus, et in domo Praepositurae Albensis in quadam testudine magno honore deposuimus. Aperto tumulo regium corpus Judici Civitatis ostendimus: cognovit et ipse suum Dominum: mox occlusimus ac Martino Horvat custodiendum reliquimus. De quibus omnibus ipse Czetricz praesentium exhibitor Vestrae Reverendissimae Dominationi latius explicabit. Optassem profecto ut sacrae reginali Majestati, Dominae nostrae gratiosissimae in multo felicioribus rebus servitia impendere potuissem. Sed cum in prosperis non licuit, in adversis etiam ad omnia mandata suae Majestatis, et Vestrae Reverendissimae Dominationis, ut debeo, sum paratus. Tandem Vestram Reverendissimam Dominationem altissimus Dominus conservet perpetuo felicissimam, cui servitia mea toto corde commendo. Ex arce Jaurinensi, feria VI-a post Lucae Evangelistae.« *)

Pridati ćemo ovdě još listove, koje Soliman Ljudevitu 20-a Veljače (Februara) 1524, ovaj pako njemu 6-a Ožujka (Marta) odpisao... scěnimo, da su ova pisma poradi rědkoće svoje vrědna, da

*) Ovo je lěpa prilika věrnosti slavjanske.

Digitized by Google

se napomenu. List Solimana preveden ovako glasi »*Car Turski i Gàrčki, Kralj Samaritanski. Elamitanski, Persianski, Moabitanski, Egiptonski, branitelj triuh potokah, Glavar zemaljskoga raja, čuvai groba u kom Razpeti leža od istoka do zapada kralj kraljah, Gospodar Gospodarah, knez knezovah, Unuk i savjetnik Boga Zabaota i Mahomeda od Jordana vĕre kàrštjanske kralju Ugarskomu...*« Znaj da smo mi već s pàrvim dolazkom našim bedeme tvoga kraljestva porušili. Sada kaniš kako čujem, sa mnom rat voditi, zaboravivši, da mi je skoro pol svĕta podložno; da moje carstvo druge medje poznati neće, nego medje svĕta. Je li nemožeš presapiti, da mi je samo malu stranku moje moći poslati trĕba, za tebe potlačiti? Ogledaj se po tvojem kraljestvu, nijeli gledeć na one zemlje, koje već predobih, kano klĕt? Ali da nebudem obširan, tvoju vojsku ću pobiti, i razoriti, Budim uzeti i porušiti, tvoju vĕru utamaniti, tvomu na me sàrdećemu se bogu pàrkositi, i nevaljanu živinu: tvoje mislim velikaše, tvoje sluge u moj jaram zapreći. Tvoje vĕrospovĕdnike ću kod vatre speći, il naražati dati, i na taj način tebe, i sve tvoje, kojih ću ti imena priobćiti, uništiti... Za tim pako Němce još gore nego tebe podvoriti. Sve ono drugo, što sam s tobom i drugimi činiti si preduzeo, sad ti neću pisati.«

Digitized by Google

Na ove ohole i nadute rěči nebi bio morao savjet dèržavni ... da je dosti oštrouman bio... mnogo paziti, nego sa Sultanom za nèkoje vrěme mir načiniti, svoju silu skupiti i po tome se u boj pustiti. Ali gizdost Magjarah nebiaše kadra to hladnokàrvno progutati, nego odpisa Sultanu dosti lěpo skoro pismo ali okolnostim kraljestva nimalo priměrno:

»Odviš si dopadaš u tom, da si pogodbam nevěran, sa mnom o miru radeći Biograd po izdajstvu naših, ne po hrabrosti tvojoj, s velikim věndar izgubitkom svojim, predobio. Da bi se bio ti meni kao vàrli ratovodja postavio, a ne kao novak u robljenju najedanput natrag povukò, sigurno bi izkusio bio, što naše sablje valjadu. Onoj strani tvojih silah, koju ćes proti nami poslati, u oči ćemo gledati, i udes njezin odrediti. Da bi samo dogodovštinu svog puka promotriti hotio, vidio bi, da koliko god putah on od 80 već godinah svoju srěću s nami na ratištu kuša, njegova se kàrv uvěk razlěvaše kroz polja naša. Tvoja volja kraljestvo svoje do kraja světa razširiti, ništetna je. Još ostaju Taliani, Španjolci, Francezi, Danianci, Britanci, i drugi-nebrojni narodi kèrštjanski, pod njihovim udarci skoro bi žalovao, da si prěko medje tvog carstva prešo. Proti našemu věrozakonu i našemu bogu, čověčanstva razpetomu Spasitelju sboriš polag

Digitized by Google

običaja tvoga. Tebi nije dosti dušmanom svih narodah biti, da s tim još dublje padeš, hoćeš kao i giganti věčnomu bogu rat navěstiti. Na druga u tvom listu pisana nećemo odgovoriti; one su same grožnje, a groziti se može i najzadnji plašivica. S takovim oružjem dobar vojnik nevojuje. Tvojim ne čověčanskim naměrenjem čine ćemo protistaviti. Naš razpeti Bog, koga ti poteptavaš, razumnije će ti stanovito, nego želiš, za se odgovoriti.« Ova pisma uze Fessler: ex Lit. Solimani ad Ludov. Reg. et Ludovici ad Solimanum ap. Bel. Notitiae novae Hungar. T. III. p. 258 sqq.

Ovako bi bio mogo Ljudevit I. ili Sibinjanin Janko ili Matia pisati, ne pako Ljudevit II., koi niti novacah, niti vojakah neimadiaše ... Ali neće više dojti pismo takovo, Cari turski su se u tom mnogo poboljšali... Dojde svakomu svoje!

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google